

Univerzita Karlova v Praze
Pedagogická fakulta
Katedra české literatury

PRÁCE S AUTENTICKOU KORESPONDENCÍ V ROMÁNECH FRANTIŠKA
KOŽÍKA O ZDENCE BRAUNEROVÉ

WORK WITH AUTHENTIC CORRESPONDENCE IN FRANTIŠEK KOŽÍK'S
NOVELS ABOUT ZDENKA BRAUNEROVÁ

Vedoucí bakalářské práce:	Prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.
Autorka BP:	Linda Braunová
	Čílova 1807/7, Praha
	Český jazyk – francouzský jazyk
	Prezenční studium

Rok dokončení BP: 2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a odevzdaná elektronická verze je identická s její tištěnou podobou.

Praha

dne 8. dubna 2011

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Prof. PhDr. Dagmar Mocné, CSc. za její cenné rady a postřehy a také pracovníkům Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově za jejich pomoc při práci s prameny.

Obsah

1. Úvod.....	6
2. Kdo je kdo v románech Františka Kožíka	9
2.1. Zdenka Braunerová.....	9
2.2. Antonín Chitussi	10
2.3. Anna Bourgesová.....	11
2.4. Julius Zeyer	13
2.5. Vilém Mrštík	15
2.6. František Xaver Šalda	16
2.7. Miloš Marten.....	17
3. Způsoby užití dochované korespondence	20
3.1. Citace.....	20
3.1.1. Přesná citace.....	20
3.1.2. Upravená (přizpůsobená) citace	22
3.1.3. Citace s uvedením zdroje	24
3.1.4. Citace formou nepřímé řeči	28
3.1.5. Falešná citace.....	28
3.2. Převyprávění obsahu dopisu	30
3.2.1. Převyprávění obsahu dopisu s uvedením zdroje.....	39
3.3. Koláž	41
3.4. Konstrukce dramatické situace	45
3.5. Převedení dopisu do dialogu	46
3.6. Kombinace postupů.....	52
3.7. Chyby v prepisech dopisů	55
3.7.1. Změna časového uspořádání.....	55
3.7.2. Nesprávný přepis slov.....	57
3.8. Užití cizojazyčných výrazů.....	58
3.9. Změna v interpretaci	60
4. Závěr	66
Prameny.....	69
Použitá korespondence z fondu Zdenky Braunerové:	69
Použitá literatura	70
Seznam obrazových příloh.....	71

Resumé	73
Summary	73
Klíčová slova.....	74
Key words	74
Obrazová příloha.....	75

1. Úvod

Téma své bakalářské práce jsem si vybrala po zkušenosti s prací v archivu, kde jsem v rámci předmětu Literární historie pracovala s korespondencí Jiřího Mahena a Vítězslava Nezvala. Zaujalo mě, jaké v sobě korespondence skrývá možnosti – např. nám umožňuje sledovat vztah mezi pisatelem a adresátem nebo poznat kulturu a zvyky dané doby.

Dopis je ambivalentní text. Jako žánr může být určený k písemné komunikaci mezi pisatelem a adresátem (pak má funkci prostě sdělovací a komunikační), ale může být i žánrem umělecké literatury. (Mocná et al., 2004)

Tím se zabývá Janáčková ve své studii s názvem *Román z listů*. (Janáčková, 1970) Na příkladu korespondence mezi F. X. Šaldou a Růženu Svobodovou uvádí, že Svobodová chtěla z jejich korespondence zkonstruovat román. (Janáčková, 1970 str. 306) Pro oba (Šaldu i Svobodovou) je jejich rozmluva v listu záležitostí vysokého básnického stylu a „*dopis je neustále předmětem estetického hodnocení*“. (Janáčková, 1970 str. 309) Pro Svobodovou pak byly Šaldovy listy zdrojem inspirace. (Janáčková, 1970 str. 309)

Žánr listu hojně využívala umělecká literatura v 17. a 18. století, kdy byl zlatý věk románu v listech. Od konce 19. století pak začíná období vydávání soukromé korespondence předních spisovatelů. „*Korespondence se od těch časů stává integrální součástí tvorby jednotlivých autorů a standardní položkou jejich sebraných spisů*.“ (Mocná et al., 2004)

Rozsáhlá dochovaná korespondence z fondu Zdenky Braunerové byla hlavním inspiračním zdrojem a materiálem pro Františka Kožíka při psaní životopisných románů o této malířce. Tím že zkonstruoval své romány z reálných dopisů, navázal na tradici dopisu jako žánru umělecké literatury.

Mým úkolem bude najít různé způsoby užití korespondence v obou románech a případné významové posuny, ke kterým by mohlo dojít.

Hlavními zdroji mé práce budou oba životopisné romány a dochované dopisy osobností, které v nich vystupují.

První román má název *Na křídle větrného mlýna*. Začíná v roce 1876, kdy bylo Braunerové osmnáct let a končí na Nový rok 1898. Druhá část se jmenuje *Neklidné babí léto*. Pokračuje rokem 1898 a končí pohřbem malířky v roce 1934.

Bylo třeba nějakým způsobem roztřídit dochovanou korespondenci. Rozhodla jsem se pracovat pouze s korespondencí přijatou kvůli větší rozmanitosti a početnosti. Po přečtení obou románů jsem vybrala několik osob – Antonína Chitussiho (40 dopisů), Annu Bourgesovou (127 dopisů, odpovídá dopisům Braunerové pro ni), Julia Zeyera (97 dopisů), Viléma Mrštíka (39 dopisů), F. X. Šaldu (53 dopisů) a Miloše Martena (127 dopisů). Mými kritérii tedy bylo množství dochované korespondence¹ výše zmíněných osob a jejich prostor v románu. Ve své práci se zamyslím také nad tím, jestli početnost dopisů znamená i větší prostor v příběhu a jak ovlivňuje čitelnost písma zpracování dopisů v obou románech.

Při zpracování korespondence budu postupovat chronologicky podle osnovy románu. Jako první hlavní postava se v románu objevuje Antonín Chitussi a jeho korespondence proto bude první, se kterou budu pracovat. Každá postava v románu je v popředí autorovy pozornosti po různě dlouhou dobu a pak je vystřídána další postavou. Někdy jsou obě linie souběžné, jako u F. X. Šaldu a Miloše Martena. To by mohlo být ovlivněno autorovými problémy se zpracováním korespondence – např. nečitelností písma.

Pracovala jsem přímo s prameny. Všechny dopisy použité v mé práci pocházejí z Literárního archivu Památníku národního písemnictví v Praze na Strahově.² Pouze v případě Julia Zeyera jsem pracovala se strojopisy pořizovanými archivem. Strojopisy jsem porovnávala s originály, protože ne všechny Zeyerovy dopisy byly přepsané.

Kvůli zachování autenticity znění všechny dopisy citované ve své práci ponechám beze změn – nebudu doplňovat interpunkci ani opravovat pravopisné chyby pisatelů. Pokud byla některá slova v dopisu podtržená, zachovám toto zvýraznění i při jejich přepisu. V hranatých závorkách uvedu kurzivou případné rozdíly (např. vynechaná slova) při porovnávání citací z dopisu a z románu. Pokud nebudou slova v hranatých závorkách psána kurzivou, jedná se o moje poznámky. Vynechané části citací (zejména ty Kožíkem nepoužité) budu značit třemi tečkami v hranatých závorkách. Stejným způsobem budu značit slova, která byla v dopisu nečitelná. O kolik slov se jednalo, bude vždy uvedeno v poznámce pod čarou. Tam budu uvádět i údaje o citovaných dopisech – pisatele, adresáta,

¹ adresované Zdence Braunerové

² část fondu Zdenky Braunerové bychom našli také ve Středočeském muzeu v Roztokách a ve Státním okresním archivu Praha - západ

místo a datum (pokud je v dopisu uvedeno). Citace z románů uvedu přímo v textu.

Pro lepší orientaci před samotnou prací s korespondencí uvedu informace o osobách vystupujících v románu. Mými zdroji pro tuto kapitolu bude *Lexikon české literatury* (Julius Zeyer, Vilém Mrštík, F. X. Šalda, Miloš Marten), *Encyklopedie českého výtvarného umění* a *Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938* (Zdenka Braunerová, Antonín Chitussi) a kniha *Zdenka Braunerová* od Mileny Lenderové (Zdenka Braunerová a Anna Bourgesová). V poslední zmiňované knize budu ověřovat životopisné údaje z obou románů.

2. Kdo je kdo v románech Františka Kožíka

Předtím než nahlédneme do korespondence, se kterou František Kožík různými způsoby pracoval, pojďme si představit hlavní postavy obou románů o Zdeně Braunerové, a co o nich jejich korespondence říká. Nejdříve si představíme právě ji, protože oba romány mají podtitul *Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní*.

2.1. Zdenka Braunerová

Narodila se 9. dubna 1858 v Praze jako čtvrté dítě Františka Augusta a Augusty Braunerových. Celé její jméno znělo Zdislava Rosalia Augusta Brauner. (Lenderová, 2000 str. 29) Nejblíže měla ke své sestře Anně, která byla o dva roky starší. Můžeme říct, že Braunerovi byli vlastenecká rodina, i když zpočátku se u nich doma mluvilo německy. Otec František se podílel na založení Měšťanské besedy, byl zvolen do říšského sněmu a pak zastával místo zemského advokáta. Čtyři roky před narozením Zdenky rodina zakoupila mlýn v Roztokách, který hrál o několik let později v jejím životě důležitou roli. (Lenderová, 2000 str. 29)

V roce 1876 se jejím domácím učitelem malby stává Antonín Chitussi. (Lenderová, 2000 str. 50) S ním si začala vyměňovat korespondenci, stejně jako s mnoha významnými kulturními osobnostmi své doby.

Centrem kultury byla Paříž, kam zajížděla mezi lety 1878 – 1883 a 1884 – 1893. (Poche et al., 1975 str. 70) Mezi její známé tak patřili i francouzští malíři a spisovatelé. Vztah Braunerové k Francii se prohloubil poté, co se tam provdala její sestra Anna.

O její tvorbě můžeme říci, že začíná krajinomalbou – „*Její krajiny z Čech i Francie (1880 – 1879) ovládly takový stupeň plenéru, který kromě Chitussiho české krajinářství zatím neznalo.*“ (Poche et al., 1975 str. 70) Později ji zaujaly staropražské motivy a její technikou se stal lept a akvarel. (Poche et al., 1975 str. 71) Věnovala se i úpravě knih: „*Také na poli volné a knižní grafiky je její práce průkopnická i originální.*“ (Poche et al., 1975 str. 71) Poprvé graficky vyzdobila Mrštíkovu *Pohádku máje* u Jana Otty v roce 1897, později spolupracovala i s Milošem Martenem (*Styl a stylizace* v roce 1905). (Lahoda et al., 1998 str. 86)

Zdenka Braunerová v románu je svobodnomyslná žena, která se chce věnovat umění a nemá štěstí na muže. Prožije několik vztahů – s Antonínem Chitussim, Vilémem Mrštíkem, Milošem Martenem. City

chová i k Juliu Zeyerovi, se kterým ji nakonec spojí dlouholeté přátelství, a F. X. Šaldovi. Nikdy se ale neprovdá a zažije smrt své milované sestry Anny i neteře Sity. V obou románech je její život plný zvratů a cesty k umění, ke kterému se obrací vždy, když ji něco trápí a musí to překonat.

Přiznám se, že jsem předtím věděla o Zdence Braunerové jen to, že měla ateliér v Roztokách u Prahy, kde je dnes její muzeum. Ale překvapilo mě, když jsem požádala svou kamarádku, která čtvrtým rokem studuje výtvarný obor, o zapůjčení knih o výtvarném umění. Ptala se mě, o kom potřebuji informace. Jméno Zdenky Braunerové jí nic neříkalo.

2.2. Antonín Chitussi

Antonín Chitussi byl český malíř. Narodil se 1. prosince 1847 v Ronově nad Doubravkou a zemřel 1. května 1891 v Praze. Malířství studoval na pražské Akademii, v Mnichově a ve Vídni. (Poche et al., 1975 str. 179) Rok 1876 pro něj byl velmi pestrý – vyloučili ho z Akademie, malířsky debutoval a stal se domácím učitelem malby Zdenky Braunerové. (Poche et al., 1975 stránky 179-180) V roce 1879 odjel na studijní pobyt do Paříže. Stal se mistrem plenérové malby a jako první z českých malířů maloval krajinu v plném denním světle, tedy bez romantického aranžování. Jeho dílo se stalo známějším až po jeho posmrtné výstavě v roce 1892 v Praze a stal se vzorem pro novou generaci malířů. (Poche et al., 1975 str. 180)

Jeho korespondence se objevuje v románu jako první. Braunerové poprvé psal 10. října 1878 z Castle Vecchio. Ve stejném roce narukoval jako voják do Bosny. Hned v druhém dopisu jí vyznal lásku. Celou jeho korespondenci můžeme označit jako milostnou. To se odráží i v oslovení: *Horoucně milovaná Zdenynko, Má zlatá holubinko, Moje zlatá dušičko, O můj hezounkej andělíčku, Má zlatá jediná, Mé drahé drobounké koťátko, Mé zlaté srdce.*³

V závěrech dopisu tak vynalézavý nebyl, ale lépe se tam odráží změna jejich vztahu. V prvním dopisu se podepsal „*Upřímně oddaný A. Chitussi*“.⁴ Ve třetím už „*Váš na věky – na věky Antonín*“.⁵ V dopisech

³ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 30.1 1879; 3.2 1879; 8.2 1879; 8. 2. 1879 večer; 14.2 1879; 21.2 1879; 9.4 1879; originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze (dále jen LA PNP)

⁴ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; Castel Vecchio, 17.10 1878; originál v LA PNP v Praze

⁵ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 30.1 1879; originál v LA PNP v Praze

Braunerové většinou vykal, pouze v závěru tykal – „*Tvůj věrný na věky Kýřa*“⁶. Pak se znovu vrátil k podpisu „*Váš Antonín*“⁷. Jednou místo podpisu nakreslil květinu.⁸

Někdy bychom z přemíry něžných oslovení mohli mít skoro pocit, že Braunerovou podceňuje. Např. když jí 7. února 1879 píše „*Duše drahá – samým Bohem mi souzená – jak mohou Vám podobné myšlenky se jen v té rozmilé hlavince uroditi?*“⁹ Jeho dopisy jsou plné stesku, osamění a nejistoty. Charakteristické pro něj je časté podtrhávání slov a užívání pomlček – jako by naznačovaly jeho citové pohnutí.

Dopisy, které dostal od Braunerové, podle Kožíka spálil: „*Kýřo, co jste udělal s mými dopisy? zeptala se. [Braunerová] Spálil jsem je. [Chitussi] Zasloužily si to? Já bych vašim dopisům nikdy neublížila.*“ [Braunerová] (Kožík, 1989 str. 135)

2.3. Anna Bourgesová

Anna se narodila o dva roky dříve než Zdenka – 11. listopadu 1856. V roce 1883 se na Levém Hradci provdala za francouzského spisovatele Elémira Bourgese.¹⁰ S ním pak žila ve Francii na různých místech – v Paříži, Samois a Versailles. Čtyři roky po svatbě, 5. září 1887, se jim narodila dcera Sita. (Lenderová, 2000 str. 82)

Poté co se odstěhovala za svým manželem, si sestry začaly vyměňovat rozsáhlou korespondenci – obě napsaly 127 listů. Jejich korespondence prochází oběma romány Františka Kožíka. Je to nejobsáhlejší dochovaná korespondence z fondu Zdenky Braunerové a navíc mezi blízkými osobami – sestrami. Zároveň máme šanci poznat společenský život ve Francii. Sestry si navzájem posílaly zprávy z kultury, novinové články, různé nákresy módy (i útržky látek). Anniny dopisy často obsahují žádosti o různé věci a zprávy z domácnosti. K jejím dopisům jsou občas připojeny přípisy její dcery Sity - je také autorkou nákresu jejich domu v Samois. Celý rok od svatby (rok 1884) se sestry neviděly.

⁶ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 3. února 1879; originál v LA PNP v Praze

⁷ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 8.2 1879; originál v LA PNP v Praze

⁸ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 16.2 1879; originál v LA PNP v Praze

⁹ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 7. února 1879; originál v LA PNP v Praze

¹⁰ Informace o přesném datu svatby se rozcházejí. Podle Lenderové (Lenderová, 2000, str. 69) byla svatba 21. listopadu, podle Kožíka (Kožík, 1989, str. 108) v den Anniných narozenin (11. listopadu).

(Lenderová, 2000 str. 73) Anna pak přijela na dva měsíce do Čech a se Zdenou odjely na jaře 1885 do Paříže. (Kožík, 1989 stránky 138-140) První dochovaný dopis od Anny je z Marseille 29. dubna 1886. Anna tam odjela spolu s manželem za jeho těžce nemocnou matkou. (Kožík, 1989 str. 150)

Po narození Sity se načas korespondence sester neobjevuje v románu v takové míře. Vypravěč informace z jejich korespondence stále používá, ale nedává je do spojitosti s Annou. Korespondence pokračovala znovu od ledna 1888. Důvody byly dva. První z nich byl, že celé léto 1887 strávila Braunerová se svou matkou Augustou u Anny. (Lenderová, 2000 str. 82) A druhý – vypravěč se v románu začal věnovat nové dějové linii a postavě – Juliu Zeyerovi. On a Anna jsou jediné dvě postavy, které procházejí oběma romány od začátku do konce.

Svou lásku k sestře Anna vyjadřovala oslovením i podpisem v dopisech. Mezi oslovenými převažuje *Milovaná Zdeno (Zdeničko)*, *Má drahá Zdeničko* (nebo *předrahá*). Jedno oslovení bylo i *Moje milé Srdíčko*.¹¹ Oslovovala Zdenu také *Matesi, kočička*¹² a *Zdenoušku*¹³, o jejich matce Augustě psala jako o *mamouškovi*.¹⁴

Mezi podpisy převažuje *Tvá milující, Tvá věrná, Libá tvá věrná* nebo jen *Tvá Anna*¹⁵, případně připojuje pozdrav od rodiny.

V dopisech často vynechává čárky ve větách i nad samohláskami. Charakteristické pro její dopisy jsou pravopisné chyby. V jejím dopisu z ledna 1888¹⁶ najdeme hned tři na jedné stránce: v *neděli před **objedem**, který mi **slybujes**, čekám ho **zytra***. V dalším dopisu z 10. dubna¹⁷ radí Braunerové, aby se *posylnila*. Otázkou je, jestli k těmto chybám docházelo kvůli jejímu pobytu v cizině a užívání cizího jazyka, nebo kvůli blízkosti osob. Podle Saicové Římalové (Saicová Římalová, 2005 str. 12) je jednou

¹¹ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; 24.3 1887; 29.4 1896; 13.3 1887; originály v LA PNP v Praze

¹² Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 4. máje 1887; originál v LA PNP v Praze

¹³ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; 23. dubna 1887; originál v LA PNP v Praze

¹⁴ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 9. září 1886 a 24.2 1891 a další; originály v LA PNP v Praze

¹⁵ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; 4.6 1887; 14.1 1887; květen 1886; 13. 3. 1887

¹⁶ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois, datováno archivem mezi 21. a 24. lednem 1888; originál v LA PNP v Praze

¹⁷ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 10. dubna; archivem datováno 1891; originál v LA PNP v Praze

ze základních vlastností důvěrné korespondence tolerance k nespisovným prvkům.

Vybrala jsem jeden dopis, který podle mě dobře ukazuje citový vztah mezi sestrami. Je ze 4. máje 1887: „*Zajedu-li jednou do Paříže mám co obléci, jen klobouk si musím nějaký stlouct, zde pak budu trvat co mám a zvlášť si nedám nic šít na to tělo, které bude letos tak neforemné. [...] Píšeš mi kočička že Jsi byla na půdě hledat dětské prádličko. Ach to mne dojalo. Pamatuji se jak nám co dětem maminka někdy musela vypakovat celou škatuli s tím. Prosím vše co mi maminka chce dát jen jednoduché ať si nedělá zbytečné starosti s ničím. Košilky hladké, dlouhé jako v Čechách a vzadu otevřené a s rukávkama. Zde mají košilky bez krejzlíku, pí Warringravá měla též bez krejzlíku. [...] Ale odpusť že Ti tu píši něco pro umělkyni tak neinteresantní. [...] Už se těšíme na komediantské pohyby, které Jsi profitovala na fidlovačce: škoda že nebudu moci tancovat sebou, budu nejspíš jako sud, ale pak si to zase vynahradíme. [...] Snad bude v létě s těmi slunečnicemi také pěkně. Ani Ti nemohu říci jak mne zde to tiché a skromné živobytí činí spokojenou. S Muškou si tak ve všem rozumíme a máme se stále víc rádi. Ten les je nyní tak čerstvý, tklivý, lituju každého kdo je nyní ve městě.*“¹⁸

Vztah mezi sestrami nebyl pořád tak idylický. S přibývajícím věkem se mezi nimi prohlubovaly rozdíly a přibývalo i hádek a sporů o malicherné věci. To vedlo k tomu, že před svou smrtí 11. března 1930 vyloučila Anna Zdenu ze svého dědictví. (Lenderová, 2000 stránky 215-216) (Kožík, 1983 stránky 413-414)

2.4. Julius Zeyer

Narodil se 26. dubna 1841 v Praze a zemřel 29. ledna 1901 po těžké srdeční nemoci. Byl prozaik, básník a dramatik, představitel tzv. lumírovské generace. Podobně jako u Braunerové i jeho rodina mluvila německy, česky se naučil až od své chůvy. Věnoval se studiu literatury, filozofie a mytologie. Aktivně ovládal několik cizích jazyků - němčinu, francouzštinu, ruštinu, angličtinu, italštinu. Další jazyky se učil (hebřejštiny, sanskrt) nebo ovládal pasivně. Hodně cestoval (Německo, Holandsko, Belgie, Rakousko, Francie, Rusko, Slovinsko, Chorvatsko,...)

¹⁸ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 4 Máje 1887; originál v LA PNP v Praze

V roce 1887 se přestěhoval do Vodňan a pomáhal zde vytvořit kulturní centrum. (Merhaut et al., 2008b str. 1716)

První zmínka o Zeyerovi je na straně 11 (Kožík, 1989): „Zdence imponovalo, že se zná s několika spisovateli, jejichž jména se objevovala v Lumíru, se Sládkem, Vrchlickým, **Zeyerem**.“ Zeyer prochází celým románem, ale nejvíce prostoru se mu dostává v kapitolách *Dítě z české báchorky*, *Jan Maria v Paříži* (přímý odkaz na Zeyerovu knihu *Jan Maria Plojhar*), *Večery v Pikardii* (Zeyerova návštěva ve Francii) a *Smutek a vděčnost*. Kožík naznačuje možnost vztahu mezi Zeyrem a Braunerovou. Ten se ale z jeho strany nemůže uskutečnit kvůli jeho osudové lásce Marii Anně Stoneové, která se později provdala do Liverpoolu. (Merhaut et al., 2008b str. 1716) (Kožík, 1989 str. 277) Zůstávají přáteli. Svou pozici přítele Zeyer potvrzuje i oslovením a hlavně podpisem. Oslovení je spíš formální – *Velectěná slečno, Drahá přítelkyně*¹⁹. Většinou se podepisoval *S přátelskou úctou, V hluboké úctě Vám přátelsky oddaný, V přátelství a úctě, Starý Váš přítel, Váš dávný přítel, V bratrské oddanosti, Váš dávný a starý přítel, Váš oddaný přítel*.²⁰ Z korespondence i románu můžeme říct, že Zeyer byl Braunerové v těžkých chvílích opravdovou oporou (hlavně po zrušení jejího zasnoubení s V. Mrštíkem).

Korespondence mezi Zeyrem a Braunerovou začíná rokem 1883. Podle Kožíka „Když se dověděla, že i Zeyer opouští Prahu, napsala mu svůj první dopis v životě.“ (Kožík, 1989 str. 100) Zeyerův první dopis Braunerové je z 18. ledna 1883.

Má nejvíc vytríbený styl, nevynechává čárky, v dopisech nejsou žádné pravopisné chyby. Psal většinou o konkrétních věcech. Ze Zeyerových dopisů je znát nadhled, lehká ironie, pobavenost a přátelský vztah mezi pisatelem a adresátem, např. když psal, jak musí obcházet pařížské výstavy se svou sestrou a neteří: „Nyní musím zase do roboty, totiž do výstavy.“²¹ Další příklady bychom našli v dopisech, kde píše o Anně a Sitě.

V korespondenci dává najevo svou znalost několika cizích jazyků hojným užíváním cizojazyčných výrazů (zejména se jednalo o francouzštinu a angličtinu).

¹⁹ Zeyer Julius Braunerové Zdence; originály uloženy v LA PNP v Praze

²⁰ Zeyer Julius Braunerové Zdence; 25. 9. 1887; 12.12 1887; 24.8 1889; 26.9 1889; 15.10 1889; 25.3 1890; 5.5 1890; 30.10 1890

²¹ Zeyer Julius Braunerové Zdence; v Paříži 24.8 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

Mezi jeho dopisy Braunerové je větší proluka než v dopisech od Anny Bourgesové. Možné vysvětlení je, že sestry měly mezi sebou bližší a důvěrnější vztah a Zeyer také hodně cestoval a z ciziny dopisy téměř neposílal. (Kožík, 1989 stránky 113,114,127 – „*Zeyer byl stále v cizině.*“)

Podle Kožíka mezi Braunerovou a Zeyerem proběhl jeden dopis, kde ho žádala, aby se nestal mnichem a on jí na to měl odpovědět, že se toho nemusí obávat. (Kožík, 1989 str. 186) Pro tuto domněnku není v Zeyerově korespondenci žádný podklad, i když je známo, že o tom často přemýšlel. (Merhaut et al., 2008b str. 1716)

2.5. Vilém Mrštík

Narodil se 14. května 1863v Jimramově a zemřel 2. března 1912 v Divákách u Hustopečí. Pocházel z prostých poměrů – otec byl obuvník, matka švadlena. Měl tři bratry – Aloise (také spisovatel), Františka a Norberta. Od roku 1884 žil v Praze, kde studoval gymnázium a absolvoval dva semestry na právnické fakultě. Celý život se potýkal s tíživou finanční situací. V roce 1892 se odstěhoval do Divák k rodičům a bratru Aloisovi. V roce 1894 se na návštěvě u Gabriely Preissově v Oslavanech seznámil se Zdenkou Braunerovou a zasnoubil se s ní. O rok později spolu byli v Paříži a o dva roky později (1896) zasnoubení zrušil. Stal se spoluzakladatelem Klubu za Starou Prahu a později se oženil. Jeho psychické problémy vedly k sebevraždě. (Opelík et al., 2000 stránky 348-349)

Vilém Mrštík se objevuje v kapitole s názvem *Slovácké opojení* a vztah mezi ním a Braunerovou je hlavní dějovou linií až do konce románu.

První zmínka o Vilému Mrštíkovi je na straně 322 – odpověděl na pozvání Gabriely Preissově a slíbil, že přijede na návštěvu. Obě postavy – Braunerová a Mrštík – se na stránkách románu setkávají o kus dále – na straně 333.

Od nového roku 1896 následuje řada Mrštíkových dopisů ve velmi krátkých časových intervalech.

Dopisy hlavně zpočátku postrádají dataci, takže je obtížné je časově zařadit. Ale co mnohem víc ztěžuje práci s jeho korespondencí, je rukopis. Je velmi nečitelný. Vypravěč to v románu také zmiňuje: „*Ochotně luštila zatím jeho škrábanice, které jako by se marně snažily dostihnout uhánějící myšlenky [...] a tak to nechala nerozluštěné.*“ (Kožík, 1989 str. 409) Zde se podle mě promítá i názor Františka Kožíka, který s Mrštíkovými dopisy

pracuje o něco méně. Zejména z prvních cituje jen konce, které šly lépe přečíst.

Braunerovou v době trvání jejich vztahu oslovoval v dopisech *Moje zlato, Dcerka zlatá, Milá, zlatá Deničko!, Srdce moje zlaté, Dušičko má, kvítečku můj* a jednou dokonce *Čerte!*²²

Dopis z 30. července 1896²³ měl být dopisem, ve kterém se Mrštík s Braunerovou rozešel. Je to poznat na první pohled - oslovení není stejné jako u předchozích dopisů, kde bylo hravé. Zde je prosté oslovení *Milá Zdeno*. Rozdíl oproti jiným dopisům je také v tom, že kromě asi prvních dvou Mrštík Braunerové tykal. Ale tady se znovu vrací k vykání. Podle vypravěče bylo: „*Písmo horší než jindy, vyjadřovalo rozervané nitro.*“ (Kožík, 1989 str. 442) Já bych naopak řekla, že je to jeden z nejčitelnějších dopisů.

V dopisu ze 14. srpna 1896²⁴, který má asi 10 stránek, Mrštík vysvětluje důvody svého rozhodnutí. Poslední z dochované korespondence je list papíru s pár řádky přání milého nového roku. V korespondenci se uchovaly přepisy částí Mrštíkových dopisů, ale není jasné od koho. V románu je zmíněno, že Braunerová byla nucena Mrštíkovi jeho dopisy vrátit. (Kožík, 1989 str. 516) Požádal ji o to ve svém dopisu z 23. listopadu 1897.²⁵

2.6. František Xaver Šalda

Narodil se 22. prosince 1867 v Liberci a zemřel 4. dubna 1937 v Praze. Byl to především kritik a esejista, vůdce českého modernistického hnutí. Studoval práva, navštěvoval přednášky z filozofie a psychiatrie. V roce 1893 vznikl jeho silný vztah k Růženě Svobodové, který trval až do její smrti v roce 1920. Můžeme říct, že tento vztah poznamenal i jeho přátelství se Zdenkou Braunerovou. V červenci 1899 ho při pobytu v lázních postihlo zánětlivé onemocnění míchy. Od srpna do prosince byl hospitalizován v Praze na Karlově náměstí. Do konce života měl horní

²² Mrštík Vilém Braunerové Zdence; bez datace; 1895; bez datace; Nový rok 1896; 3.1 1896; 19. (měsíc nečitelný) 1896; originály uloženy v LA PNP v Praze

²³ Mrštík Vilém Braunerové Zdence; Diváky 30. července 1896; originál v LA PNP v Praze

²⁴ Mrštík Vilém Braunerové Zdence; Diváky 14. srpen 1896; originál v LA PNP v Praze

²⁵ Mrštík Vilém Braunerové Zdence; Diváky, 23. listopadu 1897; originál v LA PNP v Praze

polovinu těla částečně ochrnutou a chodil o holi. Pravidelně proto jezdil do lázní u nás i v Rakousku (Merhaut et al., 2008a str. 541), odkud psal dopisy mj. i Braunerové. Ta se o něj podle románu v době nemoci obětavě starala. (Lenderová, 2000 str. 108) (Kožík, 1983 stránky 98-99) Stejně jako Šalda i ona si psala s Růženou Svobodovou, ale přátelství s ní skončilo a s Šaldou tedy také. (Lenderová, 2000 str. 109) (Kožík, 1983 stránky 151-153)

Postava F. X. Šaldy se objevuje v závěru prvního románu a je úzce spjatá s Růženou Svobodovou. Poprvé zmíněn je v kapitole s názvem *Pohádka máje: „Jméno F. X. Šaldy, sedmadvacetiletého kritika, se tehdy stále častěji objevovalo v kulturních rubrikách; svými nezvykle hlubokými a přitom přesnými soudy jako by razil novou řeč české literární historie.“* (Kožík, 1989 str. 379).

První dochovaný Šaldův dopis je odpovědí na pozvání do Roztok od Braunerové. Je bez datace. Pro jeho dopisy je typická velká abstrakce a užívání cizích termínů, zejména z oblasti filosofie. Jeho dopisy bychom mohli označit jako esejistické. V naprosté většině svých dopisů si stěžuje na stáří, nemoci a také pocit osamění. O tom píše i v dopisu z 8. října 1900 a také o tom, že žije jen v cizích hotelových pokojích, kde nemá své knihy ani papíry.²⁶

Oslovení je podobné jako u Zeyera – *Velectěná slečno*, ale i *Má vzácná přítelkyně, Vážená přítelkyně, Velectěná přítelkyně*.²⁷ Jeho podpis také připomíná Zeyerův – *Oddaný Vám, Přátelsky oddaný Vám, Oddaný Vám opravdově, Přátelsky Váš, Oddaný Vám v přátelské úctě*.²⁸ Často psal jen krátké lístky nebo na druhou stranu vizitky. V několika dopisech obhajoval svůj vztah se Svobodovou nebo se pokoušel urovnat spory mezi ní a Braunerovou. V románu vystupuje jako někdo nesmírně vzdělaný, ale také závislý na vrtoších Svobodové a zcela jí podřízený.

Souběžně pak nějakou dobu pokračuje jeho linie s linií Martenovou.

2.7. Miloš Marten

Narodil se jako Miloš Šebesta 4. února 1883 v Brně a zemřel 23. července 1917 v Přepěřích u Turnova. Byl to literární a výtvarný kritik

²⁶ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Uhřetěves u Prahy, 8. X. 1900; originál v LA PNP v Praze

²⁷ Šalda F. X. Braunerové Zdenice, např. 29.12 1897; 22.7 1898; 9.9 1898; 28.10 1898; originály v LA PNP v Praze

²⁸ Šalda F. X. Braunerové Zdenice, např. 29.12 1897; 8.2. 1898; 22.7 1898; 28.8 1898; 9.9 1898; 28.10 1898; originály v LA PNP v Praze

a esejista. V roce 1906 získal titul na právnické fakultě v Praze. Často pobýval v Roztokách u Braunerové, která od roku 1905 graficky upravovala a výtvarně doprovázela jeho knihy. V roce 1907 a 1908 žil několik měsíců ve Francii (v roce 1907 zde vážně onemocněl tyfem). Díky Braunerové se seznámil s rodinou její sestry Anny a sblížil se s Anniným manželem Elémirem Bourgesem. V roce 1912 se oženil s Annou Kopalovou, dcerou mlynáře a továrníka z Přepěř, které se říkalo Aťa. (Opelík et al., 2000 str. 121) V románu v kapitole *Loučení bez konce* je uvedeno, že to byla Braunerová, kdo Martena s Annou Kopalovou a její rodinou seznámil. Výslovně je tam napsáno: „*Marten se blížil třicítce. Zdenka mu přála ženu, která by se mohla stát jeho spolupracovnicí, který by ho chápala a podporovala. Od Anny Kopalové se mohla nadít, že se nebude stavět proti jejich přátelství. Naopak, byla si jista, že ji má Aťa ráda.*“ (Kožík, 1983 str. 284) Tedy jako by se Marten oženil s jejím požehnáním. (Lenderová, 2000 str. 116) V únoru 1915 byl odveden na frontu a zraněn. V roce 1917 pak během rekonvalescenčního pobytu v Přepěřích podlehl srdeční chorobě, kterou zhoršila válka. (Opelík et al., 2000 str. 121) Zemřel velmi mladý, bylo mu 34 let. Braunerová a jeho žena Aťa (od r. 1934 provdaná Klecandová) se skutečně staly přítelkyněmi a vyměňovaly si spolu korespondenci. Anna Klecandová pak spravovala pozůstalost Miloše Martena. (Opelík et al., 2000 str. 121)

Miloš Marten se objevuje v knize poprvé na straně 147 v kapitole *Dech zářiové růže*, na straně 340 se píše o jeho smrti. Po Šaldovi se stává ústřední postavou druhého románu *Neklidné babí léto*. Jeho korespondence je co do rozsahu zhruba stejně rozsáhlá jako Šaldova. Korespondenci si s Braunerovou začal vyměňovat v roce 1902. První dopis²⁹ je dost formální, začíná oslovením „*Milostivá*“ a podepsal se „*zcela Váš Šebesta*“. V době jeho seznámení s Braunerovou mu bylo devatenáct let.

Již jsem zmínila, že první dopis byl hodně formální. Podotknul to i Kožík, když napsal: „*Zlobila se, že v jeho šroubovaném stylu ztrácí život šťávu.*“ (Kožík, 1983 str. 177) V románu je další citace ze stejného dopisu (19. července 1902): „*Imprese* byly tytéž, i stejný stupeň postřehované krásy v nich, ale senzace, hlubší dosah vnitřní citové fluktuace – ptám se marně, kam zmizely?“ Vypravěč to komentuje slovy: „*K čertu s tvými*

²⁹ Marten Miloš Braunerové Zdence; Polehradice u Klobouk, 19. VII. 1902; originál v LA PNP v Praze

komplikovanými prožitky, myslila si, s tvou dekadencí! Ale omlouvala ho: devatenáct let!“ (Kožík, 1983 str. 177)

Druhý dopis³⁰ už podepsal svým uměleckým pseudonymem Miloš Marten a ptá se, jestli jí může důvěrně psát. Ve třetím dopisu následuje totální změna písma, jako by to psal jiný člověk.³¹

Této změny si všiml i vypravěč (nebo spíš autor obou románů – František Kožík), který napsal: *„Na srpen odjel Marten domů do Obřan u Brna. Během pobytu v Praze jí nechával jen stručné vzkazy, kdy se u ní zastaví nebo kdy by mohla k němu zaběhnout, někdy to bývalo jen několik francouzských slov. Z Obřan jí psával obšírné dopisy, které pečlivě vykresloval hrotitým písmem podobným písmu Březinovu, a které uzavíral fialovou pečetí s heslem vzatým slunečním hodinám: Sine sole sileo.“* (Kožík, 1983 str. 193) Bohužel toto hrotité písmo je velmi obtížné rozluštit, a proto z prvního takto napsaného dopisu vzal Kožík jen závěrečnou formuli: *„Miláčku, libám Vás smutně a vášnivě.“* (Kožík, 1983 str. 193)

Toto hrotité písmo se vyznačuje tím, že jsou všechna písmena v jedné rovině, je téměř nemožné odlišit od sebe velká a malá písmena. Proto Kožík i nadále pracuje s Šaldovými dopisy. Z dalšího Martenova dopisu opět bere jen poslední řádky kvůli špatné čitelnosti. Po dopisu z Obřan u Brna z 18. května 1904 následuje další změna písma.

To je jedna z hlavních charakteristik jeho korespondence – dvakrát došlo ke změně písma. Dopisy se stávaly čím dál víc důvěrnější. Několik dopisů a pohlednic je psáno ve francouzštině. U pohlednic může být důvodem to, aby si nikdo nemohl přečíst jejich obsah. Stejně vysvětlení ale neobstojí u pohlednic posílaných z Francie. V románu je období vztahu Braunerové s Martenem popsáno jako šťastné, tvůrčí a taky vášnivé. Jeho smrt je pak přelom, po kterém nastávají už jen smutné události (smrt Sity, Elémira Bourgesse, Anny,...)

Marten se znal s Paulem Claudelem, který pak mezi lety 1909 – 1911 působil jako francouzský konzul v Praze. (Opelík et al., 2000 str. 121) Zнала se s ním i Braunerová, která byla kmotrou jeho dcery. (Lenderová, 2000 str. 167) (Kožík, 1983 str. 256) A Claudel pak v románu načas střídá Martena.

³⁰ Marten Miloš Braunerové Zdenice; Praha 21. (měsíc je nečitelný) 1902; originál v LA PNP v Praze

³¹ Marten Miloš Braunerové Zdenice, Obřany, 19. VIII. 1903, originál v LA PNP v Praze

3. Způsoby užití dochované korespondence

3.1. Citace

3.1.1. Přesná citace

Přesné citování dopisu s minimálními změnami (změna jednoho až dvou slov nebo interpunkčního znaménka, změna slovosledu – maximálně tří slov) jsem nazvala *přesná citace*. Tyto změny jsem označila kurzívou a oddělila hranatou závorkou. Uvažovala jsem i o názvu *přímá citace*. V románu není *přesná citace* tak častá, autor víc používal *upravenou (přizpůsobenou) citaci* (viz dále). Všechny citace v románu jsou označeny uvozovkami.

Část dopisu Anny Bourgesové z 31. července 1886³² zní v románu stejně: „*A ted', milá Zdeničko, dej mi hlavičku na rameno a poslouchej: Nepřipouštěj si stesk, ale pracuj a pracuj. Hled' maminku uspokojit svým charakterem, humorem a pilností, ale aby se jí líbila Tvá malba*³³, *to nežádej, pak by se snad nelíbila těm, jimž se líbí nyní.*“

Citace z dopisu Anny Bourgesové z 23. dubna 1887³⁴ je zcela beze změn (pouze místo *doktor Musil* je v dopise zkratka *Dr Musil*): „*Dnes se nám vylíhlo šest kuřátek, z nichž jedno bylo malé, žlutě tygrované a fousaté jako doktor Musil.*“ (Kožík, 1989, str. 169 a také dopis A. B.)

Citovaná část z prvního dopisu Julia Zeyera se v románu liší jenom interpunkčním znaménkem – v originálu je na konci věty vykřičník, v románu tečka: „*Pozdravujte tu kouzelnou Itálii ode mne, řekněte jí že se k ní modlím, že po ní toužím, že o ní sním!*“³⁵

Ze Zeyerova srpnového dopisu³⁶ vypravěč použil dvě přesné citace. První je o smrti Klementiny Kalašové: „... je v *té smrti její cosi poetického, něco jako glorie legendy. V těch krajích slunce je smrt něco jako zapadání do květů.*“ (Kožík, 1989 str. 218) Pouze je přehozen slovosled (v *té její smrti*). Druhá je o jeho ubytování v Cayeux: „*Ta chaloupka s vyhlídkou na moře me fait rêver.*“ (Kožík, 1989 str. 218)

³² Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Paříži 31. července 1886; originál uložen v LA PNP v Praze

³³ zde došlo k drobným změnám oproti dopisu: *aby se jí ale líbila*

³⁴ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 23. dubna 1887; originál v LA PNP v Praze

³⁵ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Zelči 18. ledna 1883, strojopis; originál v LA PNP v Praze

³⁶ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Paříži 24.8 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

V románu vypravěč cituje ze Zeyerova dopisu z 26. září 1889³⁷: „Mysl moje [ale stále] dlí ustavičně na břehu moře. Vidím tu malou chaloupku svou, kde jsem tak šťastně trávil chvíle, a stýská se mi zde nevýslovně. Byla to pro mne [mě] doba slunná a počítám těch několik málo týdnů v Cayeux mezi nejkrásnější vzpomínky svého života. Bylo mi tam tak blaze, že to dlouho trvat nemohlo, nesmělo ...“ (Kožík, 1989 str. 225)

Citován beze změny je úryvek ze Zeyerova dopisu z Marseille 5. května 1890: „Je tedy vysněn ten sen, seňora mia, ten kouzelný španělský sen...“ (Kožík, 1989 str. 235) Tři tečky v knize naznačují, že citát není úplný.

Část posledního Zeyerova dopisu³⁸, se kterým jsem pracovala, je citována přímo kvůli své zajímavosti a dramatičnosti: „Kladl jsem si otázku, není-li lépe, neuslyšíte-li o mně už vůbec nic. A proč jsem se tak tázal? Proto, že tolik latentní trpkosti v tónu Vašeho dopisu, a že s pocitem trapným, s bolestí svírající mi srdce až křečovitě, vidím a musím si přiznat, že jsem vrhl stín na Váš život.“ (Kožík, 1989 str. 241) Zeyer ještě některé věci škrtal a připisoval, v románu je citát bez vynechání slov nebo jejich připsání – tak jak psal Zeyer napoprvé.

První dochovaný dopis F. X. Šaldy je odpovědí na pozvání do Roztok od Braunerové. Je bez datace. Kožík z něj cituje: „Já cením v životě nejvíc poctivost a nejvíc nenávidím mystifikaci a padělek.“ (Kožík, 1989 str. 508) Jediné co se liší, je zvýraznění slova *padělek* v dopisu. Šalda ho podtrhl.

Následující citace z Šaldova druhého dopisu³⁹ se v románu liší jen vynecháním spojky *ale*: „Chtěl bych přenést minulé oltáře, [ale] ne bedny.“

Krátké části jsou citovány beze změn i z jeho dopisu z 22. července 1898: „Žil jsem mnoho lítosti a pokoření od té doby, co jste odjela...“ „Co je mlád? Co je to stár?“ (Kožík, 1983 str. 52)

V dopisu z Uhříněvsi⁴⁰ Šalda psal: „Těším se opravdu na pobyt u Vás, jsem nějak strašně unavený, snad u Vás zase vydýchnu.“ Jediná

³⁷ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Paříži 26.9 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

³⁸ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; ve Vodňanech 7.9 1890; originál v LA PNP v Praze

³⁹ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Praha, 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

změna oproti originálu je užití čárky místo dvojtečky, která odděluje první a druhou větu.

Šaldovo vyjádření o schůzce v Roztokách zůstalo v románu pouze s jedinou změnou – místo čárky je v originálu spojka *a*: „*Lituji, že jsem nemohl sedět na konci stolu nebo na stoličce [a], vzhlížet ke kněžím a učit se od jejich posunů a sklonů víček ...*“ (Kožík, 1983 str. 147)

Poslední část Šaldova dopisu z lázní⁴¹ je přesná kromě jednoho slova: „*Těším se upřímně, že mi napíšete zase několik slov, vlhkých a čerstvých jako nově nanesená barva, jak [jej] je umíte hodit na papír právě Vy.*“ (Kožík, 1983 str. 173)

3.1.2. Upravená (přizpůsobená) citace

Pro druhý způsob zpracování korespondence jsem zvolila označení *upravená (přizpůsobená) citace*. Znamená to, že v románu se objevuje citace části dopisu, ale není zcela přesná – autor románu přizpůsobil slova dnešnímu pravopisu, změnil slovosled, přidal interpunkční znaménka nebo vynechal některá slova ve větším rozsahu než u *přesné citace*.

Tento postup nacházíme při zpracování prvního dopisu od Antonína Chitussiho z 10. října 1878. Dopis napsal Braunerové z Castle Vecchio. Kožík takto citoval první tři věty: „*Roztomilý, srdečný list Váš mi bude jednou krásnou vzpomínkou z doby krutého tažení, neboť ukončil zároveň dobu oněch svízeli. Skoro věřím nyní s Juliem Zeyerem na předtuchu.*“ (Kožík, 1989 stránky 47- 48)

Nyní porovnejme, jak vypadá tato část v dopisu: „*Roztomilý srdečný list Váš bude mi jedinou krásnou upomínkou z doby krutého polního tažení – neboť ukončil zároveň dobu oněch svízeli. Skoro věřím nyní s Jul. Zeyerem v předtuchu – i od něho dostal jsem podobný list – tou samou poštou.*“⁴²

V tomto případě došlo ke změně slovosledu (*mi bude – bude mi*), změně méně užívaného slova za více užívané (*vzpomínkou – upomínkou*), je užitá jiná předložka (*věřím na předtuchu – věřím v předtuchu*). Za slovem *roztomilý* autor románu doplnil čárku a vytvořil tak přívlastek několikanásobný.

V citaci z dopisu Antonína Chitussiho z 20. února 1879 došlo ke změnám v interpunkci a slovosledu (hlavně v posledních dvou větách). Kvůli

⁴⁰ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Uhřetěves u Prahy, 14. X. 1900; originál v LA PNP v Praze

⁴¹ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; po 1. VI 1902; originál v LA PNP v Praze

⁴² Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; Castel Vecchio 17. 10. 1878; originál v LA PNP v Praze

značným změnám slovosledu jsem nezařadila tuto citaci k *přesné citaci*. Pro Chitussiho styl psaní je charakteristické hojné používání pomlček, i místo tečky na konci věty: „*Šakuntala – vzbourila ještě více – ve mne nenávisť k bídným těm – kteří pod štítem humanity przní ve všech dílech světa celé národy – [...] Zdaž divit se může někdo pak – když člověk žije stále jenom v spravedlivém hněvu.*“⁴³ V románu pak autor pomlčky vynechal: „*Šakuntala vzbourila ve mně ještě více nenávisť k bídným těm, kteří pod štítem humanity przní ve všech dílech světa celé národy... Zdaž se divit může kdo, že člověk žije stále jenom ve spravedlivém hněvu?*“ (Kožík, 1989 stránky 57- 58)

Při porovnání originálního textu a románu zjistíme, že došlo ke změně interpunkčního znaménka. V dopisu poslední věta vyznívá jako řečnická otázka a na konci je tečka.

Příkladem citace, kde došlo ke změnám oproti původnímu textu (zkrácení), je zpracování Chitussiho dopisu z 5. března⁴⁴: „*Ach bože – co všechno ti lidé ode mě očekávají?! Kdyby věděli, kterak mě to souží a znepokojuje – pomyslí-li na to sklamání - oni to dobře miní. Jak šťastný bych však byl, kdyby se na mne nedívali a ničeho ode mne neočekávali – Mám velké starosti – a co živ jsem nikdy mi tak úzko nebylo – jako na této cestě do Paříže -*“ Kožík pak píše, že: „*Kýťovy dopisy však prozrazovaly veliký neklid: „Co ode mne ti lidé očekávají? Jak šťastný bych byl, kdyby se na mne tak nedívali... Co živ jsem, nikdy mi tak úzko nebylo ...*“ (Kožík, 1989 str. 59) Došlo ke zkrácení, ale autor románu čtenářům evokoval Chitussiho pocity větou, že jeho *dopisy prozrazovaly veliký neklid*. Podle mého názoru tak čtenáři explicitně vysvětlil, jak se postava cítí, ale stejného efektu by u čtenáře docílil i citováním větší části dopisu.

I z korespondence Julia Zeyera se v románu cituje: „*Kdy asi nějaká zpráva o Vás sem do mé pouště se dostane?... Kdy asi spatří moje zraky některý Váš obraz? Jsem jist, že nekráčíte, ale letíte kupředu.*“ (Kožík, 1989 str. 193)

Hlavní rozdíl oproti originálu je v syntaxi. V originálu jsou první dvě věty spojeny do jednoho souvětí: „*Kdy asi nějaká zpráva o Vás až sem do mé pouště se dostane a kdy as spatří moje zraky některý Váš obraz? Jsem*

⁴³ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 20. 2. 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

⁴⁴ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; v Heidelbergu 5. března 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

jist, že ne kráčíte, ale letíte ku předu.“⁴⁵ Navíc je přidána částice *až*, která zdůrazňuje odlehlost místa (označeného jako poušť).

Citace z Šaldova dopisu se liší interpunkcí (v první větě je v dopisu otazník místo vykřičníku), ale i vynecháním některých vět. Nyní budu citovat z románu, v hranatých závorkách jsou slova a věty z dopisu⁴⁶, které v románové citaci chybí: „*Mohu Vás zase navštívit jedno odpoledne!*“ *prosil.* „*Třeba v neděli?* [Napište mi lístek jste-li doma a můžete-li mne přijmout.] a *chci vidět [také] váš ateliér. Já mám rád krajiny, docela tiché, do sebe zapředené, v sobě nesmírné, bez lidí, bez hluku časnosti. Ke mně mluví hlouběji než tváře lidí... Nebojte se, že Vás budu urážet chválami a poklonami [od laika musí taková věc urážet]. Já zcela tiše a pokorně si prohlédnu malby, poděkuju a ani slova o tom nikdo neuslyší.*“ (Kožík, 1989 str. 521)

I citace Šaldova dopisu z lázní z 3. července 1900⁴⁷ se v románu liší. Vypravěč některá slova vynechal. Stejně jako v předchozím případě uvádím vynechaná slova v hranaté závorce: *Šaldu její bezprostřednost zřejmě získala; odpověděl jí s viditelnou radostí z tichého dialogu: „Zde jsou tak ohromně krásné a teskné stromy, které rostou jinak jen v pohádkách u podsvětních řek, že, když se člověk naučí poslouchat jejich šelest[u], nemůže [ani] přespříliš [mnoho] trpět. To jsou ohromně moudré a sladké bytosti, a cítíte na nich [ještě] zachyceny teskné a zoufalé pohledy, které k nim letěly o radu a pomoc ...“* (Kožík, 1983 str. 124) V originále následuje tečka. Kožík třemi tečkami naznačil pokračování dopisu. Z něj cituje i další část, která v románu hned následuje.

3.1.3. Citace s uvedením zdroje

Uvedení zdroje znamená, že je přímo řečeno, že informace pocházejí z dopisu.

Poprvé se tento postup objevuje při zpracování dopisu Julia Zeyera z 25. září 1887⁴⁸. Jeho dopis je blahopřáním k narození Anniny dcery Sity.

⁴⁵ Zeyer Julius Braunerové Zdence; ve Vodňanech 24. června 1888, strojopis; originál v LA PNP v Praze

⁴⁶ Šalda F. X. Braunerové Zdence; Praha 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

⁴⁷ Šalda F. X. Braunerové Zdence; Chudoba, 3. VII. 1900; originál v LA PNP v Praze

⁴⁸ Zeyer Julius Braunerové Zdence; ve Vodňanech 25. září 1887, strojopis; originál v LA PNP v Praze

Vypravěč uvádí zdroj před samotnou citací takto: „*Zeyer dobře chápal, jakou důležitost má pro Bourgesovy i pro Zdenku příchod dítěte, a napsal jim dlouhý a krásný dopis.*“ (Kožík, 1989 str. 186) Následuje citace z dopisu uvedená uvozovkami: „*Přeji Vaší Sitě všechnu tu lotosovou, snivou, hvězdně českou spanilost Sity z Rámájany, avšak bez příměšku utrpení indické oné princezny. Je mi to tak divné, že dceruška krajanky Jana Husa je krajankou Héloisy a Johany d’Arc.*“ (viz tamtéž, str. 186)

Přestože to na první pohled vypadá jako naprosto přesná citace dopisu, najdeme zde drobné změny, ale také jeden špatný přepis. V originále je *přeju, spanilost oné Sity, však bez příměšku*. Před spojku *že* přidal autor interpunkci a oddělil tak od sebe dvě věty. Jedná se pouze o drobné úpravy, ale jedno slovo je chybně přepsáno a nedává smysl (viz dále v kapitole *Chyby v přepisech dopisů*).

Ze stejného *dlouhého krásného* dopisu jsou i další dvě citace. První z nich je: „... takový malý tvor je tak dojemný, prosí tou svou bezmeznou odvislostí od všech a od všeho tak bolestně o pomoc a lásku, že člověk bez vlhkého oka na něho skoro dívat nedovede.“ (Kožík, 1989 str. 186). Na rozdíl od originálu opět najdeme pár drobných úprav (*ode všech*). Jiný je i tvar slovesa, který je v originále *nedovedl*. Zřejmě se jedná o anakolut neboli vyšinutí z vazby, protože tvar *nedovedl* by nasvědčoval záměru užít kondicionál prezentu. Pak by daná věta musela znít *člověk bez vlhkého oka by se na něho skoro dívat nedovedl*. Autor slovesný tvar upravil tak, aby lépe zapadl do dané věty.

Ve druhé citaci také došlo k některým změnám oproti originálu: „*Ten pohled z mého okna, když ráno vychází slunce, ať jasné, ať v mlhách, stal se mi věru drahým jako tvář milované osoby, ta krajinka má duši svou, je mi individuem, i ty skromné tiché stromy pod oknem, tak dobré, vlídné a trochu smutné, zdají se mi jako domácí zvířata, chtěl bych je hladit a hledám pořád, kde mají oči.*“ (Kožík, 1989 str. 186) V originále ale najdeme: *když vychází ráno slunce, jest mi individuem, a ty skromné tiché stromy před oknem*. V románu autor doplnil chybějící interpunkci.

Zeyer Braunerové poslal vánoční dopis 12. prosince 1887. Následující část cituji z románu: „... dle starodávného zvyku přeji Vám ještě před svým odjezdem, šťastné a veselé vánoce a mnoho blaha k novému roku ‘... Přál si však, aby to bylo víc než ‘compliments of the season’, jak se říká v Anglii. S dítětem v domě budou asi Vánoce letos u Vás obzvlášť krásné, a tklivé budou tím, že jste tak daleko za českou

hranicí. Na ten den obestírá vzdálenou vlast to nejkrásnější kouzlo a fantazie otvírá všem sladkým iluzím dveře dokořán. Pamatuji se, jak jednou paní Bourgesová vypravovala, jak jste co děti na ten den v soumraku si vždy hráli na blanické rytíře, očekávající zářivou slávu rozsvíceného stromku. Nevím, proč mi to slovo „Bratři, už je čas?“ dnes pořád v uchu zní, a tak smutně si pořád odpovídám: „Bože, ještě ne.“ A dávám tomu zoufale blanický význam. Je to nejspíš proto, že visí tak temné mraky nad krajinou, že všechno pod sněhem dřímá, i ty černé lesy. Beru to za bolestný výraz neblahé mé země, která už tak dlouho žalostivě k nebi hledí, věčně s otázkou: „Ještě nepřišel čas?“ A němota nebe odpovídá věčně: „Ještě ne!““ (Kožík, 1989 str. 187) A jaké jsou zde rozdíly oproti originálu? Jsou vynechána některá slova (*starodávného krásného* zvyku, *bolestný výraz tváře neblahé té země, tak dlouho a tak* žalostivě), na začátku některých slov jsou velká písmena (*s dítětem v Domě, Jste tak daleko, Jste co děti*), byl změněn slovosled (*vždy na blanické rytíře si hráli, je už čas*), *rozsvíceného stromku*) nebo i pravopis (*ilusím*). Nejvýraznější je podle mého názoru změna zájmena přivlastňovacího zájmena *mé* (země) v knize a *té* (země) v dopisu. Podle mého názoru část *neblahé mé země* zdůrazňuje zemi jako vlast.

Citace Zeyerova pozdějšího dopisu z 22. června 1889 z Pont-Aven zahrnuje tři změny oproti originálu. Autor vynechal jednu větu a změnil pravopis slov (*poesie, au delà*). Před samotnou citací uvádí zdroj: *Zeyer se ozval koncem června z Pont-Avenu v kraji Finistère. Byl to zase ten známý, zasněný, krásou oslněný básník. „Žiju jako ve snu, něco tak krásného jako Bretagne nemůže si nikdo myslet, kdo tu zemi druidů a dubů, koriganů a menhirů vlastníma očima nespatriil. A ta architektura! [Ať mi Němci přijdou s jich musikou a reklamujou superioritu.]“⁴⁹ Ty katedrály a kostely mají tolik poezie, tolik 'l'au delà' v sobě jako ty nejvznešenější skladby Beethovena a Wagnera. A kdybyste viděla ty malinké kostelíčky na vsi, hlodané větrem a časem a deštěm a celé zlaté lišejníkem!“* (Kožík, 1989 stránky 212-213)

Přímá citace s uvedením zdroje je velmi častý postup užitý vypravěčem při zpracování korespondence Viléma Mrštíka. Vypravěč uvádí konkrétní datum: „*Na Nový rok 1896 psal.*“ (Kožík, 1989 str. 407)

⁴⁹ autor se chtěl zřejmě vynecháním této části vyhnout interpretaci Zeyera jako nacionalisty

Pak následuje citace z Mrštíkovy dopisy z 1. ledna 1896: „*Srdce moje zlaté! Mně je na střelení, už nevím, čím jsem. [...] Trpím hrozně, nikdy jsem dosud tolik netrpěl a Bůh nebeský ví, jak Tě, Zdenko, mám rád [...] Dobrou noc a k nohám se ti kladu jako pes, a prach pod Tebou líbá, světice, Tvůj Viluš.*“ (Kožík, 1989 str. 407)

Mrštík „*příštího dne ráno psal znovu*“. Citace v románu se liší vynecháním oslovení Braunerové, slovosledem a interpunkcí. Tuto část budu citovat z románu: „*Ví to Bůh nebeský, [Zdeno], jak Tě mám rád a jak ti v duchu obě ruce líbám a nohy Tvoje celuju za andělské Tvé poslání. Duše, jako je má, oddává-li se své lásce, oddává se na život, na smrt, v svou milovanou skládá všechno svoje myšlení, všechno svoje cítění, svou práci, svou budoucnost ...*“ (Kožík, 1989 str. 407).

Z dopisu F. X. Šaldy z 22. července 1898 vypravěč cituje bez úprav a uvádí: „*Do posledních dnů napsal ještě Šalda.*“ (Kožík, 1983 str. 52) Tím uvádí zdroj. V citaci se změnil oproti originálu jen pravopis slova *éter* (v dopisu je *ether*): „... v poměru k Vám cítím stále jeden a týž akord, nějaký plný varhanový akord, pocit jistoty a jasna a nezměnitelné nějaké modře éteru a oblohy.“ (Kožík, 1983 str. 52)

Šalda žádal Braunerovou, aby se přimluvila za spisovatele Sezimu, který chtěl získat místo na magistrátu. Citaci z dopisu vypravěč uvádí takto: „*a na závěr dopisu napsal.*“ (Kožík, 1983 str. 171) Pokračuje: „*Jsem k smrti unavený, víc unavený než nemocný. Jakmile se trochu vzkřísím, dovolím si Vás navštívit: takto, jak jsem, musím být nebi, zemi, peklu a všemu pod sluncem k smrti protivný.*“ (Kožík, 1983 str. 171) V citaci není žádná změna. Vypravěč vynechal jen pozdrav a podpis, které následují: „*Pozdravuje Vás přátelsky Váš oddaný F. X. Šalda.*“⁵⁰

U dopisu Miloše Martena nám vypravěč pomáhá určit datum a pokračuje citací: *Byla by s ním ráda slavila vánoce. Ale musel zase odjet domů a psal jen: „Drahá Zdenko, ovinul bych si kolem těla Vaše laskající ruce ...“* (Kožík, 1983 str. 198) V originálu je znění velmi podobné: „*A zas bych Vám líbal tváře [...] umělecké [...] a ovinul si kolem těla Vaše laskající ruce, má – Líbá Vás M.*“⁵³

⁵⁰ Šalda F. X. Braunerové Zdence; bez datace, datováno archivem do roku 1902; originál v LA PNP v Praze

⁵¹ 1 nečitelné slovo

⁵² 1 nečitelné slovo

⁵³ Marten Miloš Braunerové Zdence; Brno, 23. 12. 1903; originál v LA PNP v Praze

3.1.4. Citace formou nepřímé řeči

Jedná se o citaci z dopisu, která ale není v románu značena jako citace, tj. není oddělena z obou stran uvozovkami.

Poprvé se s tímto postupem setkáváme při zpracování dopisu F. X. Šaldy. Jedná se o citaci z jeho dopisu, ale jako by převyprávěnou: *Jsem nemocný člověk, psal jí, jsem bolavý pod lhostejně líčeným povrchem, mívám dny a noci marné pustoty, duševního bezvětrí... Lidé nejsou než stíny na zdi a člověk s nimi mluví lhostejně jako ve snu. A pak přijde domů, zoufalý smutek padá ze stropu, člověku se chce zaplakat a nemůže.* (Kožík, 1989 str. 521)

Znění neodpovídá zcela originálu, text je delší a není tak moc roztržštěn: *„To máte tak: já jsem nemocný člověk, já jsem bolavý pod lhostejně neseným a líčeným povrchem. A já mívám takové sny a noci zoufalé marné pustoty, takové noci a dny duševního bezvětrí. [...] Člověk jde ulicí a lidé nejsou nic než stíny na zdi [...]. A člověk mluví s nimi a směje se a tlachá nesmysly tak k smrti lhostejně jako ve snu. A půjdu domů pak, zavru za sebou dvěře, obléknu se kolem a takový strašný smutek padá ze stropu a ze stěn na člověka, takový zoufalý, [...] smutek. A člověku se chce zaplakat nad tou strašnou marností a nemůže.“*⁵⁴⁵⁵

3.1.5. Falešná citace

V několika případech jsem citaci, kterou Kožík označil jako citaci z dopisu, ve jmenovaném dopisu nenašla. Tyto citace jsem si pro sebe označila jako falešné.

Následující ukázka by se dala zařadit i k postupu *konstrukce dramatické situace* (viz dále). Přesto jsem se ji rozhodla zařadit sem, protože v románu je uvedeno, že zprávu Braunerová četla. Ale v dopisech se kterými jsem pracovala, nic takového není.

Kožík ve druhém odstavci na straně 167 píše: *„Přiběhla [Braunerová] jednoho březnového dne od zubaře, ale zapomněla na bolest, když četla radostnou zprávu, že se stane tetičkou.“* Žádnou takovou informaci jsem v dopisech mezi sestrami nenašla. V korespondenci je pouze dopis ze 14. ledna 1887 a pak ze 13. března 1887⁵⁶, ale z něho je

⁵⁴ 1 nečitelné slovo

⁵⁵ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Praha, 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

⁵⁶ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 14. ledna 1887; v Samois 13. března 1887, originály v LA PNP v Praze

patrné, že Braunerová už vše ví. Blahopřála své sestře a Anna jí na její blahopřání odpověděla: „*Ale jak ti děkuji má milá Zdeninko za Tvé milé krásné psaní. Pojd' a dej mi pusku za to upřímné uvítání té mé děvečky, kterou už máš napřed ráda.*“

Vysvětlením by mohlo být, že Anna Bourgesová to napsala v dopise své matce Augustě Braunerové a Zdenka Braunerová si to přečetla v dopise pro matku. Další možností je také, že se zmíněný dopis nedochoval. Téměř dvouměsíční pauza v korespondenci mezi sestrami je neobvyklá, protože si často posílaly i několik dopisů týdně. A poslední možností je že to, jak se Braunerová novinu dozvěděla, je Kožíkova fabulace, která není podepřena žádnou informací z korespondence.

V románu Kožík uvádí: „*Počátkem listopadu 1897 ji Vilém studeným dopisem požádal, aby mu okamžitě vrátila všechny jeho dopisy [...].* (Kožík, 1989 str. 516) Ve svém psaní ale Mrštík Braunerové poděkoval za zapůjčené knihy a *připojil drobnou prosbu o zapůjčení svých dopisů.*⁵⁷ Můžeme říct, že jeho žádost byla zdvořilá. Podle Kožíka dramatická situace, kdy Vilém Mrštík žádal Braunerovou o své dopisy, je podpořena několika falešnými citacemi.

Jejich účelem je vyhrotit konflikt mezi oběma postavami: „*Chcete psát pár srdečných slov a odpovídáte mi, co by mi ve snu nenapadlo, že byste odepsat vůbec byla schopna... Já sám nevím, co by se mi hodilo, obraz, věta, slovo a Vy si troufáte...*“ Nebo další: „*Pouhé to vědomí uvádí člověka v odporné zoufalství. Vysvětlete si tím krutou moji podrážděnost... Nezdržujte mě, nechtějte, abych si na vás naříkal jako na nikoho na světě... pamatujte si: Všechno na světě se odpustí a zapomene, ale zničit v člověku hotové a připravené dílo, odepřením hotového materiálu, to se neodpustí, nikdy, nikomu a varuji Vás, brát si něco takového na svědomí. Práce moje nestrpí už žádného odkladu.*“ (obojí Kožík, 1989 str. 517)

Při označení citací jako falešné vycházím z toho, že po Mrštíkově dopisu⁵⁸ následuje už jen lístek s přáním k novému roku. Zároveň je ale možné, že uvedené citace jsou z nějakého dopisu, ke kterému jsem neměla přístup, protože je uložený v jiném archivu nebo fondu.

⁵⁷ Mrštík Vilém Braunerové Zdenice; Diváky, zřejmě 23. listopadu 1889; originál v LA PNP v Praze

⁵⁸ Mrštík Vilém Braunerové Zdenice, Diváky; zřejmě 23. listopadu 1889; originál v LA PNP v Praze

3.2. Převyprávění obsahu dopisu

Tento postup charakterizuje to, že informace z dopisu jsou převyprávěny jinou postavou nebo vypravěčem. Tomu pak slouží jako kulisa pro vyprávění, jako okolnost děje. Uvažovala jsem také o názvu *nepřímá řeč* nebo *kulisa*.

Jako ukázkou tohoto postupu jsem zvolila dopis Antonína Chitussiho pro Zdenku Braunerovou z 30. ledna 1879. Následující část je přepisem tohoto dopisu:

„Horoucně milovaná Zdenynko!

V noci rozmýšlel jsem o Vaší návštěvě – Můžete si snad pomyslet – jakou radost by mne to způsobilo – kdybychom se mohli vyhovorit a vyplakat. Shledal jsem po klidném uvážení – že to nemusí být – neboť nemohu dopustit, aby Vaše zlaté jméno – mohlo snad - být nešťastnou náhodou pohaněno - Bud'te klidna a vyslechněte mne. Věc která se mezi našimi srdci udála jest věcí dvou životu – a jedná se o jich štěstí a blaho – nesmí se násilně a nepředloženě jednati. Váš strážný andělíček Andulka – zajisté musí mít to samé přesvědčení – a zajisté Vám neodepře pomoci – kde se jedná aby se Vašemu srdci ulevilo – které tak dlouho – k mému nesmírnému žalu – bylo v bolesti -

Poproste Ji, nechť Vás doprovodí na procházku – do sadu Chotkových u Bruské brány⁵⁹ – o 21/2 hodině dnes neb v pátek a neb v sobotu všechny tři dny na Vás čekati budu.

Tam jest ticho nikdo tam nepřijde – požádám Sládka aby tam Andulinku doprovázel – a mezi tím můžeme si velmi mnoho pověděti – aniž bychom se vydali v nebezpečí být od všelijakých šosáků pomluveni.

Přijďte však určitě v naznačený čas as o $\frac{3}{4}$ na tři na místě a sice úvozem který vzhůru vede. Jak jste spala zlatoušku? Sen který jsem měl jednou v Dalmacii na svém návratu z Bosny a který mne po strašných utrpeních opět naučil doufat se dnešní noci opakoval – když jsem na chvíli všemi těmi dojmy posledních dnů unaven – usnul. O přijďte prosím Vás – a poproste ve jménu mém – milou a drahou mi nyní zvláště – Andulku - Horoucně v duchu líbá Vás Váš na věky – na věky Antonín.“

Dopis se do románu promítnul takto: *„Chtěli však být spolu aspoň chvíli sami a Zdenka byla odhodlána ke Kýťovi přijít. Horečně o tom uvažoval, ale bál se, aby nějakou nešťastnou náhodou nestihla její jméno*

⁵⁹ dnešní Písecká brána

pohana. Požádal ji, aby se dala Aninkou vyprovodit k Bruské bráně, kde na ni slíbil po tři dny v určitou dobu čekat. Dobrosrdečného Sládka poprosil, aby se ujal Anny; bez Sládka by se snad ani k tomu písemnému vyznání neodhodlal. Setkání se podařilo a Kýťa se Zdenkou se mohli aspoň na chvíli ztratit na zasněžených pěšinkách Chotkových sadů. A konečně se mohli políbit.“ (Kožík, 1989 str. 54)

Z následující ukázky musí být čtenáři jasné, že setkání milenců v 19. století nebylo snadné a znamenalo ohrožení pověsti dané dámy.

Na krátkém úryvku bych ráda ukázala příklad postupu, který se podobá nepřímé řeči. Chitussi ve svém dopisu z 20. února psal Braunerové:

„Má drahá – jakou radost jste mi způsobila tou vaší podobiznou a Šakuntalou. [...] Kniha, kterou jste mi poslala byla pravým balzámem na moje rány.“ V románu se to odrazilo takto: *„Na usmířenou posledního sporu mu poslala Kalidásovu Šakuntalu, starou indickou poezii. Uznal, že ta kniha působí na jeho rány jako balzám, ale současně si znovu uvědomil, oč je dnešní společnost horší než pohanská.“* (Kožík, 1989 str. 57)

Obsah dopisu A. Chitussiho z 5. března 1879 z Heidelbergu tvoří začátek posledního odstavce na 58. straně románu: *„Věděla, že se 5. března setkal s Bóžou a že si připili na bratrství.“* (Kožík, 1989 str. 58) To se autor dozvěděl z dopisu, kde Chitussi psal: *„V poledne pili jsme spolu na bratrství – musel jsem mu vypravovat o Bosně a Dalmácii.“*⁶⁰

Převyprávěním obsahu dopisu je vyprávění o Chitussiho pobytu v Paříži. Zprávy o svém příjezdu poslal Braunerové 8. března⁶¹: *„Do rána bydlel jsem v hotel Folkestone – dnes mám již byt v Rue Rollin – odkud nemám do žádné sbírky daleko a pohodlné spojení - malovat budu s Hynaisem v Rue d'Aufan nedaleko mého bytu.“* V Kožíkově románu vypadá stejný úryvek takto: *„Hynais se dostal k Gêromovi a nabídl Chitussimu svůj ateliér v ulici Rochefort. Ubytovali ho, jak si Zdenka přála, v penziónu v ulici Rollin, který znala.“* (Kožík, 1989 str. 59)

O setkání s Elémirem Bourgesem, budoucím švagrem Braunerové, v Paříži píše Chittusi v dopisu z 10. března: *„Moje duše zlatá jediná. Byl jsem u mého milého Bourgese a dostal jsem Vaše psaní [...] Byl jsem u něho as ve 2 hodiny s p. Hynaisem – velmi mile mne přivítal – neboť již den předtím se po mne ptal u Brožíka – Jak milé mi byly veškeré u něho předměty – které od*

⁶⁰ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 5. března 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

⁶¹ Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 8. března 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

Vás obou pocházejí. Podobizny vaše má v rámečkách blízko sebe – Ten Váš drobný aquarell z Roztok visí nad jeho postelí – Pak jsme šli do rue Denfert kde malují malý obraz na potom do mého bytu – v rue Rollin kde jsem teprve mohl čísti Vaše listy co on zatím prohlížel mé studie. Napotom jsme jeli ku Coquond-ovi kde jsme byli as hodinu. Bourges mne doprovodil před chvílí domu – Bydlíme vlastně náhodou velikou zcela blízko sebe [...].⁶² Autor informace z dopisu přepsal jako popis a některé věci přidal: „Elémir ho přijal přátelsky. Byla to zvláštní chvíle, když stanuli proti sobě. Nemilovali sestry? Políbili se jako bratři. Elémir ho pozval k sobě. Nad lůžkem tam visel Zdenčin akvarel.“ (Kožík, 1989 str. 59)

Braunerová si podle Kožíka stěžovala své sestře Anně, že se jí stýská a doma si připadá zbytečně. (Kožík, 1989 str. 155) V románu si můžeme přečíst, že: „Anna neměla mnoho času ji těšit. Psala, že projeli s Elémirem deset vesnic, než si našli nový domov v Samois, asi hodinu pěšky od Fontainebleau.“ (Kožík, 1989 str. 156) Anna v dopisu z Paříže 31. července 1886⁶³ píše: „Dostala jsem jej⁶⁴ po svém návratu z naší 4 denní výpravy kolem Fontainebleauského lesa.“ A na další straně: „Po dlouhém hledání – neb jezdili jsme 4 dni a viděli 11 vesnic a městeček a asi 15 domů našli jsme domek který se nám velice líbí. [...] Jest to ve velké vesnici⁶⁵ Samois as 20 minut od železniční stanice Fontainebleau vydělené – jede-li se v kočáru, ale pěšky malou hodinu cesty.“ Autor pak shrnul obsah dopisu, který pokračuje podrobnějším popisem domu v Samois.

K výraznému zkrácení došlo při převyprávění obsahu dopisu Anny Bourgesové z 24. března. Porovnejme nyní obě podoby:

„Anna naléhala, aby přijely⁶⁶ už v červnu. Chápala, že bude pro ně těžké rozloučit se s roztockým létem [...].“ (Kožík, 1989 str. 169)

V Annině dopisu je totéž popsáno daleko obsírněji: „K čemu máme jedna druhou trápit vždy dlouhým [...].⁶⁷ Já se na Tvé psaní sestřičko drahá

⁶² Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 10. března 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

⁶³ Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Paříži 31. července 1886; originál v LA PNP v Praze

⁶⁴ dopis od Braunerové

⁶⁵ původně bylo v dopisu „ve městysu nebo“, to A. Bourgesová škrtnula a napsala „velké vesnici Samois“

⁶⁶ Zdenka Braunerová s matkou Augustou

⁶⁷ 1 slovo nečitelné, asi *mlčením*

tak horoucně těšila a jaká byla má radost, když konečně se ocitlo v mých rukou. Tak se mi po tobě [...] ⁶⁸ stýskalo. Ale nevím věru jak jsem Ti to psala že Jste mi mohly rozumět jako bych podceňovala Roztoky a oběť kterou přinesete rozlouče se s nimi v budoucím létě. Já Zděno milá to mi ani nenapadlo tak jaks mi rozuměla. Roztoky zůstanou mi provždy nejmilejším místěčkem na celém světě a tvé naděje že tam také snad zase jednou jedno léto strávím [...]“⁶⁹

Zajímavá je další ukázka, opět z dopisu Anny Bourgesové, ale z 23. dubna 1887: *„Zde jsme o něco napřed, třešně, jabloně: hrušně již kvetou [...]“⁷⁰* V románu: *„Našla pro ně byt a lákala je líčením, jak rozkvetly třešně a hrušně, jak život na venkově vůbec prospívá zdraví a osvěžuje duši.“* (Kožík, 1989 str. 169) Zajímavé je, že ve výčtu stromů chybí jabloně. Zřejmě jde jen o opomenutí autora, které ale nijak nezasahuje do významu věty.

Hned na to navazuje: *Vždyť i jí bylo napřed líto pařížských koncertů a výstav, ale „le bonheur, c’est d’aimer son devoir“, štěstí, to znamená milovat svou povinnost a její povinností je žít tam, kde je Elmuškovi nejlíp.* (Kožík, 1989 str. 169)

Anna ve stejném dopisu z dubna (viz výše) píše: *Bylo mi v zimě mnohdy líto života v Paříži. Zejména mi scházejí obrazy, koncerty a občas: trochu společnosti – ale „le bonheur, c’est d’aimer son devoir“ a má povinnost je žít tam ráda, kde se Élemirovi nejlépe vede.* Převyprávění obsahu z Annina dubnového dopisu pokračuje: *„Dnes jsem vlastnoručně sázela 2 políčka časných fazolí, které mi naše sousedka darovala. Považ jen že jsem již vypotřebovala všechny slunečnice, které mi maminka poslala a ještě jsem o pár prosila, [...]. Jsem jista, že jen u nás v zahradě a na dvoře najdeš několik motivů k malbě.“⁷¹* V románu je to zkráceno jen do několika vět: *„Vysázela časné fazole a založila živý plot slunečnic. Hledala už pro Zdenku motivy k malování.“* (Kožík, 1989 str. 169)

O tom že Braunerová získala čestné uznání („mention“) od spolku malířek a sochařek a že o ní psali v Journal des Artistes (Kožík, 1989 str.

⁶⁸ 1 nečitelné slovo

⁶⁹ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 24. března 1887; originál v LA PNP v Praze

⁷⁰ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 23. dubna 1887; originál v LA PNP v Praze

⁷¹ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 23. dubna 1887; originál v LA PNP v Praze

189), se dozvídáme z Annina lednového dopisu z roku 1888: „*Gratuluji Ti z celého srdce k mention a nemohu se dočkat journalu, který mi slybujáš, dnes v poledne nemohl přijít že je neděle a čekám ho zytřa.*“⁷² V románu vypadá stejná část takto: *Nebyla to vynikající výstava, podle Zdenčina názvosloví „tutti frutti“, směs nejrozličnějších stylů, ale přece jen to byl první pařížský úspěch. Porota jí udělila dokonce „mention“, čestné uznání, a v lednovém čísle Journalu des Artistes si mohla přečíst pochvalu.* (Kožík, 1989 str. 189)

Velmi zajímavé je převyprávění jiné části stejného dopisu (viz výše). V románu Braunerová své matce říká: „*Jenže Cortois mě včera v ateliéru ztrhal.*“ (Kožík, 1989 str. 190) Braunerová o tom musela psát své sestře, alespoň soudě podle její odpovědi. Její odpověď byla: „*Těšila jsem se taky že Jsi se ani [...]*“⁷³ *tím co Ti řekl Cortois, vždyť ty jakživa nechceš a nesmíš milovat to co on, ten riesentrotl. No to je přece psaní od starší sestry!*“⁷⁴

Podle Kožíka se Braunerová chystala po smrti své matky do Paříže. Jako doprovod s ní jela Marie Janoušková a sochař František Bílek. (Kožík, 1989 str. 251) Janouškovou pak zatkla policie kvůli krádeži v obchodu. (Lenderová, 2000 stránky 87-88) (Kožík, 1989 stránky 254-257) Braunerová o celé události napsala své sestře a ta jí 22. února 1891 odpověděla: „*Milovaná Zdeno. Byla jsem tady ohromena Tvým dnešním psáním a Elemir i já litujeme Tě z celého srdce žeš takovou nepříjemnost a leknutí měla. [...] Jsem také pro to aby se pro Prahu ušetřilo tajemství aby aspoň tam mohla dále asistovat – dostane jistě nějaký měsíc žaláře!! [...] Radím Ti aby jsi o tom ani v Paříži nikomu nemluvila není-li na tu radu již pozdě a bude-li to vůbec možné.*“ Že Anna opravdu píše o zatčení Janouškové je patrné z následujícího úryvku: „*Budeš jí asi muset poslat do žaláře její věci a připrav si to tedy napřed o tom všem Ti spíše poví komisař, já sama nevím. Zeptej se kam přijde, abysme o ní přece věděli. Až vyjde ven, dostane se zpátky do Prahy zadarmo, rakouským konsulem.*“ Braunerovou utěšuje: „*Že by taková věc mohla vrhnout bláto až na Tebe se*

⁷² Bourgesová Anna Braunerové Zdence; mezi 21. a 24. lednem 1888 (dopsáno při zpracování archivem); originál v LA PNP v Praze, přesný přepis (i s pravopisnými chybami Anny B.)

⁷³ nečitelné, pravděpodobně nezastavila

⁷⁴ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; mezi 21. a 24. lednem 1888 (dopsáno při zpracování archivem); originál v LA PNP v Praze, přesný přepis (i s pravopisnými chybami Anny B.)

neboj, ty Jsi malířka, máš své ateliér, vystavuješ, není tady nic divného že žiješ sama když nemáš rodiče. Každá kněžna může mít panskou zlodějku⁷⁵, za to nikdo nemůže. Jen přijed', vyhneš se tak taky vyptávání a vykládání. Paní Redon o tom raději nemluv – dělá to Čechům ostudu.“

„Jednou večer se nevrátila domů [Janoušková]. Když to šla Zdenka se strachem oznámit na policii, dozvěděla se, že byla zatčena při krádeži. Policisté přišli prohledat byt; kufr Janouškové byl plný nakradených věcí. Zdenka to cítila jako nesmírnou potupu; jednak proto, že byla Češka, jednak proto, že mohlo vzniknout podezření, jako by zlodějku kryla. Proklínala svůj soucit a byla zdrcena, jak se jí Janoušková odvděčila. Krátce po prohlídce k ní přišla paní Redonová a polekala se, jak je Zdenka bledá. Radily se, co počít.“ (Kožík, 1989 str. 254) „Nechtěla však [Zdena], aby policejní vyhoštění zničilo Janouškové v Čechách jedno provždy dobrou pověst; koupila jí proto sama zpáteční jízdenku a doprovodila ji na nádraží. Přála jí, aby na všechno zapomněla, vzala si ponaučení, začala nový život. Aspoň docela malý křesťanský skutek, říkala si s úlevou.“ (Kožík, 1989 str. 257)

Zajímavé je, že autor románu vůbec nezmiňuje, že Anna o celé události věděla a radila Zdence co dělat. Autor si některé události domýšlí (reakce Braunerové, paní Redonové), ale základ události (krádež Janouškové v obchodním domě) bude pravdivý (podle Lenderová, 2000 stránky 87- 88 a také dopis Anny Bourgesové z 22. února 1891).

Stejný způsob zpracování korespondence najdeme i v případě prvního dopisu Julia Zeyera Zdence Braunerové. Jejich vzájemná korespondence začala tím, že Braunerová „poprosila Zeyera aspoň o fotografii, jakou viděla u Vrchlických.“ Zeyer jí pak „srdečně odpověděl a fotografii slíbil“ (Kožík, 1989 str. 101) ve svém dopisu z 18. ledna 1883: „Lichotí mi velice že byste o fotografii mou stála, a objednáám ji jak do Prahy přijdu, tak že ji při mém návratu z Itálie najdete. Dříve Bohu žel Vás už sotva uvidím.“⁷⁶

Zeyerův bretaňský dopis je zpracovaný stejně: „A až Vám budu vypravovat jak bylo krásně ve Vitřé, k.p., kde domy zdají se že Vám padají na hlavu, tak jsou staré, některý celý skulptovaný. [...] V St. Malo dopálil jsem jednoho Pařížana do opravdy když jsem mu řekl že ulice ve Vitřé

⁷⁵ v jednom z dopisů mluvila Anna o Janouškové jako o dvorní dámě a o Bílkovi jako o pážeti

⁷⁶ Zeyer Julius Braunerové Zdence; v Zelči 18. ledna 1883, strojopis; originál i strojopis v LA PNP v Praze

ķterou on znal, je krásnější než boul. des Italiens. Nasmál jsem se!“⁷⁷ V románu vypravěč říká: „Přiznal se, jak dopálil jednoho Pařížana, když mu tvrdil, že ulice ve Vitré, kde se zdá, že domy spadnou každou chvíli chodcům na hlavu, je krásnější než boulevard des Italiens.“ (Kožík, 1989 str. 213)

Se Zeyerovým vyprávěním o zvířatech na louce (následuje v románu po setkání s Pařížanem) zachází vypravěč zcela totožně a proto zde tuto část už neuvádím.

Upravené převyprávění najdeme u zpracování druhého Zeyerova dopisu z Bretaně. Zeyer píše: *Vzbuzuji obdiv v „pension Gloanec“ že už umím po bretonsku žádat: dejte mi chleba, cidre, vodu, máslo.*⁷⁸ V románu vypravěč několik informací přidal – jaké má bretonština koncovky a že díky nim připomíná češtinu: „Tu a tam se Zeyerovi zazdalo, že zaslechl mluvit česky; mnoho slov v bretonštině končí na – ak, nebo –ek. a Zeyer si brzy uměl říct bretonsky o chléb, cidr, sůl.“ (Kožík, 1989 str. 214)

Události popsané v Zeyerově druhém bretonském dopisu (viz výše) jsou v románu v jiném pořadí než v originálu. Dopis začíná jeho záměrem navštívit bretonskou slavnost: „[...] tu uvidím nejen krásné bretonské kostýmy ale i tance a zápasy, za oboje budou ceny rozdávat, a bretonskou hudbu a písně uslyším též!“ Následují jeho cestovatelské plány před návratem do Paříže: *Na cestě do Paříže navštívím ještě z Lorientu ostrov Croix a jeho jeskyně, z Anray udělám vycházky do Carnaca, kde je celý les menhirů a do poutnického místa sv. Anny, pak prohlídnu si ještě Vannes a okolí s Rennes a starý slavný jeho les, jehož jedna část jest „Brocéliande“, ráj romantiky, jeviště dějů krále Artuše a kouzelníka Merlina.* Pokračuje tím, jak na louce uviděl zvířata (viz výše) a loučí se: „A nyní, slečno, Benavo!“ V závěru dopisu píše, že se musí pochlubit, protože umí bretonsky požádat o některé věci (viz výše).

Jak už jsem zmínila, v románu je pořadí jiné: „Ale přál si ještě poznat i Carnac, kde stojí řady menhirů jako památky dávných keltských bohoslužeb, a hvozd Brocéliandský, slavný pověstmi o Artušovi a Merlinovi.“ (Kožík, 1989 str. 215) V Pont-Avenu měl žít mezi malíři, kteří mu vyprávěli o Gauguinovi. (Kožík, 1989 str. 215) Tato informace není podložena korespondencí mezi Zeyerem a Braunerovou, ale je možné,

⁷⁷ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; Pont-Aven (Finistère), 22.6 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

⁷⁸ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; Pont-Aven (Finistère), 3.7 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

že se vyskytuje v Zeyerově korespondenci s jinou osobou nebo se jedná o vypravěčovu fabulaci.

Pak je jeho návštěva bretonské slavnosti: „*V červenci navštívil několik velkých poutí; viděl tam bretonské kroje, tance i zápasy, slyšel domácí písně za doprovodu dud.*“ (Kožík, 1989 str. 215) Když porovnáme tuto část s originálem, zjistíme, že v dopisu není o dudách ani zmínky. Vypravěč podle mého názoru mohl vycházet z vlastní znalosti bretonské hudby.

„*Z Lorientu si zajel na ostrov Groix. Prohlédl si města Vannes s pevnými hradbami a Rennes s památkami na staré příběhy.*“ (Kožík, 1989 str. 215) Tato kapitola končí slovy: „*Ale blížil se už pomalu opět Paříži a zdravil do dálky po bretonsku: Benavo!*“ (Kožík, 1989 str. 215)

Na této části vidíme, že události z dopisu byly v románu převyprávěny v jiném pořadí. Některé části vypravěč rozdělil nebo něco připsal. Nejedná se o koláž (viz dále), protože vypravěč pracuje s informacemi pouze z jednoho dopisu a není zřejmé, jak šly události časově po sobě (chybí přesné datum a pořadí v dopisu nemusí odpovídat skutečnosti).

Vypravěč použil některé informace i ze Zeyerova psaní ze Španělska: „*Se zájmem četla o jeho nadšení nad zelenou Veronesovou Madonou v Bordeaux, kde si také koupil „très bačul“ věc: tabatěrku z černého rohu, jaké vyrábějí pastevci v landách.*“ (Kožík, 1989 str. 235) V dopisu je popis Madony mnohem obsáhlejší – je tam popis celé scény, barev, jeho pocity z obrazu. Úryvek o tabatěrce vypadá v dopisu takto: *V Bordeaux koupil jsem si první bibelot, prostonárodní tabatěrku z černého rohu se zeleným a červeným ornamentem, vrytým a malovaným. Dělalí je pasáci v „Landéch“, jsou „très bačul“.*⁷⁹

S tímto postupem se setkáváme i u Šaldovy korespondence: „*V článku o renesančním snu mluvil o nutnosti zbavit se dědovských kovaných beden. Zpovídal se, že nemiluje minulost, jež dusí, ale tu, která je „vzdušnou duhovou hodnotou“ ...*“ (Kožík, 1989 str. 521)

V Šaldově dopisu⁸⁰ je bohužel několik slov nečitelných: „*Nelíbí se Vám v mém článku ten [...]*“⁸¹ o nutnosti zbavit se starých dědovských

⁷⁹ Zeyer Julius Braunerové Zdence; Bayonne, 25.3 1890, strojopis; originál v LA PNP v Praze

⁸⁰ Šalda F. X. Braunerové Zdence; Praha, 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

⁸¹ 1 nečitelné slovo

kovaných beden? Proč? [...] Miluju jí jako vy [...] ⁸² perspektivu, její, jak bych řekl, vzdušnou duhovou hodnotu...“

Postava Šaldy vstupuje i do druhého románu o Zdence Braunerové – *Neklidné babí léto*. Autor jeho první dopis použitý v tomto románu převyprávěl s určitými změnami: *„Když se mu po prvním setkání delší dobu neozvala, napsal jí najednou – s ironickým podbarvením – že ji zbavuje povinnosti odpovídat na jeho listy, které ji jistě unavují.“* (Kožík, 1983 str. 20) V dopisu z 5. února 1898⁸³ Šalda napsal: *„Soudím z toho, že Vás ta má dialektická pekelná kuchyň nezajímá a je Vám z ní od srdce nudno.“* Autor zachoval smysl, ale použil jiná slova než z dopisu. Jedním z důvodů mohly být jeho obavy, že by čtenář Šaldovu sdělení nerozuměl.

Následující ukázkou převyprávění jsem vybrala kvůli zajímavému obsahu. *„Sliboval [Šalda], že až se zotaví u matky v Uhříněvsi, vyprosí si setkání a také že jí odevzdá její dětský školní sešit, který mu svěřila slečna Kottnerová.“* (Kožík, 1983 str. 174) V dopisu se o sešitu Braunerové dozvíme mnohem víc: *Jakmile se trochu seberu u matky v Uhříněvsi kam odjedu asi v úterý, dovolím si vyprositi si u Vás setkání. [...] Včera byla u mne slečna Kottnerová a přinesla mi Váš školní dětský sešit se štítkem „Náboženství pro Zdenku Braunerovou“, který však zaplnil svůj název a podává v geniální impresionabilitě všechno možné, od počtů a gramatiky až po první [...] ⁸⁴ kreslířské. Uložila mi, abych Vám jej při první příležitosti odevzdal.“*⁸⁵

Miloš Marten Braunerové v pohlednici z 15. května 1907 psal o smrti francouzského spisovatele Jorise Karla Huysmanse: *„Dnes jsem pokropil za Vás Huysmansovu rakev; zemřel v pondělí, po dlouhé, bolestné agonii. Kdy uvidím Cyklus?“*⁸⁶ Vypravěč popsal pocity Braunerové, když se zprávu dozvěděla: *„Jednou v květnu jí oznámil novinu, která jí stiskla srdce: stál u rakve Jorise-Karla Huysmanse, který zemřel po bolestné agónii.“* (Kožík, 1983 str. 234) Hned na následující straně se dozvíme, co myslel Marten oním Cyklem: *„Do Francie vezla Zdenka vzácné dárky:*

⁸² 1 nečitelné slovo

⁸³ Šalda F. X. Braunerové Zdence; 5. února 1898; originál v LA PNP v Praze

⁸⁴ 1 nečitelné slovo, možná *obrysy*

⁸⁵ Šalda F. X. Braunerové Zdence; v Praze III, 3. července 1902; originál v LA PNP v Praze

⁸⁶ Marten Miloš Braunerové Zdence; Paříž, 15. V. 1907; originál v LA PNP v Praze

Élemirovi první výtisky románu a Milošovi Cyklus rozkoše a smrti.“ (Kožík, 1983 str. 235)

3.2.1. Převyprávění obsahu dopisu s uvedením zdroje

Jako samostatnou kategorii jsem se rozhodla vyčlenit převyprávění, kde je uveden zdroj. To znamená, že v románu je doslova řečeno, že uvedené informace pocházejí z dopisu, nebo je tam uvedeno datum a nějaké slovo, které naznačuje původ informace.

Poprvé autor románu použil tento postup při zpracování dopisu Anny Bourgesové z 9. září 1886: „*A nyní, milá Zdeno, musím opět s Tebou promluvit o věcech praktických: k listu tomu přiložím malý průkaz pro Tebe, který můžeš je-li toho třeba ukázat D^{ru} Jansovi a pak prosím Tě by Jsi udělala pro mne [...]*⁸⁷ *Ti možno by mi konečně peníze mi od toho nesvědomitého Vlady byly vydány. Též šperky u něho děle nenechávejte. [...] Musím Tě prosit nyní, milá Zdeničko by jsi mi neprodleně zplatila část dluhu [...].*“

Kožík obsáhlou informaci týkající se dědictví shrnul jen do několika vět: „*V září 1886 jí Anna napsala už z nového bydliště v Samois rue Barbeau, kraj Seine et Marne. Stěhování stálo hodně peněz; prosila proto, aby jí Zdenka zaplatila aspoň část dluhu a aby jí pomohla vymoci podíl z dědictví, které spravoval Vlada ve své advokátní kanceláři.*“ (Kožík, 1989 str. 157)

Kožík uvádí, o jaký dopis se přesně jedná, kdy ho Anna napsala. Zbytek dopisu je pak o řešení finanční situace Bourgesových.

Vypravěč uvádí zdroj i u informací z Annina dopisu ze 4. června 1877. Nepíše přímo datum dopisu, ale že: „*V každém z posledních dopisů měla mnoho přání [...]*“ (Kožík, 1989 str. 170) Jednalo se ale jen o jeden dopis, kde bylo: *Nejdůležitější je co žádám pro domácího, protože jsem mu již dlouho něco z těch slíbila; za jeho peníze prosím aby Jsi koupila: 8 sprosté nožejky do kapsy as za 30 a 40 kr. kus a pro „dámy“ 2 portmonky v téže [...] tedy jak koliv formy a barvy, co Ti padne do ruky: oni jen chtějí mít něco z ciziny aby mohli „epater“⁸⁸ když to vyndají z kapsy a řeknou od kud to je. [...] Muškrdle⁸⁹ si přeje z Prahy „le chapeau du chasseur“ a prosí „le petit“ aby mu to tam zakoupil. Víš takový malý myslivecký klobouček zajícové barvy se zelenou šňůrkou třeba se žaloudkama. Jen*

⁸⁷ 1 nečitelné krátké slovo

⁸⁸ francouzsky ohromit (vlastní překlad)

⁸⁹ Annin manžel Elémir Bourges

laciný, obyčejné kvality, míra kolem krempy asi 55 cm. Muška si ho už přeje, co bydlíme u lesa. [...] Do domácnosti potřebuji: 6 kuchyňských lžic (zdejší nejdou na oheň) [...] Pak prosím asi o 15-20 kolíčků na prádlo a o 2 litry krupice a má-li maminka ještě povidla byly by mi, jakož i jistě Vám zde velmi dobré. [...] Pro sebe bych si přála jednu větší nebo malé škatule Jenkinsova prášku na zuby [...]. Také bych si přála zelené mýdlo New Monn Hey⁹⁰, ale to jen v případě, že by Jsi ho také šla kupovat a že by Vláda dal nějakou splátku.⁹¹

V citaci z dopisu Anny Bourgesové jsem hodně věcí vynechala, protože výčet věcí byl opravdu obsáhlý. Mým záměrem bylo najít jen ty části, se kterými se pracuje v románu, kde došlo – z pochopitelných důvodů – ke značnému zkrácení: „V každém z posledních dopisů měla mnoho přání: pro známé v Samois chtěla nožíky a portmonky, Muškrdle by rád lovecký klobouček zajícové barvy se zelenou šňůrkou, ona ještě šest lžic, krupici, povidla, Jenkinsovu pastu na zuby, zelené mýdlo Nex Mon Honey a tak dále...“ (Kožík, 1989 str. 170)

Vypravěč použil moderní označení *pasta na zuby*, zatímco Anna v roce 1887 psala o *prášku na zuby* (viz výše). Celý dopis je jedním velkým výčtem věcí, o které Anna žádala matku a sestru před jejich odjezdem za ní do Francie. Některé věci jsou velmi pečlivě popsány, zejména oblečení, a u některých je zřejmé, že se ve Francii nedaly koupit. Tento dopis nám umožňuje nahlédnout do života francouzské domácnosti a jejích potřeb.

Poslední část vánočního dopisu Julia Zeyera pro Zdenku Braunerovou je v románu také převyprávěna. Přímo je uvedeno že: „*Tóny české koledy zazněl Zeyerův vánoční dopis, na který se předem těšila.*“ (Kožík, 1989 str. 187) Za svůj podpis Zeyer připsal: *Ted' si dělám výčitky, že jsem malou Situ tak suše „osobičkou“ nazval! A zajisté, že je „golubčík“, „un angelino“, „tanto carina“.*⁹² V románu čteme, že: Anna se s dojetím zastavila u těch míst v dopise, kde nazýval Sitinku „golubčík“ a „un angelino.“ (Kožík, 1989 str. 187) Označené výrazy vyjadřují

⁹⁰ všechna 3 slova jsou velmi nečitelná – může se jednat také o Saw Mown Hey atd.

⁹¹ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 4. června 1887; originál v LA PNP v Praze

⁹² Zeyer Julius Braunerové Zdence; ve Vodňanech 12. prosince 1887, strojopis; originál v LA PNP v Praze

nadhled, lehkou ironii, pobavenost a také přátelský vztah mezi pisatelem a adresátem.

3.3. Koláž

Při četbě románu a porovnávání jeho pasáží s korespondencí jsem zjistila, že často jsou informace poskládány z několika různých dopisů napsaných s určitým časovým odstupem a v románu pak působí, jako by se vše odehrálo ve stejném okamžiku nebo bezprostředně po sobě.

Jak vypadá *koláž*, bych nyní ráda ukázala na posledních třech odstavcích na 55. straně románu *Na křídle větrného mlýna*. Pro část, kterou jsem vybrala, autor použil informace z různých dopisů Antonína Chitussiho. Konkrétně se jednalo o dopisy z 8., 14. a 16. února 1879⁹³.

„*Já vím, že si vás nezasluhuji. Ale chci se vás stát hodným. Vy jste mě změnila. Býval jsem trpký, mrzutý, nyní mívám srdce plné něžných pocitů.*“ (Kožík, 1989 str. 55) Zde autor použil části dopisů z 8. a 14. dubna. V dopisu z 8. dubna najdeme: „*Na mně však je mnohem větší povinnost – abych se o Vaše štěstí staral – neboť skutečně Vás nezasluhuji.*“ A v dopisu ze 14. dubna: „*Kterak jsem býval mrzutý, nespokojený.*“

Následuje další odstavec „*Vykládal jí, jak se tajně toulával okolo jejich zahrady v Roztokách, jak často sedával nablízku, když třeba bývala v hodině zpěvu a nenašel ji doma. A v rozhořelých dopisech neznal hranice roztoužení.*“ (Kožík, 1989 str. 55) Autor zkombinoval informace z dopisů ze 14. a 16. února. Ze 14. února je: „*Byl jsem tajně v Roztokách se toulával [...]*“ A z 16. února: „*Má milá, byl jsem včera u Vás – Nevzpomněl jsem – že jest sobota a že se učíte zpěvu.*“

V posledním odstavci je pak: „*Prosím Vás snažně, veďte mou mysl dne libosti, neboť mě to blaží Vás poslouchat.*“ (Kožík, 1989 str. 55) To v korespondenci časově předchází, protože se jedná o část z dopisu napsaného Chitussim 14. února: „*Odevzdán jsem úplně Vašemu srdci – a prosím Vás za to snažně veďte mysl mou dle libosti – neboť mne to blaží Vás poslouchat [...].*“

S koláží se setkáváme i při zpracování korespondence Anny Bourgesové. Ta své sestře napsala dva dopisy s velkým časovým odstupem

⁹³ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 8.2 1879; 14. 2. 1879; 16.2 1879; originály uloženy v LA PNP v Praze

(bez jednoho dne dvouměsíčním) a informace z nich byly spojeny dohromady. To vyvolává dojem, že vše pocházelo z jednoho dopisu.

Anna Zdence napsala ze Samois 14. ledna 1887⁹⁴: *Má Zdeničko. Vedeš skutečně život „lvíce“ [...]. A téměř po dvou měsících, 13. března 1887⁹⁵, psala: „Pojď a dej mi pusu za to upřímné uvítání té mé děvečky, kterou už máš napřed ráda.“*

V románu jsou obě části spojené v jednom odstavci: *„Žiješ jako lvíce,“ oceňovala Anna její společenské úspěchy a ze svého nového myšlenkového světa ji vesele vyzývala: „Pojď a dej mi pusu za to upřímné přivítání té mé děvečky, kterou už napřed máš ráda. Vždyť ona bude také Tvoje, dokud nebudeš mít sama caparty, a já si jen přeji, aby měla něco po Tobě, zejména oči a líbezný úsměv.“* (Kožík, 1989 stránky 168-169)

Poslední část (*Vždyť ona ...*) jsem v dopisu nenašla, mohlo by se tedy jednat o *falešnou citaci* (viz výše). Tuto část jsem tam nezařadila, protože druhá strana dopisu byla nečitelná a je možné, že se tam daný úsek nacházel. Ale rozhodně ne na stejném místě, jak je uvedeno v románu.

S koláží se setkáváme i při užití korespondence Julia Zeyera. Informace jsou časově prohozeny v rámci jednoho dopisu i mezi dvěma dopisy.

Tato koláž v románu vypadá takto: *„Zeyer děkoval a prosil o zadání od 1. února. Chtěl zůstat v Paříži asi do července a pak se vydat do Bretaně, země svých ideálů.“* (Kožík, 1989 str. 194) V dopise hned na začátku také píše: *„S velkým účastenstvím a lítostí četl jsem o chorobě paní matky ale Bohu díky že vše šťastně skončilo.“*⁹⁶ Informace, že měla paní Augusta zápal plic, se ale v románu objevuje až poté, co je uveden tento dopis, kde děkuje za byt. Z hlediska chronologie jsou tedy události prohozené. O Bretani jako o zemi svých ideálů psal dříve, už 12. ledna 1889: *„V Paříži bych rád zůstal aspoň do července, pak bych se uchýlil někam na [...]“*⁹⁷, *k moři, nejraději do tiché nějaké vesničky do Bretaně, do*

⁹⁴ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 14. ledna 1887; originál v LA PNP v Praze

⁹⁵ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Samois 13. března 1887; originál v LA PNP v Praze

⁹⁶ Zeyer Julius Braunerové Zdence; Vodňany 20. února 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

⁹⁷ 1 nečitelné slovo

země mých ideálů [...].“⁹⁸ Nejprve jsou v románu informace z únorového dopisu – nejdřív jeho poděkování, plány v Paříži a Bretani a nemoc Augusty Braunerové. Originál začíná vyjádřením lítosti nad nemocí Augusty Braunerové a pak následuje poděkování za obstarání bytu v Paříži. O svých plánech ve Francii psal už o měsíc dříve, tedy v lednu.

O Zeyerově pobytu v Paříži se v románu píše: „*Chodil na kázání otce Hyacinta do kaple anglikánské církve, dělal korektury Letopisů lásky, psal básně pro Květy. Vrchlický mu poslal svou novou knihu, v níž pamatoval dedikacemi na nejbližší přátele; byla tam také báseň připsaná Zdence Braunerové*“⁹⁹.“ (Kožík, 1989 str. 225)

o kázání a korektuře píše v dopisu z 15. října, ale o Vrchlického knize už o měsíc dříve – 26. září. Znovu ji zmiňuje i v dopisu z 15. října – omlouvá se, že jí nemohl knihu poslat, protože ji ztratil. Ale Vrchlický mu ji poslal znovu a znovu napsal i dedikaci, a tak nebude Braunerová na ničem krácena. Podle dopisu to vypadá, že dedikace byla jen vepsána ručně autorem.

Vypravěč použil dva Martenovy pařížské dopisy (z 2. a 10. dubna 1907) a spojil je dohromady. Z prvního dopisu je: „*Viděl jsem mnoho: celý Louvre a v Louvru nádhernou výstavu perských miniatur, Cluny, Trocadéro, Notre-dame, Panthéon* ...“¹⁰⁰ V románu je tato část převyprávěna: „*Marten přijel tentokrát první, ubytoval se u paní Constantové, a pustil se zase na pouť po pařížských pamětihodnostech: Cluny, Panteon, výstava perských miniatur.*“ (Kožík, 1983 str. 232).

Z druhého z 10. dubna 1907 vypravěč cituje následující část: „*Vedeme lehýnkou válku, která je nejlepším preludiem k sympatiím.*“ O Sítě sděloval, že je to krásná dívka, která má vášnivé rty, v očích cit a při hovoru projevuje mnoho inteligence. „*Víte, že rád čtu z tváře osud: její je dilema: velké štěstí nebo tragédie.*“ Představoval si, jak by asi zapůsobila na české básníky. (Kožík, 1983 str. 233) Nyní si ukážeme, jak vypadá citovaná část v originálu: „*Vedeme lehýnkou válku, která je nejlepším preludiem sympathie [...]. Slečna Sita je krásné dítě, má mnoho intelligence*

⁹⁸ Zeyer Julius Braunerové Zdence; ve Vodňanech 12.1 1889; originál v LA PNP v Praze

⁹⁹ sbírka *Dni a noci*, báseň *Podzimní motiv*. Zeyerovi Vrchlický věnoval báseň *Ballata*

¹⁰⁰ Marten Miloš Braunerové Zdence; v Paříži 2. dubna 1907; originál v LA PNP v Praze

v hovoru, mnoho citu v oku a vášnivé rty. Škoda, že není v Čechách básníka, jenž by měl velký talent a velkou kulturu, a bohaté, silné srdce při tom. Přál bych mu jí více, než mladým Francouzům, kteří se mně nelíbí. Víte, že rád čtu z tváří osud; její je dilemma: velké štěstí nebo tragédie.“¹⁰¹ Autor při změně Sity z dítěte na dívku přizpůsobil vyjadřování postavy dnešním zvyklostem, protože dnes by označení dospívající dívky jako dítěte působilo zvláště nebo až nepatřičně.

Pak se vypravěč vrací k dopisu z 2. dubna, kde se píše: „Zhýčkala jste mě a nemohu bez Vás být. Moje večery jsou dlouhé a temné, moje myšlenky hledají, kdo by je přijal... Neřeknu ještě jeden důvod, proč Vás volám, ale Vy si jej domyslíte, Vy, která víte, že nemohu políbit ženu, kterou bych nemiloval ...“ (Kožík, 1983 str. 233) Zde jsem použila citaci z románu, protože od citace v dopisu se liší jen interpunkčními znaménky. Poslední odstavec stejného dopisu vypravěč také cituje: „Dostanu odpověď v příštím listě - a bude to zároveň odpověď na dvě otázky: je-li moje Zdenička silné, odhodlané srdce, jež se dává celé, a bude-li tento květen prvním z nejkrásnějších měsíců mého života.“¹⁰²

A vypravěč se znovu vrací do dopisu z 10. dubna: „Abych Vás potrestal za Vaše zdráhání, nebudu říkati příčiny srdce. Neřeknu, že po Vás toužím, že je to hříšné, nechat měsíce ubíhati, že všechno mládí a všechna horká síla našich duší musí se vzpínati oddělení.“¹⁰³ V románu je citace upravená a zkrácená: „Abych Vás potrestal, nebudu říkat, že po Vás toužím, že je hříšné nechat ubíhat měsíce, že všechno mládí a všechna horká síla našich duší musí se vzpínat odděleně.“ (Kožík, 1983 str. 233)

Vypravěč vzal informace z dvou dopisů, které spojuje místo a dělí je od sebe jeden týden. Informace navzájem promíchal a vytvořil z nich jeden navazující text. Mezi oběma výše zmiňovanými dopisy poslal Marten Braunerové pohled s přáním k narozeninám. Na něm je zajímavé, že původně napsal, že přeje k *svátku* a to pak škrtl a přepsal *svátek* na *narozeniny*. Zřejmě se buď přepsal, nebo nevěděl, co Braunerová vlastně slaví. Pohled je bez datace.

¹⁰¹ Marten Miloš Braunerové Zdence; v Paříži 10. dubna 1907, originál v LA PNP v Praze

¹⁰² Marten Miloš Braunerové Zdence; v Paříži 2. dubna 1907; originál v LA PNP v Praze

¹⁰³ Marten Miloš Braunerové Zdence; v Paříži 10. dubna 1907; originál v LA PNP v Praze

3.4. Konstrukce dramatické situace

Tento postup použil autor románu při práci s druhým dopisem Antonína Chitussiho pro Zdenku Braunerovou. Na dopisu není uvedeno datum, podle Kožíka se jednalo o 28. leden. Není zřejmé, z jakých zdrojů toto datum zjistil. Jednou z možností by byla korespondence mezi Braunerovou a další osobou.

Podle Kožíka Braunerová dostala dopis přímo od Chitussiho na hodině malířství. To by mohlo být dalším vysvětlením, proč nemá dataci – Chitussi ho neposlal poštou, ale přímo předal adresátovi. V románu čteme: „*Milá Zdenynko! Nemohu Vám déle zatajovat, že Vás nevýslovně miluji a že od té doby, co jsem Vás poznal, žiju jen pro Vás.*“ (Kožík, 1989 str. 53) Poslední věta není zcela přesná, protože v dopise stojí: „[...] *od té doby, co jsem Vás poznal žiji jen ve Vás.*“¹⁰⁴ u slovesa je užita koncovka i místo u, chybí čárka oddělující slovesa *poznal* a *žiju*. Autor románu je zřejmě doplnil, aby zachoval správné užití interpunkce a oddělil od sebe dva přísudky. Není jasné, proč změnil poslední část. Je možné, se mu „*žiji jen ve Vás*“ zdálo zastaralé nebo pro čtenáře hůře pochopitelné, a že „*žiji jen pro vás*“ se užívá více.

Následuje popis pocitů, které v Braunerové podle Kožíka tento dopis mohl vyvolat: „*Do hrdla se jí dralo dojetí, pocit blaha a zároveň lítosti, že vyznání zůstalo tak dlouho zamlčeno.*“ (Kožík, 1989 str. 53). Poté autor přeskočil celou prostřední část, která je dalším líčením pisatelových citů: „*Srdce mne bolí nejistotou – chvílemi hrozí mi shořeti nadějí a touhou. Nemohu nalézt jiné cesty než této. Prosím Vás pro vše co drahého Vám na světě zbavte mne tohoto postavení – a rcete co vykonati mám abych se Vás stal hodným a Vaší lásky. Myšlenka na Vás drahá Zdenynko vzbuzuje ve mne sílu – která by snad i se skromnými prostředky kterými vládnu i tu nejsmělejší touhu mou mohla uskutečniti. Nabídnouti Vám mohu pouze skromné výsledky své práce a srdce – které za Vás i pro Vás Zdenynko neleká se pustit v života boj.*“¹⁰⁵

Autor cituje znovu až začátek posledního odstavce dopisu: „*Ó, rcete, může-li nalézt horoucí touha má pokoj a útulek ve zlatém srdci Vašem?*“ (Kožík, 1989 str. 54) V originálním textu se liší interpunkční znaménka. V celé své korespondenci Chitussi hodně používá pomlčku, stejně jako zde. Originální text je tedy: „*O rcete – může-li nalézt horoucí touha má – pokoje*

¹⁰⁴ Chitussi Antonín Braunerové Zdeně; bez datace; originál uložen v LA PNP v Praze

¹⁰⁵ Chitussi Antonín Braunerové Zdeně; bez datace; originál uložen v LA PNP v Praze

a útulku v zlatém srdci Vašem?“¹⁰⁶ Užití pomlček zřejmě naznačuje citové pohnutí pisatele.

Kožík nepoužil zbytek dopisu, který by posloužil jeho záměru ukázat reakci Braunerové na vyznání lásky. Zbytek dopisu zní: „*Pak-li jsem se mylil – odpusťte mi – zničte řádky tyto a zachovejte mi Vaše přátelství. - já nemohu jinak – nežli s nejvroucnější láskou k Vám žítí a v ní zemřítí. Váš A. Chitussi*“¹⁰⁷

Autor románu ke konstrukci dramatického momentu nepoužil text, ale situaci. Četba tohoto dopisu je v knize přerušena příchodem matky Braunerové. Proto se tam objevuje pouze několik vět, protože dopis je jakoby čtený ve spěchu a jsou z něj vybírány jen ty nejzávažnější detaily. (Kožík, 1989 str. 54)

3.5. Převedení dopisu do dialogu

Tento postup je pro mě asi nejzajímavějším způsobem zpracování korespondence. Části dopisu jsou upravené pro potřeby dialogu. To se projevuje hlavně zkracováním a někdy bylo nutné dopsat reakce druhého účastníka dialogu. Dialog je v románu graficky znázorněn pomlčkami, zatímco citace je značena uvozovkami. Tři tečky v románu naznačují, že mezi větami něco chybí a že jsou od sebe v dopise vzdáleny.

Poprvé se převedení do dialogu objevuje při zpracování dopisu od Antonína Chitussiho. V románu spolu mluví on a Braunerová. Následující ukázka z románu v sobě kombinuje uvedený postup spolu s postupem, který jsem nazvala *koláž*.

Prvky z tohoto dopisu zakomponoval do dialogu mezi Chitussim a Braunerovou: „*Mluvím upřímně. Myslím, že umělec potřebuje svobodu. Nedovedla bych se hněvat, kdybyste mě opustil...*[Braunerová] *Poslouchala sama sebe překvapena. Čekala na tu lásku, přála si ji, a když se o ní přesvědčila, zaháněla ji.*[vypravěč] *Tak to není, oponoval. Právě láska, kterou jsem k Vám zahořel, ve mně probudila touhou po vyšším stupni umění.*[Chitussi]“ (Kožík, 1989 str. 55)

Podívejme se nyní, co píše Braunerové Chitussi ve svém dopisu ze 7. února 1879: „*Jen láska – kterou jsem k Vám zahořel mohla ve mne probudit*

¹⁰⁶ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; bez datace; originál uložen v LA PNP v Praze

¹⁰⁷ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; bez datace; originál uložen v LA PNP v Praze

*touhu po vyšším stupni v umění – a láska Vaše ke mne – vroucná – opětovaná – jistě mne tam dovede – to přísahám u lásky této svaté.*¹⁰⁸

Dialog dále pokračuje: „*Co jmenujete mým cílem? Na kolenou vás prosím, Zdenynko... Já vím, že si vás nezasluhuji. Ale chci se vás stát hodným. Vy jste mě změnila. Býval jsem trpký, mrzutý, nyní mívám srdce plné něžných pocitů.*“ (Kožík, 1989 str. 55)

Chitussiho odpověď ale nejprve zazněla v jeho dopisu ze 7. února: „*Pravíte – že snad někdy budu litovat kroku který jsem byl učinil – a že mi bude láska Vaše v cestě – k dosažení cíle mého. O kterak jste ukrutná - když toto tak chladně pronášíte. Co jmenujete pak mým cílem. Snad nemyslíte – pro Bůh – že mohl bych dosáhnout cíle svého v umění – z pouhé mrzké všední marnivosti nebo zisku [...]*¹⁰⁹ *svazek srdcí našich.*“

Můžeme si povšimnout, že došlo k mírné úpravě slov pro potřeby dialogu a ke zkrácení některých vět. Tato úprava použité části dopisu byla nutná, aby byla řeč postav věrohodná.

Dialog mezi Chitussim a Braunerovou pokračuje na následující straně. Vypadá takto: „*V tom se Kýto naprosto mýlíte. Kdybyste byl u konce možností, snad, ale vy jste přece na začátku...* [Braunerová] *Zdá se vám?* [Chitussi] *Čeká vás ta Paříž. Psala jsem už Elémirovi. Kdybyste znal jeho dopisy...*[Braunerová]“ (Kožík, 1989 str. 56)

To, že Braunerová psala svému švagrovi Elémiru Bourgesovi, se dozvídáme v Chitussiho dopisu z 16. února 1879: „*Těší mě velmi – že jste psala příteli Vašemu – Elémirovi.*“¹¹⁰

Ke konstrukci dialogu posloužily také informace z dalšího únorového dopisu Antonína Chitussiho. Došlo k úpravě psané podoby pro potřeby dialogu, tedy mluvené řeči. Obsah dopisu zůstal zachován: „*U lidí malicherně vychovaných dle šosáckých zvyků a šablony budu asi hezkým podivínem -*“¹¹¹

„*Kdyby ti lidé věděli – co srdce mé prožilo bolů a sklamání – jakých obětí jsem již přinesl svému povolání - a čeho jsem se v životě k vůli povolání svému zřící musil – kdyby znali řad zmařených nadějí a byli si vědomi*¹¹² *že*

¹⁰⁸ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 7.2 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

¹⁰⁹ 1 nečitelné slovo

¹¹⁰ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 16.2 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

¹¹¹ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 20.2 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

¹¹² V dopise je tato část podtržena několikrát.

stojím provždy samotěn jako kůl – o který se kolem jedoucí kolesa trou a bláto naň hází – pak myslím že jinak by viděli - “

Podívejme se, jak tato část dopisu vypadá v románu, kde došlo ke značnému zkrácení (vymizela tak květnatost a rétoričnost Chitussiho vyjadřování v dopisech): *„Já vím, přiznával, - podle šosáckých šablon jsem podivín. Ale i kdyby ti lidé věděli, kolik jsem prožil zklamání, čeho všeho jsem se musel v životě zříci...”* (Kožík, 1989 str. 57)

Nahlédněme znovu do Chitussiho dopisu: *„V celém tom krutém boji – probudil se ve mne vzdor – a odpor na proti člověčenstvu – veškerou lásku a jemnější cit srdce svého věnoval jsem té božské nevinné věčně – věčně krásné vši malichernosti a podlosti prosté přírodě.”*¹¹³ A nyní do Kožíkova románu: *„A tak se ve mně probudil odpor k člověčenstvu. Proto jsem věnoval lásku přírodě, ta je prostá vši malichernosti ...“* (Kožík, 1989 str. 57)

S drobnými úpravami přepsal autor románu část dopisu Julia Zeyera do dialogu. Podle románu mělo k rozmluvě mezi Zeyerem a Braunerovou dojít po jejím návratu z Paříže, kam odjela na jaře 1885. (Kožík, 1989 str. 140) Zeyer říká, co sám napsal v dopisu z 27. listopadu, reakci Braunerové připsal autor románu. Jejich dialog uvádí slovy: *„Dovedl [Zeyer] věčně a s porozuměním posoudit její nové práce a upřímně ji povzbuzoval.”* (Kožík, 1989 str. 147) Následuje: *„Vaše květiny jsou stokrát pravdivější, než co jsem viděl na výstavě u Lehmana. S vašimi maceškami se třeba ty plechové máky tam nedají vůbec rovnat.”* (viz tamtéž, str. 147)

Ve svém dopisu Zeyer Braunerové píše, že by se s ní rád sešel před jejím odjezdem do Paříže a také: *„Byl jsem na výstavě u Lehmana – Vaše květiny jsou stokrát pravdivější a krásnější. S Vašemi maceškami se nemohou ty plechové máky ani porovnávat. A Vám pořádě schází odvaha!”*¹¹⁴

V kapitole *Večery v Pikardii* jsou informace ze Zeyerova dopisu z 24. srpna 1889 přetransformovány v přímý dialog mezi ním a Braunerovou: *„Mám pro vás návrh, velectěný příteli. Odjíždím pozítří s maminkou do Cayeux-en-mer-sur-Somme. Obec tak dlouhého jména je rozkošná a prosté rybářské hnízdo v Pikardii. Všichni mě ubezpečují, že je tam zaručeně krásně. Co kdybych vám tam taky našla nějaké hezké bydlení? [Braunerová] Zamyslel se, pak vytáhl kalendářík a počítal*

¹¹³ Chitussi Antonín Braunerové Zdenice; 20.2 1879; originál uložen v LA PNP v Praze

¹¹⁴ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Praze 27.11 1885; strojopis, originál v LA PNP v Praze

dny.[vypravěč] *Je to lákavá nabídka, jste hodná, že na mne myslíte. Snad bych tam mohl zajet – řekněme, na čtrnáct dnů.*[Zeyer]“ (Kožík, 1989 str. 217) Ve svém srpnovém dopisu Zeyer napsal: „*Toužím velice po venkově, chci do Cayeux 1. září, ale myslím že pouze na 14 dní.*“ Myslím si, že z dopisu to vyznívá spíš jako jeho vlastní nápad, než přijetí nabídky. Autor rozvedl podnět z dopisu do dějové situace.

Co napsal Šalda v dopisu z 29. prosince 1897, uvádí vypravěč jako dialog: „*Zlobila se na něho ještě kvůli Vrchlickému a řekla lehce: Vy jste ale komediant!* [Braunerová] *Učinil [Šalda] prudký pohyb, jako by byl zasažen ranou.*“ (Kožík, 1989 str. 520) Nyní začíná pozměněná citace z dopisu: „*Vy mi můžete způsobit bolest, ale urazit – to ne. I když mi píšete v dopisech pěkná slova, pokládáte mě v jádře přece za malicherného člověka, za něco jako mužskou kokotu, vidíte? A já nejsem. Jsem v duši strašně vážný. Zamykám se rád na sedm zámků – a chtěl bych projít tím špinavým tržištěm v šatech klauna – a nedat ze svého nitra nic, jen lhostejnost – a klam povrchu... Můžete mi rozumět?*“ (Kožík, 1989 str. 520)

Pro potřeby dialogu bylo původní znění zkráceno a pravopis slova clown přizpůsoben českému pravopisu. To si nyní ukážeme na citaci z dopisu¹¹⁵: „*Vy mně můžete způsobit bolest, ano, ale urazit – ve smyslu [...]*¹¹⁶ *lidiček to ne. Vy přes všechna pěkná slova, která o mně píšete, mne pokládáte přece jen v jádře za malicherného člověka, za něco jako mužskou kokotu. A já jí docela nejsem. Já jsem v duši strašně vážný přes všechnen lehký smích na tváři, přes tu masku, kterou nosím mezi lidmi, poněvadž nechci, aby mne směli urážet lhostejným pohledem do nitra, kde jsem si sám knězem i obětí. Já sám se zamykám na sedm západů, a pýcha má je projít sám špinavým životem jako hřištěm v šatech clowna a nedat mu nic ze svého nitra než lhostejnost a klam povrchu...*“ O Vrchlickém se Šalda ve svém dopisu nezmiňuje. Je možné, že Vrchlického jako příčinu sporu mezi Braunerovou a Šaldou si vyfabuloval autor, nebo mu posloužil nějaký podnět z dopisu Braunerové, který jsem neměla k dispozici.

¹¹⁵ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Praha 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

¹¹⁶ 1 nečitelné slovo

Následující dlouhá ukázka asi nejlépe ukazuje převedení informací do dialogu. Pro větší názornost budu střídat citace z dopisu F. X. Šaldy z 9. září 1898¹¹⁷ a jejich podobu v románu.

Začnu citací z výše jmenovaného dopisu: „[...] vzkaz *Váš po P. Bouškovi pí Svobodové, jež jsem náhodou také slyšel.* [...] vážím si *Vás, jste mi hodnotou v říši ducha* [...] a proto poměr můj k Vám je docela pravdivý tj. spontánní, integrální. Každý můj pohyb, hnutí vaše, myslí k Vám je přímé, celé, své, není důsledkem odvozeným z jiné kombinace, reflexí nebo odrazem jiného vztahu, jiných sil. [...] *Není žádné souvislosti mezi tím, že pí Sv. je as v Tatrách a já u Vás, není vůbec takového kauzálního nexu. V tom jsem dávno a vždy s ní zajedno a* [...] ¹¹⁸ *se mnou, že svět duševního styku je volný, tj. neodvislý a nezávislý* [...]“

Nyní se podívejme na přetransformování této části do dialogu mezi Braunerovou a Šaldou, který se měl odehrát při jejich setkání v Roztokách: „*Mluvili o tom ještě v Roztokách* [vypravěč]. *Vážím si Vás. Psal jsem vám už do Paříže, že jste pro mne hodnota v říši ducha. Proto je můj poměr k vám pravdivý, každé hnutí mé myslí k vám je přímé, neodvozené, není odrazem jiného vztahu. A tak není žádná souvislost mezi tím, že paní Svobodová je v Tatrách a já u vás.* [Šalda] *Zase „výprask“.* *V nemilé situaci se přeríkávala* [vypravěč]: *Ale já to tak nemyslela, byl to jen žert, nešikovný, uznávám...* [Braunerová] *Jsme s paní Svobodovou zajedno, že svět duševního styku je volný...* [Šalda]“ (Kožík, 1983 stránky 59- 60) Můžeme vidět, že některé části zůstaly úplně stejné, ale některé byly zkráceny pro potřeby dialogu. Že spolu v románu tyto dvě postavy mluví tváří v tvář je podpořeno větou *V nemilé situaci se přeríkávala.* (viz výše)

„*Ne, ona mne přímo posílá od sebe, ne k Vám, ale vůbec, za získáváním nových možností, potenci, hodnot.*“ V románu došlo ke zkrácení vynecháním některých slov: „*Ona mě přímo posílá od sebe – za získáním nových možností a hodnot.*“ (Kožík, 1983 str. 60)

„[...] *Váš vzkaz po P. B. ji trochu zabolet – ne toho nemohl – ale zasmušil snad. Ona je největší citlivka, jakou si dovedu myslit.*“ V románu došlo k drobnému pozměnění: „*Váš vzkaz po Bouškovi ji proto zabolet – nebo aspoň zasmušil. Růžena je největší citlivka, jakou si dovedete představit.*“ (Kožík, 1983 str. 60)

¹¹⁷ F. X. Šalda Braunerové Zdenice; Praha II, Vávrova ul., č. 4, 2.p, 9.IX. 1898; originál v LA PNP v Praze

¹¹⁸ 1 nečitelné slovo

„Znáte Lenauovu báseň „Leichte Trübung“? Básník srovnává svou duši s horskými alpskými srázy: hod' z vrcholu do propasti nepatrný kamínek, hned z ní vyplují mlhy a kouře...“ V románu: „Znáte Lenauovu báseň Leichte Trübung? Srovnává svou duši s alpskými srázy: hod' z vrcholu do propasti nepatrný kamínek, hned z ní vyplují mlhy a kouře ...“ (Kožík, 1983 str. 60)

„Citoval jí celou německou sloku.“ (Kožík, 1983 str. 60) Ano, ale citoval v dopisu – nejdřív česky a pak přepsal německý originál.

„Ona mnoho trpěla kvůli mně, kvůli mému čistému přátelství, pro mne, jemuž bylo největším darem, který jenom kdy [...] ¹¹⁹, nízká bahenní zvěř, mloci a hadi, ji podezírali, lidé, nehodní rozvázat jí řemínky u obuvi, ji uráželi.“ V románu je to součást dlouhého dialogu: „Třeba ani nevíte, pokračoval ještě, - jak mnoho kvůli mně trpěla, kvůli našemu čistému přátelství. Nízká bahenní zvěř ji podezírala. Lidé, nehodní rozvázat jí řemínky u obuvi, ji uráželi.“ (Kožík, 1983 str. 60).

Nyní cituji opět ze Šaldova dopisu: „Mám ještě dnes, kdy si na to vzpomenu, zoufalý bídný cit, že jsem vstoupil do jejího života jako kat a že jsem jí přešel přes cestu jen proto, abych na ni vrhl stín. Já jednu dobu těžko chápal její citlivost [...]. Ale dnes rozumím, rozumím té básně Lenauovy a ta bolest její mne dnes pořád stejně bolí, mučí, poněvadž vyvolává celé podvědomí příšer a poněvadž je tak zoufalá a k smrti jímavá svědku její čistoty a veliké svaté naivity a poctivosti.“

V románu je tato část rozdělena a proložena reakcemi Braunerové: „Mám ještě dnes zoufalý pocit, že jsem jí přešel přes cestu jen proto, abych na ni vrhl stín. Že jsem vstoupil do jejího života jak kat.“ (Kožík, 1983 str. 60) Nyní následuje reakce Braunerové: „Byla skoro neschopná slova. Vrátil se zřejmě do Růženiných pout a je ztracen. Kat? pokusila se odporovat. Hrozně přeháníte. Daroval jste jí mnoho dobrého, má ve vás oporu, důvěřuje vašemu literárnímu vkusu – a právem. Vy jste nádherný přítel. Proč dbát na žvásty cizích lidí?“ (Kožík, 1983 str. 60)

Pak teprve pokračuje část z dopisu, zde v této podobě: „Jednu dobu jsem tu její citlivost taky těžce chápal. Dnes už tomu rozumím. Její bolest mě mučí, protože je tak k smrti jímavá, mučí mě – jako svědka její čistoty a svaté naivnosti...“ Zde byla textu dodána větší dramatická síla, došlo k rozbití kompozice dopisu vložím reakce druhé osoby.

¹¹⁹ 1 nečitelné slovo

„Nač Vám to píšu? Ani pro výstrahu, ani pro napomenutí, poněvadž já bych byl nejméně oprávněn Vám ho dávat, poněvadž vím, že jste sama delikátnost, gracie a noblessa.“ Tato citace z dopisu je rozdělena a zpracována dvojím způsobem.

Nejdřív je jeho část vložena do úst Braunerové: „To mi říkáte jako pro výstrahu? Nebo je to už trest? Ortel, který vynesla Růžena?“ (Kožík, 1983 str. 60) A Šaldova odpověď v románu: „Ne, ztišil se jeho hlas, - já vím, kolik je ve vás delikátnosti a gracie.“ (tamtéž, str. 60) Rovnou navazuje: „Mně je lhostejné, co soudí o mém styku s paní Svobodovou celý svět. Ale není mi jedno, jak se na něj díváte vy. Vy, vy jste sama pro sebe celý svět... a je to víc než takzvaný „svět“, který má ze „světla“ jen tu první slabiku...“ (tamtéž, str. 61)

Porovnejme tuto část s originálem: *Mně je docela lhostejno, co soudí o našem styku celý svět – ale není mi lhostejno, jak ho nazíráte vy. A to proto, že jste hodnota, bytí, essence, že jste svět celý a ryzí se vznášející – celý... „svět“, který ze světla má jen v češtině první slabiku, ale ve skutečnosti nic.*“ Vidíme, že v druhé části došlo k významovému posunu, protože v románu říká Šalda o Braunerové, že je „sama pro sebe celý svět“. (Kožík, 1983 str. 61)

3.6. Kombinace postupů

V některých případech autor románu použil několik postupů najednou. V prvním odstavci na straně 170 v románu najdeme *převyprávění obsahu dopisu a přímou citaci*. Většina informací je z dopisu Anny Bourgesové ze 4. května 1887, na konci odstavce jsou informace z jejího dopisu ze 4. června 1887.

Pro větší přehlednost vždy nejdříve ocituji část výše zmiňovaného odstavce, poté ukázku z dopisu a pak uvedu, o jaký postup se jedná.

Zlobila se, že nemá dosud hotové obrazy a s humorem jí to vyčítala („copak jste, Mates, nemohl zase přijít včas?“), zazlívala jí, že si nevymohla stipendium, jaké měla třeba Marie Kirschnerová, a proč dosud nevymámila peníze od Vlády, který jí i matce zadržoval dlužnou činži. (Kožík, 1989 str. 170)

V Annině dopisu je napsáno: „*Těšili jsme se tak s Muškou¹²⁰ že Jsi nyní se svým obrazem v Rudolfinu spokojena, jen se nás bolestně dotklo že jsou ještě dva druhé obrazy doma; copak Jste Mates nemohl přijít zase*

¹²⁰ přezdívka Annina manžela, francouzského spisovatele Elémira Bourgese

včas. *Doufám, že Jsi chybu již napravila, ne-li pospěš prosím Tě. [...]* Mluvíli jsme dnes o tom s Muškou, že by Jsi nyní co vystavující jistě mohla zadat¹²¹ o stipendium, jako měla Marie: nevím kolik to obnáší, ale do Paříže by Ti to byla hezká pomoc. Myslím že by Jsi to mohla dostat spíše než mnohý jiný, kdyby Jsi se o to zasadila.“¹²² Z postupů autor použil převyprávění obsahu dopisu a přesnou citaci.

O tom, že Braunerová měla vystavovat v Rudolfinu, píše Kožík ve 3. odstavci na straně 170: „Do konce května chtěla dokončit obraz, započatý v březnu: lesní cestu pod hebkým nebem. Kamenitý úhor jí stále nebyl dost drsný; mnohokrát jej vyškrábala a dělala znovu. Srdce jí tlouklo, když obraz v Rudolfinu odevzdávala.“ (Kožík, 1989 str. 170)

U bretaňského dopisu Julia Zeyera vypravěč použil nejprve převyprávění obsahu dopisu a pak přesnou citaci: *Na pohlednici jí poslal kalvárii z Plougastelu. „Znáte něco, co je plus bačul?“ použil jejího slova.*“ (Kožík, 1989 str. 213) V originále se pak objevuje: *Posílám Vám na ukázkou Kalvarii v Plongastelu, znáte něco, co je „plus bačul“?*¹²³ Na to navazuje další kombinace převyprávění a přesné citace: *Plul tam dvě hodiny v malé loďce s rybáři proti velkému větru; když vystoupil, putoval planinou porostlou kapradím a mezi skalami do vesnice. „Vypadala, jako by ji Millet vymaloval, duby šuměly kolem jako moře a nebe jeden mrak.*“ (Kožík, 1989 str. 213) Citovaná část je zcela přesná, předchozí část této citace vypadá v dopisu takto: *„Plul jsem do Plongastelu 2 hodiny po moři sám a sám v malé loďce a 3 rybaři, kteří proti ohromnému větru plachty řídili. Pak stoupal jsem sám kapradí porostlou pustinou mezi skalami až do té ztracené vesničky.*“¹²⁴

Vilém Mrštík se ve svém dopisu z 30. července 1896 rozešel s Braunerovou. Vypravěč uvádí zdroj a cituje z dopisu, ale jeho část také převyprávěl.

Zdroj uvádí takto: *„Zato dostala dopis ona. Byl datován 30. července v Divákách. A byl to hrozný dopis.“* (Kožík, 1989 str. 442) Následuje citace

¹²¹ zřejmě se jedná o slovo *žádat*

¹²² Bourgesová Anna Braunerové Zdenice; v Samois 4. Máje 1887; originál v LA PNP v Praze

¹²³ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; Pont-Aven (Finistère), 22.6 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹²⁴ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; Pont-Aven (Finistère), 22.6 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

z Mrštíkova dopisu: „*Po několika bezesných nocích a těžkých dnech zlomilo se ve mně cosi a už se nedá napravit. Nejsme si požeňnani ani já Vám, ani Vy mně. Považujte poměr náš za skončený. Já jsem už odpustil, odpustěte, prosím Vás, taky Vy mně všechno, čímkoli jsem Vás urazil.*“ (Kožík, 1989 str. 442) A převyprávění dopisu: „*Vilém se zmiňoval o jejích darech, které si nechce nechat. Prosil jen o krajinku z Pikardie, obraz Prahy jí vrátí.*“ (Kožík, 1989 str. 442) V dopisu vypadá stejná část takto: „*Jen ten obraz z Pikardie ponechte mně památkou.*“¹²⁵ Převyprávění znovu střídá citace: „*Co se korespondence týče, je na Vaší vůli a taktu, vrátit ji čili nic. Vaši připravím. [...] Děkuji Vám za všechno dobré a krásné, co jste kdy pro mne vykonala, nezapomenu Vám toho nikdy. Vím, že budou krásné vzpomínky na Vás, ale upřímně cítím, že odpovědnost žádá víc. Cosi se vytratilo mezi námi, a bylo by čím dál hůř. Nesvalujme na sebe vinu, snad pravá příčina byla mimo nás – tam, kde se rozhodují osudy dvou, aniž my o tom víme. Beru Vaši ruku do své, tisknu ji ještě jednou, Váš Viluš.*“ (Kožík, 1989 str. 442) Vypravěč ještě dodal, že se Mrštík snažil závěrem zmírnit tvrdost svých slov. (Kožík, 1989 str. 442)

Na stejné straně uvádí, že Mrštíkovo písmo bylo horší než jindy, protože bylo odrazem jeho nitra. S tím si dovolím nesouhlasit. Řekla bych, že tento dopis byl jedním z nejčitelnějších.

Vypravěč kombinuje převyprávění s citací z dopisu i v případě F. X. Šaldy: *Koncem července se pobyt v lázních skončil a Šalda se Zdence ohlásil z té „louže rozžhaveného bláta, které říkají Ouříněves“.* (Kožík, 1983 str. 124) Šalda to skutečně píše v dopisu z Uhříněvsi u Prahy 26. července 1900, ale až na konci druhé strany dopisu: „*Jsem už přes týden ve své hyperkulturní rodině a v té louži rozžhaveného mokrého bláta, kterému říkají Ouříněves.*“¹²⁶ Dopis začíná: „*Milá přítelkyně, chudobská pohádka je už šťastně za mnou a nezůstalo po ní nic než trochu vůně, která se chytila do několika knížek, když zůstaly ležet rozevřeny na lavičce v parku, a která už napolo vyvětrala a vyvětrává každým dnem.*“¹²⁷ To je v románu zkráceno: *Po „chudobské pohádce“ nezůstalo nic než „trochu vůně, která se chytila do několika knížek, které zůstaly rozevřeny na lavičce v parku ...* (Kožík, 1983 str. 124)

¹²⁵ Mrštík Vilém Braunerové Zdence; Diváky 30. července 1896; originál v LA PNP v Praze

¹²⁶ Šalda F. X. Braunerové Zdence; Uhříněves u Prahy, 26.7 1900; originál v LA PNP v Praze

¹²⁷ tamtéž

V srpnu 1901 zval Šalda Braunerovou do Uhřetěvsi, kde se kvůli velkým vedrům rozhodl zůstat déle: „*Kdyby Vám bylo libo, zajet si sem, potěšila byste mne velmi. Abyste nebyla zklamána, píšu Vám, že je tu trudno, prašno, sucho a hranato – ale to asi víte sama sama a dobře, jak může být v okolí Prahy, které nemá vod a lesů.*“¹²⁸

Do převyprávěné části vypravěč vložil citaci z dopisu: Znovu zval Zdenku, aby ho navštívila, i když upozorňoval, že je kolem něho „*trudno, prašno, sucho a hranato.*“ (Kožík, 1983 str. 147)

Zpracování prvního dopisu Miloše Martena v sobě zahrnuje *přesnou citaci a převyprávění obsahu dopisu*. Vypravěč také uvádí zdroj: „*V červenci 1902 jí poslal první pozdravy „z míst, která snad znáte z doby, kdy Vás zaujal obdivuhodný krajinný typ těchto končin ...“*“ (Kožík, 1983 str. 177) V dopisu z 19. července 1902¹²⁹ se píše: „*Milostivá, obdržel jsem Váš list včera, krátce před odjezdem na místo, které snad znáte z doby, kdy Vás zaujal obdivuhodný krajinný typ těchto končin a kdy jste chutnala zvláštní, litografickou něhu zdejších barev a perspektiv.*“

3.7. Chyby v prepisech dopisů

Při porovnávání originálního textu dopisů a jejich částí v románu jsem zjistila, že v některých případech došlo k chybné interpretaci údajů, nesprávnému přepisu slov nebo změně v časovém uspořádání informací.

Důvodem by podle mě mohla být nepozornost autora při zpracování korespondence nebo obtížně rozluštitelný rukopis.

3.7.1. Změna časového uspořádání

Kožík sice nepsal vědecké dílo, a proto by mohl s doloženými údaji nakládat volněji, ale faktické údaje přebíral z korespondence a neměnil je. Změnami v časovém uspořádání nesledoval žádný zjevný umělecký záměr a lze je tedy skutečně pokládat za chyby způsobené nepozorností.

Poprvé se objevuje při zpracování dopisů Antonína Chitussiho z 5. a 8. března. Dne 5. března si Chitussi s bratrem Braunerové Bóžou připili na bratrství.¹³⁰ (Kožík, 1989 str. 58) U Kožíka hned po této informaci následuje: „*Že ho o den později čekal na nádraží doktor Thomayer a příští ráno se ho*

¹²⁸ Šalda F. X. Braunerové Zdence; Uhřetěves u Prahy, 6.8 1901; originál v LA PNP v Praze

¹²⁹ Marten Miloš Braunerové Zdence; Polehradice u Klobouk, 19. VII. 1902; originál v LA PNP v Praze

¹³⁰ a také: Chitussi Antonín Braunerové Zdence; 5. března; originál uložen v LA PNP v Praze

ujali Brožík a Hynais.“ V Chitussiho dopisu z 8. března se ale píše, že se tyto události staly včera – tedy 7. března: „Za [...]“¹³¹ *jitra přijel jsem včera do Paříže – kde mne Dr. Thomayer očekával – pana Bourgese jsem nechtěl vyrušovat – a navštívím jej zítra neb v pondělí -* “ Došlo k posunu události o den.

Následující část by se dala zahrnout i k postupu *nesprávný přepis slov*. Protože toto slovo ale ovlivnilo časové uspořádání, zařadila jsem nakonec zpracování dopisu Julia Zeyera sem.

V románu se píše, že: „Zeyer děkoval a prosil o zadání od 1. února. Chtěl zůstat v Paříži asi do července a pak se vydat do Bretaně, země svých ideálů.“ (Kožík, 1989 str. 194) Ze Zeyerova dopisu z 20. února 1889 je ale zřejmé, že se jedná se o chybnou informaci: „Odjedu odtud v sobotu, (23. ú.) jedu Tyrolskem zdržím se v Kostnici a Basileji. Budu tedy **v prvních dnech března** v Paříži.“ Neprosil tedy o zadání bytu v Paříži od 1. února, jak se píše v románu, ale až od 1. března. Na základě chybného přepisu slova došlo k posunu události o měsíc.

V kapitole *Večery v Pikardii* Zeyer mluví s Braunerovou o budoucí návštěvě své sestry a neteře: „Přijede sestra s neteří, Mokřý z Vodňan, snad i ta Jesenská se tu objeví – a to znamená chodit s nimi po Paříži, ukazovat, co už znám, věnovat se jim...“ (Kožík, 1989 str. 216) Pak následuje pozvání do Cayeux od Braunerové. Ale v Zeyrově dopisu z 24. srpna, kde píše, že chce jet do Cayeux, už návštěva probíhá: „Velectěná slečno. Jak to laskavé, že jste si na mně vzpomněla. [...] Sestře mé a neteři se Paříž nesmírně líbila, ale jediný krok samy nikam nechtěly. [...] Toužím velice po venkově, chci do Cayeux 1. září, ale myslím, že pouze na 14 dní.“¹³² Časově si stejné části z románu a z dopisu neodpovídají – v románu má Zeyerovi návštěva přijet, v dopisu už probíhá.

Ve stejném dopisu Zeyer také píše o smrti Klementiny Kalašové a o svém budoucím bydlení v Cayeux: „Ta chaloupka s vyhlídkou na moře *me fait rêver* [...]“¹³³ V románu jsou využity tyto informace, jako by měl uplynout delší časový úsek. Braunerová měla ještě Zeyerovi napsat, že mu našla rybářskou chaloupku v Cayeux a „Zeyer odpovídal slibně“. (Kožík, 1989 str. 219) Následuje citace z dopisu o chaloupce s vyhlídkou, která ho

¹³¹ zde je rukopis nečitelný, pravděpodobně *rozkošného*

¹³² Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Paříži 24. srpna 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹³³ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; v Paříži 24.8 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

nutí snít (viz citace výše) a jak se dozvěděl o smrti Kalašové. Časově ale vše následuje po sobě, protože všechny informace jsou z jednoho dopisu.

Myslím si, že došlo ke změně časového uspořádání při nesprávném přepisu slova z dopisu Viléma Mrštíka¹³⁴. V románu vypravěč říká, že Braunerovou „počátkem listopadu 1897“ (Kožík, 1989 str. 516) požádal o své dopisy. Když jsem se znovu podívala na jmenovaný dopis, dospěla jsem k názoru, že správné datum je 23. listopadu a ne 3. listopadu, jak jsem si i já nejprve myslela. Napoprvé možná první číslice vypadala jako nějaký jiný grafický znak. Ale při pohledu zblízka bylo zřejmé, že nic jiného než číslo tam nemůže být napsáno. To znamená, že by došlo k posunu události téměř o měsíc.

3.7.2. Nesprávný přepis slov

První nesprávný přepis slov jsem objevila v dopisu Julia Zeyera, který ve svém dopisu Zdenice Braunerové blahopřál její sestře Anně k narození dcery Sity. Jedná se o dopis z 25. září 1887, ve kterém Zeyer napsal: „*Přeju Vaší Sitě všechnu tu lotosovou, snivou, hvězdně čistou spanilost oné Sity z Ramajany, však bez příměšku utrpení indické oné princezny.*“¹³⁵

V románu vypadá stejná pasáž takto: „*Přeji Vaší Sitě všechnu tu lotosovou, snivou, hvězdně českou spanilost Sity z Rámájany, avšak bez příměšku utrpení indické oné princezny.*“ K chybnému přepisu mohlo podle mého názoru dojít z nepozornosti, protože Zeyerův rukopis je dobře čitelný. Slovo *česká* tu navíc nedává smysl - těžko mohla mít indická princezna Sita v sobě něco českého.

U dopisu F. X. Šaldy došlo k chybnému přepisu slova a vzniklo tak slovo skoro až bizarní – *kokota*: „*I když mi píšete v dopisech pěkná slova, pokládáte mě v jádře přece za malicherného člověka, za něco jako mužskou kokotu, vidíte?*“ (Kožík, 1989 str. 520) Jenže v dopisu od Šaldy se dočteme, že se nejednalo o **kokotu**, ale **koketu**: „*Vy přes všecka pěkná slova, která o mně píšete, mne pokládáte přece jen v jádře za malicherného člověka, za něco jako mužskou koketu.*“¹³⁶

¹³⁴ Mrštík Vilém Braunerové Zdenice; Diváky, zřejmě 23. listopadu 1897; originál v LA PNP v Praze

¹³⁵ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; ve Vodňanech 25. září 1887, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹³⁶ Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Praha 29. prosince 1897; originál v LA PNP v Praze

3.8. Užití cizojazyčných výrazů

V naprosté většině se jedná o francouzské výrazy. Práce s nimi mě zajímala, protože mým druhým oborem je francouzský jazyk. Braunerová měla silný vztah k francouzskému umění a kultuře vůbec. Z obou románů je zřejmé, že Paříž byla v 19. století centrem kultury a řada umělců tam pravidelně jezdila. Braunerová nebyla výjimkou. Její vztah k Francii byl ještě silnější, když se její sestra Anna provdala za francouzského spisovatele Elémira Bourgese.

V Annině prvním dopise ze Samois¹³⁷ své sestře píše: „*Ach Zdéno, Zdenoušku, Zdeničko, jak ráda bych Tebe zase viděla! Jak se mi po tobě často stýská. Nyní při zařizování domu se stále jeden druhého jen ptáme. Que dirait Zdéna? Est-ce que cela lui plaira?*“

V knize Kožík použil tuto část, ale už přeloženou do češtiny. Na stejné stránce ale zachoval francouzské přísloví (*Le travail régulier aide à l'inspiration.*) a překlad uvedl v poznámce pod čarou (*Pravidelná práce napomáhá inspiraci.*). (Kožík, 1989 str. 158) V dopise Anny Bourgesové mu zřejmě vložení francouzských vět do českého textu přišlo zvláštní, a tak tyto věty s ohledem na čtenáře neuvádí, jak byly napsány, ale rovnou je překládá do češtiny: „*Při zařizování bytu se prý často s Elémirem ptali: - Co tomu asi řekne Zdéna? Bude se jí to tu líbit?*“ (Kožík, 1989 str. 158) Podle mého názoru by byl u první věty vhodnější překlad *Co by tomu asi řekla Zdéna?*, protože sloveso je ve tvaru kondicionálu a ne budoucího času, jak je tomu ve druhé větě.

V Annině dopisu z 23. dubna 1887 je uvedeno francouzské přísloví a hned za ním následuje překlad (v dopisu i v románu): *Vždyť i jí bylo napřed líto pařížských koncertů a výstav, ale „le bonheur, c'est d'aimer son devoir“*, štěstí, to znamená milovat svou povinnost a její povinností je žít tam, kde je Elmuškovi nejlíp. (Kožík, 1989 str. 169)

Mnoho cizojazyčných výrazů najdeme v korespondenci Julia Zeyera. Rád je užíval a je zřejmé, že ovládal několik světových jazyků. Ve svém vánočním dopisu¹³⁸ užívá anglický výraz vyznačený uvozovkami: *Toto přání, prosím, abyste též paní matce a pí Bourgesové vyřídila, a prosím dále abyste to za něco více považovaly než „compliments of the season“*

¹³⁷ Bourgesová Anna Braunerové Zdeně; v Samois 9. září 1886; originál v LA PNP v Praze

¹³⁸ Zeyer Julius Braunerové Zdeně; ve Vodňanech 12.12. 1887, strojopis; originál v LA PNP v Praze

jak v Anglii říkají. V románu jsou také zachovány uvozovky: „Přál si však, aby to bylo něco víc než ‚compliments of the season‘, jak se říká v Anglii.“ (Kožík, 1989 str. 187) Výraz v románu není přeložený. V případě Zeyerovy korespondence jsem pracovala se strojopisy a myslím si, že jejich autor anglický jazyk neovládal, protože slovo *season* přepsal jako *senon*. V rukopisu opravdu vypadá jako *n*, ale jedná se o běžné anglické slovo a kdo tento jazyk zná, věděl by, jak ho přepsat. Ve stejném dopisu píše Zeyer komplimenty pro Situ v dalších cizích jazycích: *a zajisté že je „golubčik“, že je „un angelino“, „tanto carina“*¹³⁹. V románu jsou jen dva výrazy a bez překladu. Autor zřejmě předpokládal, že čtenář nebude mít problém uhodnout jejich smysl: „*Anna se s dojetím zastavila u těch míst v dopise, kde nazýval Sitinku „golubčik“ a „un angelino“*“ (Kožík, 1989 str. 187)

Ve svém bretaňském dopisu¹⁴⁰ Zeyer píše: „*Ty katedrály a kostely mají tolik poesie, tolik „au delà“ v sobě jako ty nejvznešenější skladby Bethovena a Wagnera.*“¹⁴¹ Citace této části je pak i v románu. Cizojazyčný výraz má u sebe člen (*l'au delà*) a je vysvětlený v poznámce pod čarou (Kožíkův překlad je: *tolik nadpozemského*) (Kožík, 1989 str. 212) V druhém dopisu z Pont-Aven vysvětluje Zeyer bretonský výraz anglickým výrazem: „*A nyní slečno, Benavo! (fare well po bretonsku).*“¹⁴² V románu není tento výraz přeložen, ale čtenář jeho význam může pochopit z kontextu: „*Ale blížil se už pomalu opět Paříži a zdravil do dálky po bretonsku: Benavo!*“ (Kožík, 1989 str. 215) V jeho dalším dopisu je francouzský výraz: „*Ta chaloupka s vyhlídkou na moře me fait rêver.*“¹⁴³ V románu je tato část dopisu citována beze změn a překlad je v poznámce pod čarou. (Kožík, 1989 str. 218)

Miloš Marten psal Braunerové pohlednice nebo i celé dopisy ve francouzštině. Tak napsal svůj dopis z 18. listopadu 1904, ze kterého vypravěč cituje jen poslední větu po podpisu: „*La cigarette est pour penser*

¹³⁹ *tanto carina* – it. *velmi pěkná* (vlastní překlad)

¹⁴⁰ Zeyer Julius Braunerové Zdence; Pont-Aven (Finistère), 22. 6. 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹⁴¹ Zeyer Julius Braunerové Zdence; Pont-Aven (Finistère) 22.6 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹⁴² Zeyer Julius Braunerové Zdence; Pont-Aven (Finistère), 3.7 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹⁴³ *mě nutí snít* (přeložil Kožík), Zeyer Julius Braunerové Zdence; v Paříži 24. 8. 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

*un peu à moi en prenant le café!*¹⁴⁴ (Kožík, 1983 str. 203) Překlad je na stejné stránce v poznámce pod čarou. Tento dopis je zakončen před touto částí slovy: „*Au revoir alors, et mille tendresses.*“¹⁴⁵ To se objevuje i v románu: „*Jeho drobné pozornosti ji dojímaly; nikdo se tak dosud o ni nestaral. „Mille tendresses!“* připisoval k dopisům.“¹⁴⁶ (Kožík, 1983 str. 203) Stejně tak dopis z 2. prosince 1904 končí podobně: „*Au revoir, chère âme, et mille tendresses. M. M.*“¹⁴⁷

3.9. Změna v interpretaci

Ke změnám v interpretaci podle mého názoru mohlo dojít kvůli tomu, aby autor podpořil svou vlastní představu o situaci nebo postavě a přizpůsobil obojí svému záměru. Míra odlišnosti se u jednotlivých interpretací liší a některé už mohou mít dopad na vyznění.

Změna v interpretaci znamená, že došlo k záměně osob při zpracování korespondence. To, co někdo napsal, bylo vloženo do úst jiné postavě románu. Anna Bourgesová ve svém prvním dopisu¹⁴⁸ píše o cestě do Marseille, kam odjela spolu s manželem za jeho těžce nemocnou matkou. (Kožík, 1989 str. 150) Anna své sestře Zdence popisuje stav paní Bourgesové, příznaky nemoci a také to, že není žádná naděje na uzdravení: „*Anna psala o špatném stavu paní Bourgesové, litovala ji, ale praktický smysl jí našeptával, aby požádala Zdenku o zaslání nových šatů; chtěla jich užít dřív, než oblékne smutek.*“ (Kožík, 1989 str. 151)

Kožík také píše, že: „*Zdenka připojila dopis pro paní Bourgesovou; snažila se ji utěšit radostnou představou, jak to bude hezké, až se obě maminky setkají.*“ (Kožík, 1989 str. 151) Tento nápad ale byl iniciativou Anny, která Zdence napsala: „*Kdyby si ji chtěla udělat radost, tedy ji docela kratince piš, že lituješ její nynější stav a jak se těšíš na příští zimu kdy ona bude s námi v Paříži.*“¹⁴⁹ Dopis je několikastránkový a obsahuje

¹⁴⁴ *Cigareta, abyste na mne trochu myslela, až budete pít kávu.* (přeložil Kožík)

¹⁴⁵ *Tak na shledanou a tisíc něžností.* (vlastní překlad), převzato z: Marten Miloš Braunerové Zdence; 18.11 1904; originál v LA PNP v Praze

¹⁴⁶ překlad v poznámce pod čarou: *Tisíc něžností!* (přeložil Kožík)

¹⁴⁷ *Nashledanou, drahá duše, a tisíc něžností.* (vlastní překlad) Marten Miloš Braunerové Zdence; Hradčany, 2.12 1904; originál v LA PNP v Praze

¹⁴⁸ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Marseille 29. dubna 1886; originál uložen v LA PNP v Praze

¹⁴⁹ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v Marseille 29. dubna 1886; originál uložen v LA PNP v Praze

popis cesty. Další dva její dopisy z Marseille obsahují informace o šatech a o Zdenině návštěvě Paříže, kam měla přijet z Anglie.

Velkým příkladem změny v interpretaci je dopis Julia Zeyera a zpracování dopisu v románu.

Kožík použil informaci ze Zeyerova dopisu a vložil ji do úst jiné osoby – kritiku Vladimírovi Zelenému. Ten v románu také Braunerové říká, že jí Zeyer pošle dopis a co bude jeho obsahem: „*Možná je tu budete mít na výstavě všechny. V Čechách je o ni velký zájem. A vás tu považují za nějakého českého konzula. Zeyer sní o tom, že bychom se tu mohli představit svou hudbou. Posílá vám o tom dopis.*“ (Kožík, 1989 str. 192)

Jednalo se o dopis z 24. června 1888. Povšimněme si hlavně začátku dopisu: *Velectěná slečno. Obraceji se dnes „du fond de ma province“¹⁵⁰ k Vám do Paříže jako na nějakého českého konzula.* V románu je to ale Zeyerův přítel Zelený, který ji takto nazve. A Zeyerovo označení pro ni nemůže znát z jeho dopisu, protože jí ho právě předává.

Následuje četba dopisu a užití citace z něho: „*Víte zajisté, jak ta naše neblahá, zneuznaná zem, ta ubohá česká matka, je zase už odstrčená, že na výstavě v Paříži reprezentována nebude, že nás zase vyškrtili z národů žijoucích. Tu zakmitla se mi myšlenka, že aspoň česká hudba by mohla své sladké a silné slovo na Sekvaně promluvit...*“ (Kožík, 1989 str. 192) Opět najdeme rozdíly mezi originálním zněním dopisu a citací uvedenou v knize. Jedná se o pravopis některých slov (*representována, promluvit*), jejich vynechání (*že by aspoň česká hudba, zakmitla mi myšlenka duší*) i vložení (*zakmitla mi myšlenka*), slovosled (*že by aspoň česká hudba mohla*) a užití jiné spojky (*že ta naše neblahá*). Kožík přizpůsobil pravopis slov pravopisu, který se více užíval a považoval ho za více aktuální.

I další část ze Zeyerova dopisu je užita u jiné osoby a to u Braunerové: „*Mnoho o tom rozvažovala, a ačkoli Zelený soudil, že je to neuskutečnitelné, snažila se najít porozumění u podnikatelů hudebních produkcí, k nimž ji uvedl Maurice Bouchor.*“ (Kožík, 1989 str. 193) V Zeyerově dopisu stojí: „*Zelený mi píše to vše že nemožné. [...] Hlavní podnikatel je prý mad. Henriette Fuchs a poeta Maurice Bouchor. Vy znáte oba – nuže nemohla byste v té věci nic učiniti?*“ A také: „*Budu Zelenému psát že jsem Vám o té věci pověděl, a vybídnu ho aby se na vás direktně obrátil.*“

¹⁵⁰ fr. z hloubi svého venkova (vlastní překlad)

Z informací z tohoto dopisu je poskládán dialog a časová osa událostí. Nejdřív setkání se Zeleným, který Braunerové říká, že ji pokládají za českého konzula. Pak ji předává Zeyerův dopis a říká jí, že je to nemožné (neuskutečnitelné), co Zeyer píše. A Braunerová pak vyhoví Zeyerově žádosti a setká se s Bouchorem, který ji uvede k podnikatelům hudebních produkcí. V románu není zmíněno, že by Zeyer předtím Zeleného žádal, aby se obrátil na Braunerovou.

V této ukázce vidíme velmi komplexní rozpracování dopisu, kdy jsou informace z něho převedeny k jiným osobám, je z nich vytvořen dialog i celý sled událostí.

Podle mého názoru je změnou v interpretaci i jemná změna významu. V románu se o Zeyerově pobytu v Bretani píše: „*V bretaňské hospodě snídal černý chléb se soleným máslem, velké jahody s žlutým cukrem a k tomu staré víno. Obsluhovala ho Bretoňka s čepečkem bílým jako sníh, s dětsky temnýma očima, která ani neuměla francouzsky.*“ (Kožík, 1989 str. 213)

Zeyer ale píše, že ho: „*Obsluhovala malá Bretonka s čepečkem bílým jako sníh, s dětskýma temnýma očima jako srnka a uměla zrovna deset slov francouzsky.*“¹⁵¹ Myslím si, že je rozdíl (i když ne moc výrazný) neumět jazyk a umět aspoň něco, i když je to jen deset slov.

V románu se píše, že Šalda pozval Braunerovou a Ludmilu Kottnerovou a četl jim části ze svých studií. (Kožík, 1983 str. 76) A také že: „*Nevinný večer měl dramatickou dohru. Bytné byly pozdní dámské návštěvy proti mysli a dala Šaldovi okamžitou výpověď.*“ (Kožík, 1983 str. 76)

O této události poslal Šalda Braunerové dopis 8. prosince 1898: „*Velectěná přítelkyně, běhové světa jsou podivní a [...] nevypočitatelní. Slyšte, co se včera stalo. Když Vaše vzácná osoba zmizela z toho [...] dveře – dostal jsem výpověď od své bytné. Mezi oběma jevy je kauzální nexus. Její ctné c.k. rak. penzionované svědomí shledávalo totiž, že návštěvy mladých dam u muže v prostředních letech jako jsem já, třeba ten muž byl nemocen jsou shocking, shocking pro ctnou penzionovanou c.k. rakouskou poddůstojnickou famílii.*“¹⁵²

¹⁵¹ Zeyer Julius Braunerové Zdenice; Pont-Aven (Finistère), 22.6 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹⁵² Šalda F. X. Braunerové Zdenice; Praha, 8. XII. 1898; originál v LA PNP v Praze

V dopisu Šalda historku víc rozvádí, ale ne jako „dramatickou dohru“ (viz výše), ale popisuje ji s ironií a nadsázkou.

V následujících příkladech je patrné, že odlišnosti mohou mít dopad na vyznění a podpořit tak významové posuny v obou románech.

V románu se píše: „Mrzelo ji [Braunerovou], že Anna ztratila o její malování všecken zájem. Psala jenom o Sitě: už umí berany duc, sláva! Ani Elémir se o ni nestaral. Proč ji pořád přesvědčoval, že má talent, když je mu nyní jedno, co se s ní děje? Nebo se zklamal a nechce jí to dát najevo?“ (Kožík, 1989 str. 190) V Annině dopisu opravdu najdeme: „Co mohu psát o nás? Jsme chvála Bohu zdraví a žijeme tu tiše v lásce a svornosti. Sitinka je jako růže – každý den se vyvinuje tělem i dušinkou o malinký krůček dál. Miluje velice [...] a hru „beran beran duc“ už pochopila a cela a nastaví pokaždé hlavičku a pak ducne a má radost.“¹⁵³ Tento dopis má celkem šest stran a Anna o své rodině píše až na čtvrté straně. V celé předchozí části se ptá své sestry na její tvorbu. Abych potvrdila, že se jedná o změnu interpretace, vybrala jsem následující část hned z první strany dopisu: „Piš mi jen prosím Tě možno-li ještě podrobněji o Tvé práci a o všem co se jí týče; ani nevíš, jak sleduji zde [...]“¹⁵⁴ srdce vše co myslíš a děláš. Je to vedle Sitinky a Elémira to co mne na světě nejvíc zajímá.“ To rozhodně vyvrací vypravěčovo tvrzení, že Anna se zajímá jen o svou rodinu a o malování své sestry nemá zájem. Totéž můžeme říct i o jejím manželovi, protože Anna ve stejném dopisu píše: „Až budeš hotova s velkým obrazem bylo by jistě dobře kdyby Jsi, možno-li udělala ještě nějaké pastelly. Ti“¹⁵⁵ je po mém i Elemirovu úsudku velmi dobře děláš a ve výstavě des Femmes se není co bát že by menší delikátní práce nepřišla k platnosti, též pro prodej by tak bylo více chance“¹⁵⁶.

Jedná se asi o největší posun v interpretaci. Podle mého názoru výběr úryvku a vůbec celý odstavec románu (který pokračuje tím, jak se nikdo z rodiny nezajímá o její práci) podporuje záměr autora ukázat Braunerovou jako osamocenou umělkyni, která jde i přes překážky za svým cílem.

¹⁵³ Bourgesová Anna Braunerové Zdence; v neděli před obědem (psáno obědem), mezi 21. a 21. lednem 1888 (datum dopsáno při zpracování korespondence, v dopisu není uvedeno); originál v LA PNP v Praze

¹⁵⁴ nečitelné, zřejmě tvé

¹⁵⁵ v dopisu je opravdu napsáno Ti, i když je tím míněno osobní zájmeno Ty

¹⁵⁶ zde zřejmě při psaní zaměnila české slovo šance za stejně znějící francouzské chance (štěstí, šance – vlastní překlad)

Určitým záměrem autora byla podle mého názoru i změna při zpracování Zeyerova dopisu z 15. října 1889¹⁵⁷: „*Paní Tyršová odjela včera večer, a litovala znova že Vás zde už nezastihla. [...] Byl zde p. Kuffner a pp. Jeřábkové a zůstávali v našem domě. Ale neviděl jsem je téměř, mluvil jsem s nimi vlastně jen jednou.*“ Ale v románu se dočteme: „*Psal jí o setkání s Renatou Tyršovou, s Josefem Kuffnerem, s bratry Jeřábkovými. Všichni litovali, že Zdenku nezastihli v Paříži.*“ (Kožík, 1989 str. 225) Ale pokud Zeyer zmiňované pány téměř neviděl, těžko mohli vyjádřit lítost, že Braunerovou nezastihli. Pokud by něco takového řekli, Zeyer by to podle mě ze zdvořilosti napsal, stejně jako u Renaty Tyršové. Myslím, že záměrem autora mohlo být udělat z Braunerové oblíbenou ženu, která všem schází.

Záměr autora je dobře patrný i při zpracování dopisu Viléma Mrštíka. Z tohoto důvodu jsem jej nezařadila ke *konstrukci dramatické situace*. Mrštík Braunerovou ve svém dopisu z 23. listopadu 1897¹⁵⁸ požádal o své dopisy. Interpretace v románu se od skutečného znění velmi liší. V románu je: „*Počátkem listopadu 1897 ji Vilém studeným dopisem požádal, aby mu okamžitě vrátila všechny jeho dopisy; opakoval, že je v nich uloženo jeho myšlení posledních let, které si nemůže jinak evokovat.*“ (Kožík, 1989 str. 516)

Když nahlédneme do Mrštíkova dopisu, můžeme říct, že je zdvořilý: „*Vracím Vám s díky Goethea a připojuji drobnou prosbu. Buďte tak dobrá, zapůjčte mi všechny moje dopisy bez výjimky. Vím těžko je pro mě vybírat to, co bych asi potřebovat mohl.*“¹⁵⁹ V závěru jí ještě jednou děkuje za zapůjčené knihy. Vypravěč uvádí, že to byla Braunerová, kdo navrhl, že mu pošle jeho dopisy podle svého výběru. Kdybychom porovnali Mrštíkovy dřívější dopisy, asi bychom mohli říct, že tento dopis je chladnější. Také ho psal až po ukončení jejich vztahu. Ale když se podíváme na celou stranu románu a i do předchozích kapitol, je vztah mezi nimi vylíčený jako velmi dramatický a pro Braunerovou zraňující. Mrštík je tam pak jako člověk, který je nevděčný, šíří o ní pomluvy a myslí si jen to nejhorší.

¹⁵⁷ Zeyer Julius Braunerové Zdenke; v Paříži 15.10 1889, strojopis; originál v LA PNP v Praze

¹⁵⁸ Podle mého názoru je správné datum 23. listopad, ale číslo 2 je nevýrazné a to mohlo vést k záměně

¹⁵⁹ Mrštík Vilém Braunerové Zdenke; Diváky 23. listopadu 1897; originál v LA PNP v Praze

Proto i jeho žádost o dopisy má vyznít mnohem více dramaticky. V románu se dokonce píše, že to pro Braunerovou byla „*poslední, definitivní rána*“. (Kožík, 1989 str. 517)

Braunerová měla Šaldovi vybírat nábytek do nového bytu a v předchozím dopisu mu měla psát o skříni, kterou pro něj koupila. (Kožík, 1983 str. 128) Šalda jí odpověděl 5. listopadu 1900¹⁶⁰: „*Jsem přesvědčen, že budu já unesen a vím, že ve věcech vkusu jste neomylná jako římský papež ve věcech víry: nad ním i nad Vámi vznáší se a zaštituje Vás v těch chvílích bílá holubice Ducha. Prosím Vás jen, abyste mne neopouštěla, nýbrž plášt' svojí milosti prostřela i nade mnou i v těch ostatních dvou puntících, které slovou: pohovka a fauteil.*“¹⁶¹ V románu ale vypadá stejná část takto: a Šalda odpovídal vděčně: „*Ve věcech vkusu jste neomylná jako římský papež ve věcech víry – prosím, neopouštějte mě ...*“ (Kožík, 1983 str. 128) Vypravěč k sobě spojil vzdálené části a změnil vyznění celé zprávy, kde byla s nadsázkou žádost o zakoupení nebo vybrání dalších kusů nábytku. Zde „*neopouštějte mě...*“ (viz výše) jako by naznačovalo citový vztah pisatele. Odstavec v románu končí v podobném duchu: *Končil: „Neztrácejte mě z mysli, ani lásky svojí.“* (Kožík, 1983 str. 128) To je také z dopisu, kde je: „*Bud'te zdráva a neztrácejte mne z mysli ani lásky svojí.*“

Autorovým záměrem je podle mého názoru ukázat možný citový vztah mezi Šaldou a Braunerovou. Ten je v románu jedním z důvodů, proč s ní spisovatelka Růžena Svobodová ukončila přátelství. (Lenderová, 2000 str. 109) (Kožík, 1983 stránky 151-153)

¹⁶⁰ Šalda F. X. Braunerové Zdence, Uhříněves u Prahy, 5. XI. 1900; originál v LA PNP v Praze

¹⁶¹ fr. *křeslo* (vlastní překlad)

4. Závěr

Už na prvních stránkách románu *Na křídle větrného mlýna* se objevuje několik různých způsobů při zpracování korespondence. Postupně jsem vyčlenila osm základních (*citace, převyprávění obsahu dopisu, koláž, konstrukce dramatické situace, převedení dopisu do dialogu, kombinace postupů, chyby v přepisech dopisů, změna interpretace*). Pro zajímavost jsem přidala kapitolu *Užití cizojazyčných výrazů*. V té bylo vidět, že autor se většinou snažil o zvýšení čtenářova komfortu. Zároveň trochu potlačil informaci o samozřejmé vícejazyčnosti českých intelektuálů v 19. století. Nejvíce variací v sobě zahrnovala *citace*, nejvíce zastoupené bylo v obou románech *převyprávění obsahu dopisu*. *Konstrukce dramatické situace* se vyskytla jen jednou.

Nejzajímavější pro mě byla kapitola *Chyby v přepisech dopisů*. Zjistila jsem, že jedno slovo může změnit dobu události nebo i smysl výpovědi. Můžeme říci, že při zpracování dopisů došlo i ke změně v interpretaci postav. Tato změna mohla být dvojí – nemotivovaná nebo motivovaná autorem, který chtěl navést čtenáře na své pojetí postavy (Braunerová jako osamělá žena, která nemá štěstí na muže a rodina se o její tvorbu nezajímá).

Čím blíž byl konec románu, tím méně způsoby se s korespondencí pracovalo a přibývalo citací. Pokud porovnáme první a druhý román, zjistíme, že v druhém románu autor přejímal skoro celé dopisy jen s drobnými změnami. V prvním románu jsou pak zastoupeny všechny postupy. Z toho bychom mohli usoudit, že autora zpracování tak rozsáhlého materiálu unavilo a hlavní motivací bylo dovést příběh do konce.

Autor při práci s korespondencí hodně zkracoval a přizpůsoboval pravopis dnešnímu, doplňoval také interpunkci. K tomu ho vedl zřejmě ohled na čtenáře, který by mohl mít obtíže s orientací v textu nebo při čtení jednotlivých výrazů. V ději doplňuje hlavně reakce postav (zejména v případě převedení dopisu do dialogu) a jejich vnitřní stavy. Tím také pomáhá čtenáři orientovat se v ději a ve vztazích mezi postavami.

Zaměřila jsem se i na propojení románu a dopisů. Potvrdilo se mi, že větší množství korespondence znamená i větší prostor dané osobnosti v románu. Nejvíce se to projevuje u Anny Bourgesové, která prochází oběma romány od začátku do konce. Její korespondence je nejobsáhlejší – 127 dopisů. Sestry si psaly od sňatku Anny až do její smrti (téměř 50 let).

i čitelnost písma ovlivňuje míru práce s danou korespondencí. U Viléma Mrštíka je písmo velmi nečitelné a autor používá jen minimum citací, když to porovnáme s ostatními osobnostmi. To se projevuje i u korespondence Miloše Martena. Když začal psát hrotitým písmem, autor citoval jen poslední části dopisů, protože byly čitelné.

Z tohoto hlediska se mi nejlépe pracovalo s korespondencí Julia Zeyera, kde mi práci usnadnily strojopisy pořizené archivem. Dobře čitelné bylo také písmo F. X. Šaldy a Anny Bourgesové. U Miloše Martena mě překvapila dvojitá změna písma.

Se změnou postavy v románu souvisí změna korespondence. Když v románu Julius Zeyer „střídá“ Annu Bourgesovou, autor pracuje i nadále s její korespondencí (z důvodu jejího rozsahu a množství informací v ní obsažených), ale informace z ní nedává s Bourgesovou do souvislosti. Více začíná citovat Zeyerovy dopisy. Někdy jsou obě linie postav souběžné, jako u F. X. Šaldy a Miloše Martena, kde autor u Martena nemohl v tak velké míře pracovat s jeho korespondencí kvůli nečitelnosti písma.

Bylo pro mě velmi zajímavé sledovat, jak se autentická korespondence odráží v románu. Díky korespondenci se kterou jsem pracovala, jsem mohla nahlédnout do soukromí významných osobností a zjistit mnoho zajímavých informací o kultuře dané doby. Téměř všechny osobnosti měly nějakou vazbu k Francii, a protože francouzský jazyk je mým druhým oborem, byly pro mě tyto informace velice přínosné a zajímavé. Znalost francouzského jazyka mi pomohla i při četbě korespondence, kde řada postav francouzštinu používá a to opět různým způsobem. Proto jsem do své práce zařadila i kapitolu s názvem *Užití cizojazyčných výrazů*.

Velkým překvapením pro mě byla bohatost materiálu. Jeho zpracování mi zabralo nejvíc času. Při samotném psaní jsem litovala, že nemohu použít všechno, co jsem měla k dispozici. Myslím, že korespondence má v sobě velký potenciál. Zároveň ale hrozí nebezpečí, že dílo vzniklé na základě korespondence bude těžké žánrově zařadit – je to stále román, nebo už se jedná o dokument? Vzhledem k rozsáhlé práci s prameny jde o biografický román, nebo uměleckou biografii?

Na tyto otázky nemám jednoznačnou odpověď. Pokud porovnáme romány Františka Kožíka a knihu Mileny Lenderové, mohli bychom říci, že Kožík píše uměleckou biografii, protože Lenderová se věnuje spíš událostem v životě Zdenky Braunerové než jejím pocitům nebo pocitům

ostatních postav. Na druhou stranu míra užití pramenů je u Kožíka značná, a pokud ne větší, tak určitě srovnatelná jako fikce. Pro jednoznačnou odpověď by zřejmě byla třeba hlubší analýza pramenů užitých v obou románech.

Poté, co jsem si zkusila práci v archivu, pročitání několika desítek dopisů, musím také vyjádřit svůj upřímný obdiv autorovi obou románů – Františku Kožíkovi, který musel projít nesmírné množství materiálů, a podařilo se mu napsat dva poutavé romány, kde všechen materiál zužitkoval.

Prameny

Použitá korespondence z fondu Zdenky Braunerové:

BOURGESOVÁ Anna Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

CHITUSSI Antonín Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

MARTEN Miloš Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

MRŠTÍK Vilém Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

ŠALDA F. X. Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

ZEYER Julius Braunerové Zdence, originály uloženy v Literárním archivu Památníku národního písemnictví

Použitá literatura

JANÁČKOVÁ, Jaroslava. Román z listů: Nad vybranou korespondencí F. X. Šaldy s R. Svobodovou. in: *Česká literatura* 18, 1970, s. 306-315.

JANÁČKOVÁ, Jaroslava, et al. *Řeč dopisů, řeč v dopisech Boženy Němcové*. Praha: ISV nakladatelství, 2001.

KOŽÍK, František. *Na křídle větrného mlýna: Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní*. Praha: Československý spisovatel, 1989.

KOŽÍK, František. *Neklidné babí léto: Životní příběh malířky Zdenky Braunerové a lidí kolem ní. Část druhá*. Praha: Československý spisovatel, 1983.

LAHODA, Vojtěch, et al. *Dějiny českého výtvarného umění : (IV/I) 1890/1938*. Praha: Academia, 1998.

LENDEROVÁ, Milena. *Zdenka Braunerová*. Praha: Mladá fronta, 2000.

MERHAUT, Luboš, et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4/I S-T*. Praha: Academia, 2008a.

MERHAUT, Luboš, et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 4/II U-Z*. Praha: Academia, 2008b.

MOCNÁ, Dagmar; PETERKA, Josef, et al. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha, Litomyšl: Paseka, 2004, s. 349-358

OPELÍK, Jiří, et al. *Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce. 3/I M-O*. Praha: Academia, 2000. 728

POCHE, Emanuel, et al. *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha: Academia, 1975.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Komunikační strategie v dopisech Boženy Němcové*. Praha: Karolinum, 2005.

Seznam obrazových příloh

Obr. č. 1 První dopis Antonína Chitussiho Zdence Braunerové; Castel Vecchio, 17. 10. 1878; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 75

Obr. č. 2 Dopis Antonína Chitussiho pro Zdenku Braunerovou, ve kterém jí vyznává lásku; bez datace; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 76

Obr. č. 3 Plánek domu v Samois; v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Paříži 31. července 1886 večer; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 77

Obr. č. 4 Nákres domu v Samois, v dopisu v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Paříži 31. července 1886 večer; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 77

Obr. č. 5 Dopis Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou, který obsahuje množství pravopisných chyb; mezi 21. – 24. lednem 1888 (datováno archivem), v Samois v neděli před obědem; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 78

Obr. č. 6 Kresba v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Samois 4. června 1887; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 79

Obr. č. 7 Kresba šatů v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Samois 20. dubna 1890; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 80

Obr. č. 8 Vánoční dopis Julia Zeyera Zdence Braunerové; ve Vodňanech 12.12 1887; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 81

Obr. č. 9 Poslední strana Zeyerova vánočního dopisu s množstvím cizojazyčných výrazů; ve Vodňanech 12.12 1887; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 82

Obr. č. 10 Vilém Mrštík Zdence Braunerové; Diváky, Nový rok 1896; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 83

Obr. č. 11 Ukázka rukopisu Viléma Mrštíka v dopisu pro Zdenku Braunerovou; bez datace; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 84

Obr. č. 12 První dopis F. X. Šaldy Zdence Braunerové; bez datace, zřejmě rok 1897; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 85

Obr. č. 13 Poslední strana dopisu F. X. Šaldy Zdence Braunerové; v Praze, 22. července 1898; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 86

Obr. č. 14 První dopis Miloše Martena Zdence Braunerové; Polehradice u Klobouk, 19. VII. 1802; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze 87

Obr. č. 15 Změna rukopisu Miloše Martena – hrotité písmo; v dopisu Miloše Martena Zdence Braunerové; Obřany, 19. VIII. 1903; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze..... 88

Obr. č. 16 Druhá změna písma u Miloše Martena; v dopisu Miloše Martena Zdence Braunerové; v Obřanech 19. VIII. 1904; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze..... 89

Resumé

BRAUNOVÁ, L.: *Práce s autentickou korespondencí v románech Františka Kožíka o Zdence Braunerové* /závěrečná práce bakalářského studia/ Praha 2011, Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, Katedra české literatury.

Bakalářská práce na téma *Práce s autentickou korespondencí v románech Františka Kožíka o Zdence Braunerové* hledá způsoby užití dochované korespondence osobností vystupujících v obou románech (*Na křídle větrného mlýna*, *Neklidné babí léto*) a významové posuny, ke kterým dochází.

Summary

BRAUNOVÁ, L.: *Work with authentic correspondence in František Kožík's novels about Zdenka Braunerová* /Bachelor degree thesis/ Prague 2011, Charles University in Prague, Faculty of Education, Departement of Czech Literature

Bachelor's degree thesis is based on work with authentic correspondence in František Kožík's novels about Zdenka Braunerová. This study examines how the letters were used and processed in both novels (*Na křídle větrného mlýna*, *Neklidné babí léto*), in order to reveal changes in meaning.

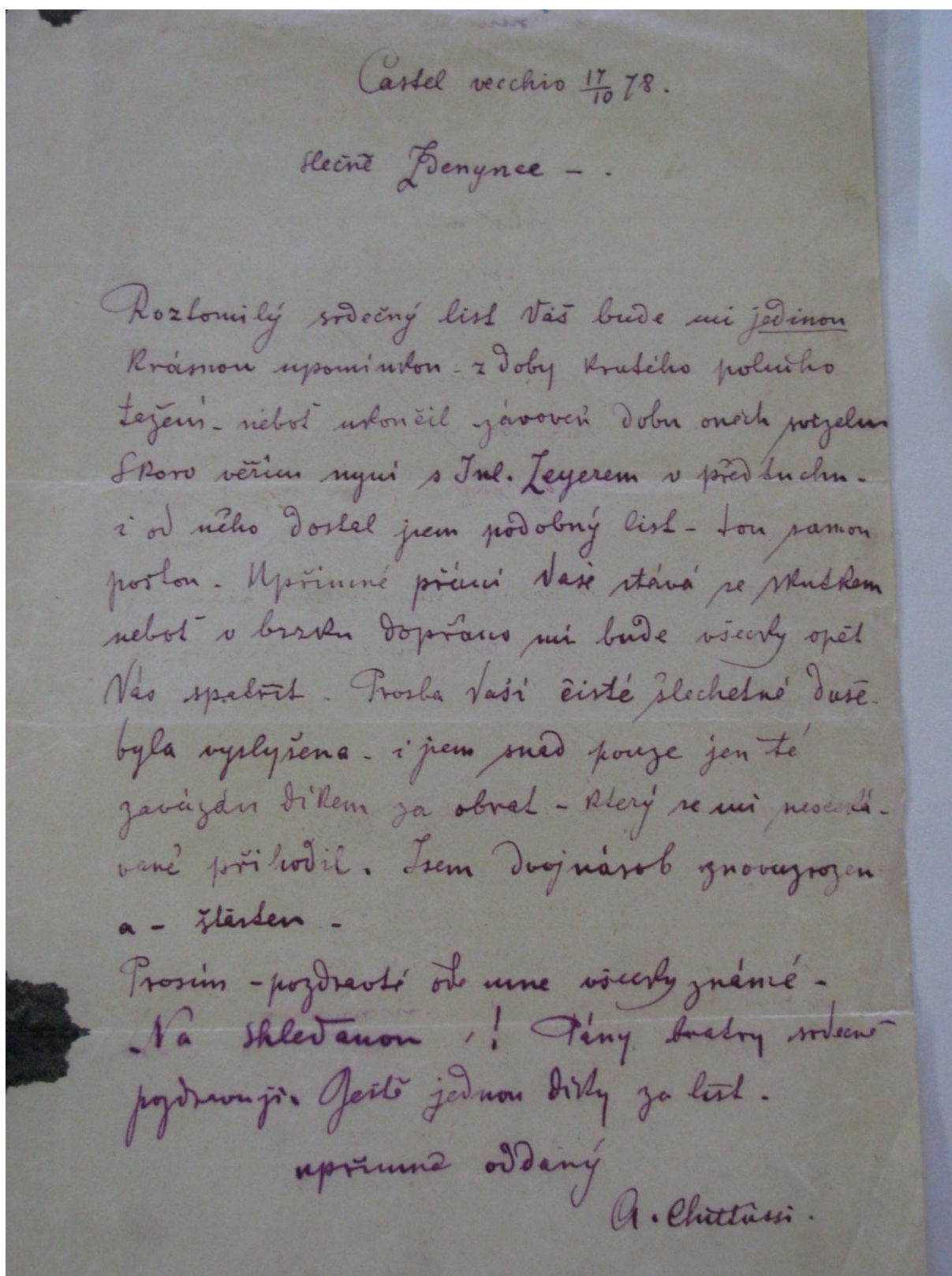
Klíčová slova

korespondence, dopis, román, citace, převyprávění, koláž, dialog, změny v interpretaci, chyby v přepisech dopisů

Key words

correspondence, letter, novel, quotation, paraphrase, collage, dialogue, changes in interpretation, mistakes in rewriting of letters

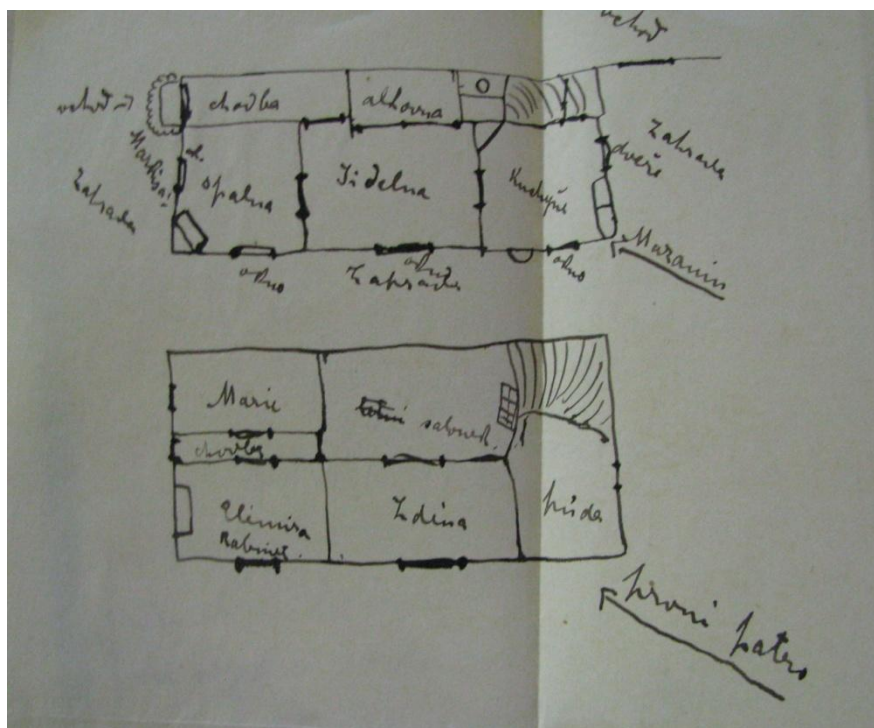
Obrazová příloha

Obr. č. 1 První dopis Antonína Chitussiho Zdence Braunerové; Castel Vecchio, 17. 10. 1878; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Milá Zdenko! Nemohu Vám dále
zatajovat - že Vás nevysslovně miluji a
že od té doby co jsem Vás poznal žiji
jen ve Vás. Srdce mně bolí nejistotou -
chvilami hrozí mi sčůřeti naději a touhou
Nemohu nalézt jiné cesty než této.
Prosím Vás pro vše co Drahého Vám na světě
zbovte mně toho postaviti - a rceť co vy-
konáči mým abych se Vás stal hodným
a Vaší lásky. Myšlenka na Vás Drahá
Zdenko vzbuzuje se mně sílu - která by snad
i se skromnými prostředky kterými vládnou
i tu nejsmělejší touhu mou mohla
uskutečniti. Nabídnoucí Vám mohu pouze
skromné výsledky své práce a srdce - které
za Vás i pro Vás Zdenko nelehá se pustit
v života boj.
O rceť-může-li nalézt horoucí touhu má -
pokoj a útulku v zlatém srdci Vašem?
Tak-li jsem se mýlil - odpustěte mi - zrušte
řádky tyto - a zachovejte mi Vaše přátelství.
- já nemohu jinak - než-li s nejvroucnější
láskou k Vám žiti a v ní zemřiti.
Váš

Obr. č. 2 Dopis Antonína Chitussiho pro Zdenku Braunerovou, ve kterém jí
vyznává lásku; bez datace; originál uložen v Literárním archivu Památníku
národního písemnictví v Praze

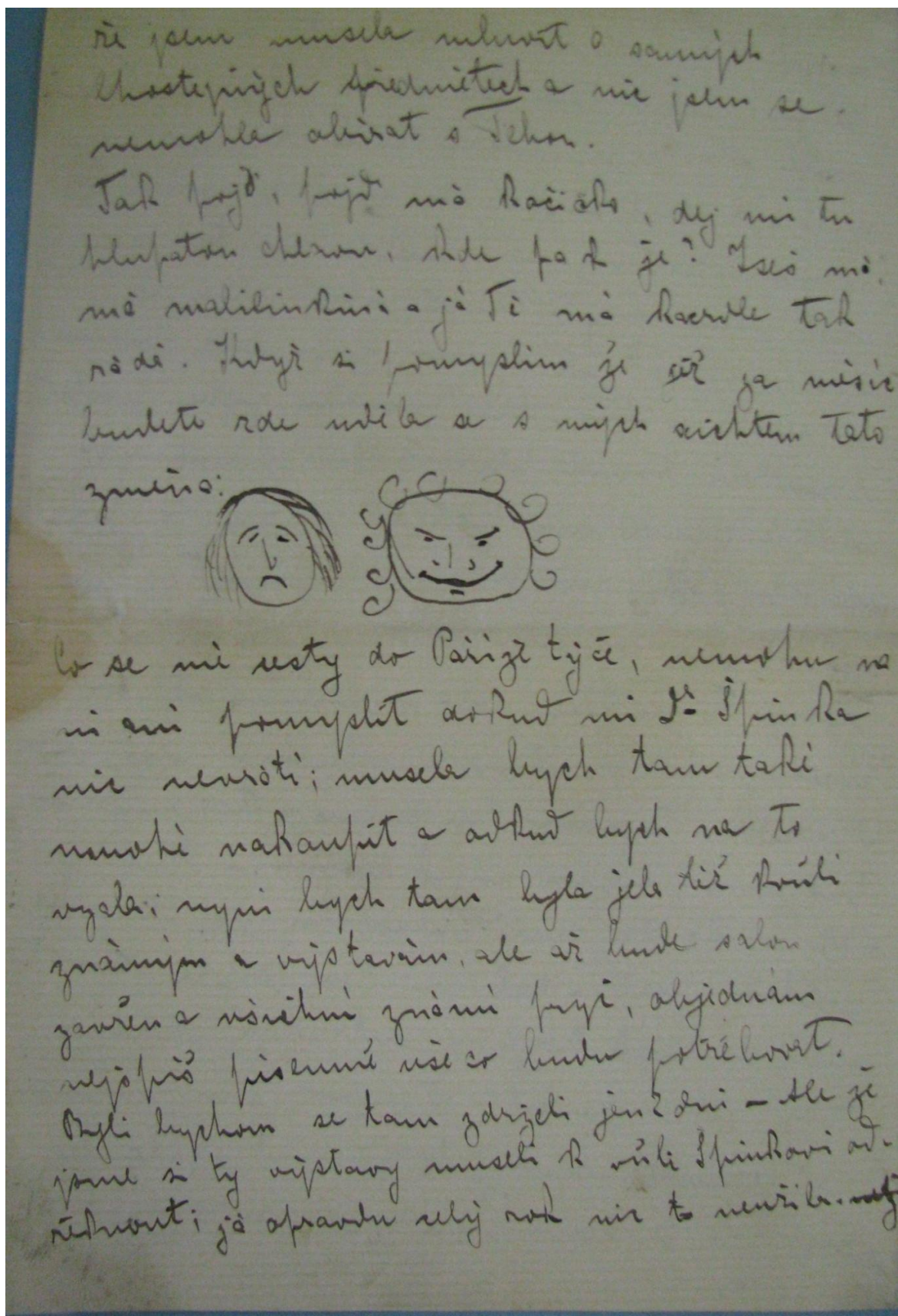
Obr. č. 3 Plánek domu v Samois; v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Paříži 31. července 1886 večer; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

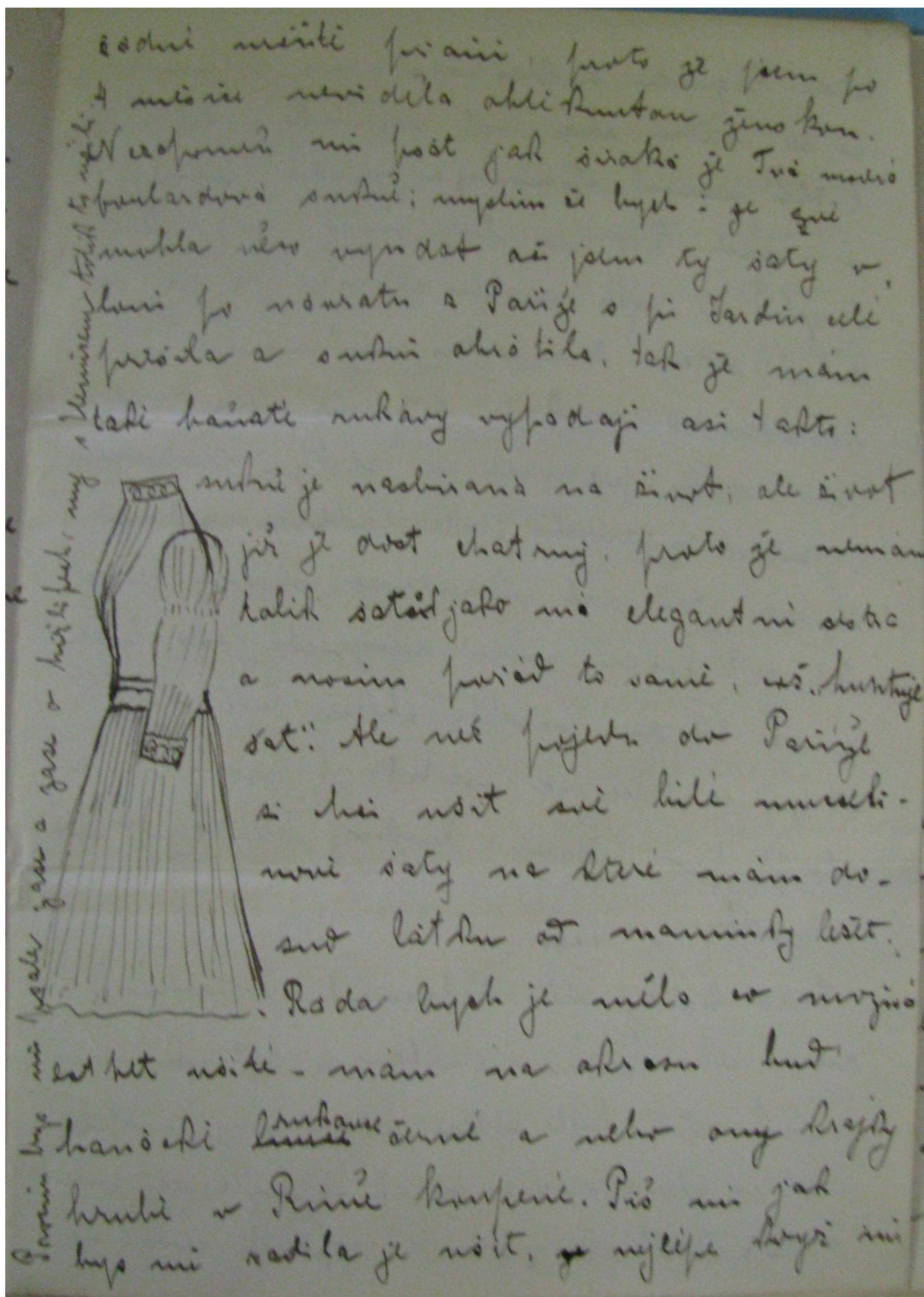
Obr. č. 4 Nákres domu v Samois, v dopisu v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Paříži 31. července 1886 večer; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

7.
 V maiti před obědem, 6 h.
 Milovaná Barnábo, drahaněho Zdenka,
 děkuji Ti tisíckrát za mile to psaní.
 a starého jsem a doufám tak mnoho
 o Těhotě doznala. Po spěvách právě těch jsem
 tančila již velice a Učím tak s velkou radostí
 poslouchal vše co jsem mu zvěděla o Těm spěvům
 říkají a o Tě psaní. Nejsem ale jistě a
 nech mi ještě jednou Ti upřímně poděkovat
 za tu laskavost s „mantlem“ tak vyhoví mne.
 laskav. Marie Ti dělá za to nastalá děkavata
 je o tím pláštěm ale šťastná neb je vyhoví
 podle a sluší tak se nebude třeba ani zůstat
 o staré mluvíš. Gratuluji Ti z celého srdce
 k mentem a nemohu se dočkat journalu. Stříz
 mi sluhujš. dno s polabou nemohu říci že
 je mluví a učím ho rychle. Pís mi jen prosím
 Ti možná. Li ještě poděkují o Tě psaní o všem
 co se již říká; ani nemůžu jak sluhujš za dvě strany
 vše co mluvíš a říkáš. Je to vedle Litiny a Učím
 to co mne na světě nejvíce zajímá. Ty smát se
 ale mne pohlední odětiš, jaké tedy ne cesti de
 Denis k mne. ale do to Ti op a jo Ti to tak odpustím

Obr. č. 5 Dopis Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou, který obsahuje množství pravopisných chyb; mezi 21. – 24. lednem 1888 (datováno archivem), v Samojs v neděli před obědem; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Obr. č. 6 Kresba v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Samois 4. června 1887; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Obr. č. 7 Kresba šatů v dopisu Anny Bourgesové pro Zdenku Braunerovou; v Samois 20. dubna 1890; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Ve Vodňanech 12. 12. 87.

Václavě slečno,

Jedn pozejví na
světky do Prahy a ke starodávnoho
křesťanského zvyku přejí Vám i Vašim
přítelům a příbuzným, šťastné a
veselé vánoce a mnoho blaha k no-
vému roku. "Tato přání, prosím,
aby se Vám i Vašim
příbuzným a přátelům, a prosím
Vám aby se to ze něco více povinný-
only než "compliments of the
season" jak v Angli říkají."

Obr. č. 8 Vánoční dopis Julia Zeyera Zdeně Braunerové; ve Vodňanech 12.12. 1887; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

nehas vyhovit' a' učená: Těže ne! —
 A ty, aboť, co děláš? Hledáš-li
 svůj plan a pojedná na jinou to
 Pověz!
 Já se udele malí dílo! Já osobně
 už asi ducela ví že je na světě! Byl
 by to div dýhy ještě nebyla v domě
 and přivítá jich, babička a tatínek
 dynamickou!
 Těže gdařina, slečno, na vyčištění
 přimoc a přisuzované že jsem
 moc lilem, panu B. pozdravuji.
 V hluboké vřadě Vám přivítáky
 stěnný
 J. Zeyer
 Já si dělám učišťky že jsem malou dílnu
 tam snie "osobně" nazval! A zajiště
 že je "golubčí", že je "angelino", také
 carian. And all the sweet names I call
 her to make amends!

Obr. č. 9 Poslední strana Zeyerova vánočního dopisu s množstvím
 cizojazyčných výrazů; ve Vodňanech 12.12 1887; originál uložen v Literárním
 archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Div. by, Hong'roh 1896.

[illegible][illegible]

**Obr. č. 10 Vilém Mrštík Zdenice Braunerové; Diváky, Nový rok 1896;
originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze**

me vane myslim a zdycky s toho
 zabitoke knihy ven - a ph. hystor. an
 volna knihy a sy mne gl. veselity
 fortera a. v. l. c. t. a. i. V. s. - B. y. d. i. v. s.
 dem vpsat - a. v. l. c. t. a. i. b. a. d. p. e. n. v. i. s.
 v. s. a. p. h. t. e. n. g. a. n. c. i. p. e. t. e. p. a. r. t. i. c.
 anebo V. s. g. y. p. e. n. p. a. k. t. y. - V. s. i.
 p. a. h. n. i. c. h. v. e. - v. d. e. j. i. m. a. p. e. r. y.
 G. p. h. y. e. n. y. n. e. v. o. l. a. t. i. - v. d. e. j. i. m. a.
 v. s. - G. h. a. t. p. e. n. a. - p. e. n. z. e. a.
 h. e. n. t. p. e. n. p. h. p. l. t. o. n. e. p. e. r. y.
 s. y. o. s. e. m. n. e. k. l. a. l. h. u. z. d. e. b. i. d. e.
 v. g. e. n. o. m. m. u. n. i. - l. e. m. e. n. o. s. e. m.
 b. a. d. e. m. e. l. - p. r. i. j. e. m. a. n. a. t. y. p. e.
 a. l. e. m. u. n. e. g. l. s. t. r. a. t. i. - G. h. a. t.
 v. s. m. e. l. a. v. s. t. b. a. d. e. m. p. e. l. e. m.
 v. s. t. o. n. e. - l. e. m. e. n. a. - v. h. l. o. n. g. u. e.
 v. s. y. m. e. l. l. e. k. t. o. n. a. - l. e. t. u. e.
 b. e. n. m. e. l. a. v. s. t. o. n. e. a. s. - l. e. g. t.
 v. d. e. j. i. m. a. - p. h. p. r. i. n. c. i. p. e. n. -
 o. p. h. y. n. a. p. i. t. i. - p. a. r. a. m. - l. e. g. t.
 "g. i. m. e. g. i. d. y. t. h. a. p. r. i. j. e. p. e. r.
 v. s. m. e. l. n. e. b. e. h. a. t. i. s. t. i. - v. s. i. s.
 v. d. e. j. i. m. a. a. l. e. d. o. m. a. n. a. l. e. h. o. v. e. t.
 p. i. n. a. v. y. s. t. o. l. y. - p. e. n. s. i. j. i. m. y. - p. e. n.
 s. t. r. a. t. i. - v. d. e. j. i. m. a. p. e. l. e. g. t. d. r. a. h. o. m.
 e. l. y. p. r. o. v. a. d. v. o. n. g. e. - v. o. n. g. e.
 m. e. t. h. o. p. e. n. - s. t. r. a. t. i. s. t. i. c. h.
 - b. a. d. e. g. l. s. d. o. h. e. - v. s. t. y. s. t. r. a. t. i. c. h.
 v. s. m. e. l. e. m. e. n. a. v. y. d. y. s. t. y. v. o. d. e. m.
 p. h. a. p. e. l. e. m. a. n. a. v. a. s. t. a. n. -
 L. A. S. C. / 80 / 08 16 Braunerova. Z. 5

Obr. č. 11 Ukázka rukopisu Viléma Mrštíka v dopisu pro Zdenku Braunerovou;
 bez datace; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v
 Praze

Velebná' dcino,

ještě jeden list před mým příjezdem. Vidím,
že mi nerozumíte, že celý problém mělo já
je vám líp. Ten tan'job, jak já myslím,
stýl se' mě' anfibolický odem' vám unika'.
A tak se mně zdá, že v anfibolím světě vám
prokloupla věta, která se aniž stát klásem
mop' perspektivy a víc nad: přisledíme, diamet-
ralon našich typů (my přitníme, kuřím, křesť
a předm' a nad jím i protipřídne!).

Vy píšete, že nejvyšší věc na mě' elevačně
scházejí, že nelze na ní hrát „přímě zerefini“.
To znamená, přetvořím-li si to do prý, že
mi schází orgol pro spiritualismus a my-
shku. A já vám odpovídám, že jsem nad vše
myšletem a spiritualistou celým organismem
ne' duše než lids', kteří si ty ethikety tepí na
své hrádce. Já právě proto odpovídám tzv.
renardovci středověku a gótky, tzv. novo-
myšletem, protože je znám, protože
jsem je prouhl do poslední nervové spleti.
Já aniž v životě nejvíce pročivost a nejvíce
nenávidím myšletem a kádetek. Já jsem
všchny své dnešní tzv. myšletem a spirituali-

Obr. č. 12 První dopis F. X. Šaldy Zdence Braunerové; bez datace, zřejmě
rok 1897; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví
v Praze

co jste mi darovali. Vězte, že to umím ocenit
a že vzpomínka na Vás patří k tomu, co
mám v duši své nejpocitovějšího a nejhlavně-
jšího, co smysl je v prvních svých a věčnější
díky než přehnaný klenutí přirodám.

Těším se na shledanou s Vámi; zůstá-
te v mojí duši pramen nějaký nezáhybný a
nezakalený, bude patřit Vám.

V prvních dnech srpna odjíždím na po-
konu na venek, Vy však, jak slyším, přijede-
te na konec července. Smysl tedy mohl
je, Vámi selet a porozít. Lito-li Vám,
nepřítel umě a já Vás budu očekávat na ad-
mě nebo na chvíli v Praze. v Řepoláři.

Odkloněný Vám
opravdově

Ja podobiznu tiskové
díky; vidím Vás od něho
málo denně stokrát.

F. X. Šalda.

Obr. č. 13 Poslední strana dopisu F. X. Šaldy Zdeně Braunerové; v Praze,
22. července 1898; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního
písemnictví v Praze

LA 10³/7 0 0 0 3 8
Polehradice u Klobouk, 19. VII. 1802.

Milostivá,

obdržel jsem Váš list včera, krátce před
odjezdem na místo, které snad znáte z doby,
kdy Vás parjal obdivuhodný krajinný typ těchto
končin a kdy Jste dluhého pohledu, lithografic-
kou něhu dějších barev a perspektiv. Potom na
místě, podnikl jsem opět jednu z nočních toulek,
které mi kdysi působily velikou artistickou potěchu,
a vrátil jsem se, poedě, poněkud zdíven sám
sebou. Řeknu, proč. Coj nervy zachycovaly tytéž
vjemny, jež mne před rokem zachycovaly, již tehdy
jedinečně kouzlo bylo mou hallucinací a sport-
ní, zasnění barvami všech nálad a krajinných
krajích lysomín, ale (a v tom je moment podivný)
ono pakouzení a vřelá zornění tentokráte se

Obr. č. 14 První dopis Miloše Martena Zdence Braunerové; Polehradice u Klobouk, 19. VII. 1802; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

Obřany, 19. VIII. 1903

LA 10³ 70 000 40

Zdraví přítelkyně,
 děkuji Vám vřele za váš krásný list. Vlastně mně me-
 larcholeického a malého, jak by mluvíte beti, kdo byl
 váš, betonické přeráten někdy do čího
 vnitřního klimatu, a ještě v něm sám, aby se v
 něm mohli dýchat. Mám to sebou i s tím ten-
 kým, ještě v něm sám, která mi v mušketěch
 itařdelně v něm v nemužně dlouhých
 sám, a jsem sebou i s tím, ještě delší a itař-
 delně - itař - li v něm měščí a v konečném,

Obr. č. 15 Změna rukopisu Miloše Martena – hrotité písmo; v dopisu Miloše Martena Zdeně Braunerové; Obřany, 19. VIII. 1903; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze

V Obřanech, 19. VIII. 1904.

Má druhá Zdenko, takové bezvětří, taková letní
 sucha má mně lečť, že bych si Vám solva koupal psia,
 i, kdybych nevěděl, jak krásně přijmete i tu hst
 mrdný, žlutý, krásu, které jsou celá má vřoda.
 iným musím psati o probléměch a teoretických le-
 ťi dissepce a sledovati polemiky - Vám miluji, ~~by~~
 řím zpočet, jas a koud, opojení i smutek, ale vždy kus
 vřoda a analýsu srdce, které smíte slyšeti jen Vy jedině!

Jakli myslím na to, co mně
 isele o odvaze života, snad proto, že mají jako šova
 mnoho napomínavého velatru k mně a k prostředí
 e letním žijí. Vidíte, já ne od dětství neviděl nic, ne-
 lýsel nic, než pravý opak toho volní čnosti; celá moje
 vřoda směřovala k tomu, aby toto prus hodnot-
 ťho čiti ve mně oslabil a zastavila jeho funkci.
 prostředí, jako je moje, jest všechno samý strach, samé
 ování, samé hlemýčdi stahování se z dosahu
 života. Myslím, že z lidí, kteří mají tak osudný oliv
 na mě ylidit, nikdo nechápe mocnost a opojení
 im, nebezpečí, experimentu, nikdo nechápe a není
 chopen vnitřních pocitů, přemoci život, svěsti
 cho kolo v dráhu, kde je náš, vnitřní mu svou vůli...
 dobyti ospoř jěho parcelu - nemluví ani o
 myslu a citu heroických činn, který si podmaní
 e celé říše a vede od dobyvatele ještě k císařo-
 ťci. A mně, třeba nejlepší instinkty mě bytostí
 e by pro mne, hledajícího a pochybných, nebylo
 ystho stimulantu a přebívejší sílice, než krevní,
 odové vědomí, kusteřnice, rodinný typ, který
 uči za čistotu a vřelost kve, lehouč v našich
 ilách.

Proto cením tak vysokou život
 ovistost, kterou si Vy, druhá Zdenko, udržujete
 minulosti svým kůlem vzpomínek, mubhy,
 oceňování a božství - kůlem, jehož hloubky a
 rybnosti dnešní lidé ne nechápou - a proto
 sem Vám tak vděčen, že jste mne, Vy první, naučil,
 a znáti tyto zdroje sebe kultury. Na takovém
 redněti lpi víc, než v jiné minulosti; on nči
 životu, volá k životu, je symbolem života, proto-
 e prodlužuje napíeti lidské síly, jehož je výsledkem,
 ady se síla sama zanikla. Řísel jsem příliš
 ožtkou chonškon, modernosti (odpusťte to
 huavé slovo, já ho užívám jako stenografické
 kradly), protože nového, svého, od základy
 na vlastní vůli probíjované individuality, je
 a mně příliš věta, než aby se se nechtal psát
 , závislost čehosi minulého, formy nebo myslu.
 yj ale navázala se ve mně ještě v čas spojení
 e životu essenci minulosti, s tím, co je životu síly
 a látkou čistě v ni.

Obr. č. 16 Druhá změna písma u Miloše Martena; v dopisu Miloše Martena Zdence Braunerové; v Obřanech 19. VIII. 1904; originál uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví v Praze